

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASİ TARİH BİLİM DALI

SSCB SONRASI KIRGIZİSTAN’DA DEMOKRASİ TECRÜBESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEKTUR BAZAKECHOV

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASİ TARİH BİLİM DALI

SSCB SONRASI KIRGIZİSTAN'DA DEMOKRASİ TECRÜBESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

BEKTUR BAZAKECHOV

Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASİ TARİH BİLİM DALI

SSCB SONRASI KIRGIZİSTAN'DA DEMOKRASİ TECRÜBESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: BEKTUR BAZAKECHOV

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 17.04.2019/12

Jüri Başkanı: Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Jüri Üyesi: Doç.Dr. Buket ÖNAL

Jüri Üyesi: Dr. Öğretim Üyesi Nesrin KENAR

KOCAELİ 2018

ÖNSÖZ

İşbu yüksek lisans tezi, egemenliğe kavuştuktan sonra Kırgızistan'da demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti alanındaki gelişmeleri inceleme amacı taşımaktadır.

20'nci yüzyılın sonunda dünya çok önemli bir gelişmeye tanık oldu. Dünyanın en kuvvetli süper devletlerinden biri olan SSCB dağıldı. Daha önce 15 Sovyet Cumhuriyetinden biri olan Kırgızistan 1991'de bağımsızlık kazandıktan sonra hızlı bir şekilde çağdaş dünyaya uyum sağlamak için çalışmaya başladı. Hukuk, ekonomi, insan hakları ve demokrasi alanında Kırgızistan'da yaşanan değişiklikler, diğer Orta Asya ülkelerinden daha hızlı olmuştur. Kırgız Devleti ve toplumu, kararlı bir şekilde bu yöndeki çaba ve gayretini sürdürmektedir.

Bir Kırgız vatandaşı olarak bu tezi hazırlarken ülkemde yaşanan bu değişim ve dönüşümü analiz etmenin yararlı olacağını düşüncesi ile hareket ettim. Kırgızistan'ın dışındaki bir ülkede, Türkiye'de yapılan bu çalışma, ülkede yaşanan değişiklikleri daha objektif ve bilimsel biçimde anlamamı ve analiz etmemi kolaylaştırdı. Kırgızistan'da Demokrasi Tecrübesi adlı bu çalışma iki bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde demokrasi kavramının anlamı, tarihsel gelişimi, demokratik ve demokratik olmayan yönetim modellerinin özellikleri ve demokrasinin türleri gibi konuları içermektedir. Bu bölümde ana hatlarıyla demokrasiden ne anlaşılması gerektiğini ortaya koymaya çaba gösterdim. İkinci bölümde ise, Kırgızistan'ın 27 yıllık tarihindeki demokratikleşme aşamalarındaki tecrübeleri ve onu etkileyen iç ve dış unsurlar ele alınmıştır.

Tez konusunu seçmemde ve bu aşamaya getirmemde danışmanın Prof. Dr. İrfan Kaya Ülger'in büyük katkıları olmuştur. Kendisine teşekkür ediyorum. Türkiye'ye gelmemi ve burada eğitim görmemi sağlayan Yurtdışı Türkler ve Akrabalar Topluluklar Başkanlığına ve beni öz oğlu gibi karşılayan Türk halkına saygılarımı ve sevgilerimi sunuyorum. Türkiye'de okumamı destekleyen aileme, öğütçüm Ata Meken Sosyalist Partisi Lideri'nin Yardımcısı, eski Milletvekili Bolot Sher'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Bektur BAZAKECHOV

Kocaeli, Türkiye - 2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRASİ KAVRAMININ İÇERİĞİ, TARİHSEL GELİŞİMİ, KURAMSAL VE METODOLOJİK ANALİZİ	7
1.1. DEMOKRASİ KAVRAMI.....	7
1.2. DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	8
1.2.1. Eski Yunan’da Demokrasi.....	10
1.2.2. Batı Avrupa’da Demokrasinin Gelişimi	11
1.2.3. ABD’de Demokrasinin Gelişimi.....	13
1.3. YÖNETİM MODELLERİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ	14
1.3.1. Totaliter Yönetimler.....	14
1.3.2. Otoriter Yönetimler	17
1.3.3. Demokratik Yönetimler	20
1.4. DEMOKRASİNİN TÜRLERİ	21
1.4.1. Temsili Demokrasi.....	22
1.4.2. Halk Demokrasi	24
1.4.3. Sosyal Demokrasi	24
1.4.4. Sosyalist Demokrasi	27
1.4.5. İslam Demokrasisi	29
1.5. DEMOKRASİNİN BAZI KAVRAMLARLA İLİŞKİSİ.....	31
1.5.1. Demokrasi ve Halk Egemenliği	32
1.5.2. Demokrasi ve İnsan Hakları.....	32
1.5.3. Demokrasi ve Sivil Toplum	33
1.5.4. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü	35
1.5.5. Demokrasi ve İnsani Kalkınma	36
1.5.6. Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

2. BAĞIMSIZLIKTAN GÜNÜMÜZE KIRGIZİSTAN'DA YAŞANAN SİYASAL OLAYLAR VE DEMOKRATİKLEŞMENİN GELİŞİMİ.....	39
2.1. SİYASAL LİDERLER VE DEĞİŞİM	39
2.1.1. Askar Akayev Dönemi	40
2.1.2. Kurmanbek Bakiyev Dönemi	46
2.1.3. Roza Otunbaeva Dönemi	52
2.1.4. Almazbek Atambayev Dönemi	55
2.1.5. Sooronbay Ceenbekov Dönemi	60
2.2. ÇAĞDAŞ KIRGIZİSTAN'IN DEMOKRATİKLEŞME ARAÇLARI.....	62
2.2.1. Kırgızistan Anayasası.....	63
2.2.2. Çok Partili Siyasal Sistem.....	66
2.2.3. Kırgızistan'da Hukukun Çağdaşlaşması.....	69
2.2.4. Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişimi	71
2.2.5. Kırgızistan'da İnsani Kalkınma.....	73
2.2.6. Kırgızistan'da Ekonomik Kalkınma	76
2.3. KIRGIZİSTAN'IN DEMOKRATİKLEŞMESİNİ ETKİLEYEN DIŞ UNSURLAR	79
2.3.1. Kırgızistan'ın Uluslararası Örgütlere Katılımı	80
2.3.1. Kırgızistan'da Yabancı Sermaye Yatırımları.....	82
2.3.4. Küresel Aktörlerin Etkisi	86
2.3.4. Türkiye'nin Etkisi	90
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	100
ÖSGEÇMİŞ	124

ÖZET

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içerisinde demokrasi, sivil toplum ve hukuk devleti ölçütleri bakımından Kırgızistan diğerlerinden daha fazla tecrübe yaşamıştır. Orta Asya ülkelerinde bağımsızlıktan günümüze siyasi liderler genel olarak iktidarlarını korumuşlardır. Bunun tek istisnası olan Kırgızistan’da 1991’den beri her seçimde değişiklik olmuştur.

Bu tez, SSCB sonrası dönemde Kırgızistan’da yaşanan demokrasi tecrübesini inceleme amacı taşımaktadır. Tezin birinci bölümünde demokrasi kavramının içeriği, tarihsel gelişimi, yönetim modelleri içerisinde demokrasinin yeri, demokrasi türleri ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca demokrasinin insan hakları, sivil toplum, hukukun üstünlüğü, insani ve ekonomi kalkınma ile ilişkileri analiz edilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise Kırgızistan’ın demokrasi deneyimi ana hatlarıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgusu şu şekildedir: Sınırlı ekonomik kaynaklarına ve nispi yoksulluğuna rağmen Kırgızistan bağımsızlıktan günümüz demokrasi yolunda çok önemli adımlar atmış ve Batı demokrasilerini yakalama çabasına girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Demokratikleşme, İnsani Kalkınma, Orta Asya, Çok Partili Siyasal Hayat

ABSTRACT

The Kyrgyz Republic has more experience among the Turkic Republics of Central Asia than others in terms of democracy, civil society, and rule of law. Almost all of the political leaders of the region maintain their power since they achieved independence. However it is not the case for the Kyrgyz Republic, because some changes have been noticed in elections since independence.

This thesis aims to examine the experience of democracy in the Kyrgyz Republic during the post-USSR period. This thesis consists of two parts. The first discusses the content of democracy, its historical development, place of democracy in the management models and the types of democracy. This chapter also analyzes the relations of democracy with human rights, civil society, the rule of law, human and economic development.

The second part of the thesis analyses Kyrgyz Republic's experience of democracy. It has come up with the following findings: despite its limited economic resources and poverty, Kyrgyzstan has made significant strides in the way of democracy from independence to today's democracy and has attempted to capture Western democracies.

Keywords: Kyrgyz Republic, Democratization, Human Development, Central Asia, Multi-Party Political System

KISALTMALAR

AEB	:	Avrasya Ekonomik Birliği
AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AKB	:	Asya Kalkınma Bankası
AYYKB	:	Avrasya Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BMKP	:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
CEE	:	Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
CK	:	Cogorku Keneş
ÇBYE	:	Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
DB	:	Dünya Bankası
DİB	:	Dış İşleri Bakanlığı
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	:	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
GSMH	:	Gayri Safı Milli Hasıla
HDGK	:	Halkın Demokratik Güçler Koalisyonu
HDÖ	:	Hükümet Dışı Örgütler
İGE	:	İnsani Gelişme Endeksi
İKB	:	İslami Kalkınma Bankası
KC	:	Kırgız Cumhuriyeti
KDH	:	Kırgızistan'ın Demokratik Hareketi
KGAÖ	:	Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
KGİ	:	Kapsamlı Gelişme İlkeleri
KHH	:	Kırgızistan Halk Hareketi
KKP	:	Kırgızistan Komünist Partisi
KMÜ	:	Kırgız Milli Üniversitesi
KSDP	:	Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi
MGDK	:	Milli Güvenlik Devlet Komitesi
MSK	:	Merkez Seçim Komisyonu

PCA	:	Partnership and Cooperation Agreement
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	:	Sivil Toplum Kuruluşları
şİÖ	:	şangay İşbirliği Örgütü
TACIS Independent States	:	Technical Assistance for Commonwealth of
TİKA	:	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TOK	:	Ticari Olmayan Kuruluşlar
TÜRKPA	:	Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	:	Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
UİGR	:	Ulusal İnsani Gelişme Raporu
UİK	:	Ulusal İstatistik Komitesi
UPF	:	Uluslararası Para Fonu
USAİD	:	United States Agency for International Development
VK	:	Venedik Komisyonu
YÖK	:	Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlık kazanan Kırgızistan, günümüzde Orta Asya'da demokrasi adası olarak kabul edilmektedir. Ülkede yapılan her seçimde yöneticilerin halkın tercihleri sonucunda değişmesi, Kırgızistan hakkında böyle bir isimlendirmeye sebep olmuştur. Göreli yoksulluğuna rağmen Kırgızistan'ın ortaya koyduğu demokrasi tecrübesi, bu ülkeyi Orta Asya'da bulunan diğer ülkelerden farklılaştırmıştır. Kırgızistan, Orta Asya'da parlamenter demokrasiyi tercih eden tek ülkedir. Ülkenin bağımsızlık sonrası tarihinde iki kez halk ayaklanması sonucunda yönetim değişmiştir. Buna rağmen kısa sürede siyasal istikrar tesis edilmiş ve siyasal bunalım yaşanmamıştır.

Tüm Orta Asya ile birlikte 130 yıl süren Rusya hegemonyasının ardından bağımsızlık kazanan ülkeler içerisinde farklılaşması nedeniyle dikkatler Kırgız toplumu ve devleti üzerinde toplanmıştır. Türk kökenli bir kavim olan Kırgızların tarihi Manas destanına kadar gitmektedir. Gerçekten de Manas destanı, Kırgız devletinin yeniden yapılanmasında çok önemli bir tarihsel ve kültürel öge olarak işlev görmektedir. Ülkenin coğrafi genişliği 199,9 bin kilometrekare ve 2018 yılı verilerine göre nüfusu 6 milyondur. Kırgızistan dağlık bir coğrafyaya sahiptir. Ünlü Tiyenşan /Tanrı dağlarının üçte ikisi Kırgızistan coğrafyası içerisinde yer almaktadır. Bu dağların yükseklikleri kimi yerlerde 7 bin metreyi geçmektedir. Kırgızistan, göller ve akarsu kaynakları açısından da oldukça zengin bir ülkedir.

Kırgızistan, esasında Türkistan'ın bir parçasını oluşturmaktadır. Kırgızistan'ı da içeren Orta Asya coğrafyası, 1860'larda Rus Çarlığı tarafından işgal edilmiştir. Birinci Dünya Savaşının sonuna doğru Çarlık Yönetimi yıkıldıktan sonra Kırgızistan, yeniden yapılanan ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) adını alan devlete tabi olmuştur. SSCB'deki yönetimlerinin katı ve baskıcı uygulamaları, tüm Türkistan coğrafyasında olduğu gibi Kırgızistan'da da durgunluk yaratmıştır. Özellikle Stalin'in işbaşında olduğu yıllarda ortaya konulan baskı ve şiddet politikaları, özel mülkiyetin yasaklanması ve polis devleti uygulamaları Kırgız toplumunun içine kapanmasına neden olmuştur. Uzun süren Sovyet hegemonyası yıllarında Kırgız halkı, ulusal kimliğini korumuş, gelenekler ve törelerine sığınmıştır.

Bağımsızlık sonrasında Kırgızistan'ın en önemli sorunu, Kırgız ulusunu ve Kırgız devletini inşa etmek ve kendi ayakları üstünde durmak olmuştur. Tıpkı diğer Orta Asya Cumhuriyetlerinde olduğu gibi ilk yıllarda Kırgızistan da büyük sıkıntılar yaşamıştır. Bişkek yönetimi, bağımsızlık kararının ardından hızlı bir biçimde kendini çağdaş dünya standartlarına uyarlama çabasına girişmiştir. Kırgızistan'ın post-Sovyet dönemde yaptığı en önemli atılım, parlamenter demokrasiyi benimsemek ve yöneticilerin seçimlerle işbaşına gelmesini öngören bir geleneği oluşturmak olmuştur.

Diğer Orta Asya Cumhuriyetlerinin liderleri, SSCB döneminde de bulundukları yönetim seviyesinde yerel düzeyde idareci idiler. Bu durum, bağımsızlık sonrası dönemde söz konusu devletlerdeki yöneticilerin hareket kabiliyetlerini sınırlandırmıştır. Oysa Kırgızistan'da Devlet Başkanlığı görevini üstlenen Askar Akayev, Orta Asya'da demokratik seçimler sonucu işbaşına gelen ilk liderdir. Akayev'in bağımsızlık kararından hemen sonra demokratik açılımlar yapmış olması, sonraki zamanlarda Kırgızistan'da reform ve yenilikler için temel teşkil etmiştir. Bağımsızlıktan hemen sonra hukuk, idare ve ekonomi alanında kapsamlı reformlar gündeme gelmiş ve bunlar adım adım uygulamaya aktarılmıştır. Bir yandan ülke sınırları içerisinde devlet egemenliğinin tesis edilmesi ve idari kapasitenin güçlendirilmesine önem verilirken, öte yandan da uluslararası siyasal sisteme uyum sağlama gayreti dikkat çekmiştir. Bağımsızlık sonrası evrede Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BM) ve bağlı kuruluşlara üyelik başta olmak üzere, Kırgızistan uluslararası toplumla yakınlaşma çabasına girmiş, küresel ve bölgesel bir çok uluslararası örgüte üye olmuştur.

Günümüzde Kırgızistan, Orta Asya coğrafyası için lüks kabul edilmesi gereken çoğulcu parlamenter sistemle idare edilmektedir. Yaşanan tüm problemlere rağmen ülke, ayaklanma ve devrim yaşanan dönemlerde bile siyasal kargaşa içerisine düşmemiştir. Asker Akayev dönemindeki yumuşak otoriteryan eğilim, Bakiyev iktidarı döneminde daha da sertlik yanlısı bir çizgiye göstermiş ise de 2010 devriminden sonra parlamenter demokrasi ve çoğulculuk güç kazanmıştır. Ülkede demokratikleşme ve çok yönlü dış politika günümüzde toplumun üzerinde uzlaştığı asgari müşterekler arasında ilk sırada yer almaktadır.

Bununla birlikte Kırgızistan'da ülkenin ve toplumun demokratikleşmesi çabasında hareket kabiliyetini sınırlandıran çeşitli faktörler de yok değildir. Ülkede kabile bağları çok güçlüdür. Bu durum ülkenin kuzey ve güney bölgeleri arasında gerilim yaşanmasına neden olmaktadır. Oş ve Celal-Abad gibi yerlerde Özbeklerle Kırgızlar arasında zaman zaman alevlenen çatışmalar da siyasal gerilim yaratmakta ve uluslararasılaşma potansiyeli taşımaktadır.

Öte yandan komşu ülkelerle sınır anlaşmazlıkları da bir başka açıdan etnik sorunlar ve kabilecilikle ilintili hale gelmiştir. Eğitimin yeniden yapılanması, çevrenin korunması, modernleşme, temel hak ve özgürlüklerin geniş biçimde tanınması ve çağdaş dünyada geçerli kuralların kabul edilmesi, demokratikleşmenin zorunlu adımları olarak toplumda genel kabul görmektedir. Ne var ki, tüm bu alanlarda çağdaş mevzuatın ülkede uygulamaya konulması kolay değildir. Sosyo- ekonomik durum, Sovyet kültürü, siyasal sistemdeki değişime rağmen kültürel yapının ve teamüllerin değişmemesi ve yoksulluk, bahsedilen alanlarda ilerleme sağlanmasını güçleştirmiştir.

Bu çalışma, Kırgızistan'da bağımsızlıktan sonra başlayan ve hızı gittikçe artan demokratikleşme tecrübesini inceleme amacı taşımaktadır. Ülkede kaydedilen ilerlemeler hukuken hızlı gözükse bile fiiliyatta yavaş ilerlemektedir. Tıpkı ekonomi alanında olduğu gibi demokratikleşmede de radikal reformlar sonrasında eski uygulama ve geleneklerle bağlantı devam etmektedir. Kırgızistan'da bu kapsamda demokratikleşmeyi negatif etkileyen unsurların başında kabilecilik gelmektedir. Stalin yönetimi döneminde teşvik edilen kabilecilik Kırgızistan siyasi hayatında ciddi bir problem olarak günümüzde de varlığını korumaktadır. Özellikle kuzeyli ve güneyli kabileler arasındaki gerginlik, kimi durumlarda çatışmaya dönüşmekte ülkenin birlik ve bütünlüğü bakımından sıkıntı yaratmaktadır. Üzerinde durulması gereken bir diğer sorun da bürokrasidir. Bir başka ifadeyle eski rejim döneminde önemli pozisyonda olanların ayrıcalıklarını koruma ve sürdürme çabası, reformların ve demokratikleşmenin hızını yavaşlatmaktadır.

Bununla birlikte Kırgızistan'ın diğer Orta Asya ülkelerinden daha güçlü biçimde geçmişin tortularından kurtulmasını bilmiştir. Daha önceden de bahsedildiği üzere Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın SSCB dönemindeki yöneticileri, bu ülkelerin bağımsızlıklarının ardından da iktidarda kalmış ve bürokrasi

ile birlikte değişimin önünü tıkaşmışlardır. Oysa Kırgızistan'da devlet başkanlığı görevini üstlenen Askar Akayev'in böyle bir yükü olmamıştır. Bu sebeple, bağımsızlık sonrası dönemde Kırgızistan'ın yaptığı reformları diğer ülkeler aynı boyutta yapamamışlardır. Kırgızistan, piyasa ekonomisi, özgür seçimler, temel hak ve özgürlükler ve hukuk devletinin güçlenmesi yolunda ilerlerken diğer Orta Asya Cumhuriyetleri istikrar adı altında otoriteryen yönü ağır basan uygulamalara ağırlık vermek zorunda kalmışlardır. Yola çıkış anındaki ilk adımın doğru atılması, sonraki zamanlarda Kırgızistan'ın atılım yapmasına zemin teşkil etmiş ve fark yaratmasına neden olmuştur. Öteki ülkelerde demokratikleşme çabaları her zaman kabul görmez iken, Kırgızistan'da yaşanan gelişmeler, siyasi karışıklık ve isyan dönemlerinde bile ülkenin demokratikleşme ve çoğulcu bir yapıya gitmesine engel teşkil etmemiştir.

Bununla birlikte, Kırgızistan'da demokrasi tecrübesinin gelişimi kimi zaman büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Anayasaya ve temel yasalarara aykırı olarak Kırgızistan'da yönetimde bulunanların kimi dönemlerde toplumda büyük tepki doğuran hukuk dışı uygulamalarına tanık olunmuştur. Görev sürelerini uzatma girişimleri ve akrabaların kamu kurumlarında önemli görevlere atanması gibi uygulamalar, halk tarafından büyük tepki ile karşılanmış, haftalar ve aylar süren kitlesel gösterilere sebep olmuştur. Bu gösterilerden geniş kitlelerin katılımı, ülkede önemli değişiklikler için zemin teşkil etmiştir. Bir diğer husus, Tüm Orta Asya coğrafyasına damga vuran geleneksel kültür, kabilecilik ve otokrasi eğilimleri Kırgızistan'da daha da güçlüdür. Buna karşılık Kırgızistan'da diğer Cumhuriyetlerden farklı olarak geniş bir sivil toplum örgütlenmesinin bulunması bu ülkenin şansını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın temel hipotezi, Kırgızistan'da demokratikleşme deneyiminin bağımsızlıktan hemen sonra hızlı bir şekilde SSCB mirasından uzaklaşma ile yakın ilintili görüşüne dayanmaktadır. Kırgızistan toplumu, 1993 anayasası ile getirilen yeniliklerin daha gerisine giden bir siyasal ve hukuki düzeni meşru kabul etmemiştir. Gerçekten de Kırgızistan'da belli dönemlerde siyasal kargaşa yaşanmış ise de bu uzun sürmemiş, ülke ve toplum hızlı bir şekilde kendini yenilemiş, piyasa ekonomisi ve demokratikleşme yolunda güçlü adımlar atmıştır.

SSCB'nin ardından Kırgızistan'da demokrasi tecrübesini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada cevabı aranan sorular şunlardır:

Kırgızistan'ın Orta Asya Cumhuriyetleri içerisinde diğerlerinden farklılaşarak demokratikleşme yolunda ilerlemesinin iç ve dış faktörler nelerdir?

Kırgızistan'daki geleneksel toplum yapısının, bürokrasi ve sivil toplum kuruluşlarının demokratikleşmeye katkısı nedir?

SSCB mirasından tedricen uzaklaşma ve dünyaya açılma, uluslararası örgütler üzerinden çok taraflı ilişkiler, Kırgızistan'da demokratikleşme çabalarını ne yönde etkilemiştir?

Totaliter eğilimlerin güçlü olduğu bir gelenek ve tarihten gelen Kırgızistan'ın demokrasi deneyiminin ülkeye ve bir bütün olarak Orta Asya ülkelerine etkileri ne şekilde olmuştur?

Kırgızistan'da bağımsızlıktan bugüne kadar yaşanan siyasal gelişmeleri en fazla etkileyen dış aktörler kimlerdir? ABD, Rusya, Çin ve AB gibi küresel güçlerin ve Türkiye'nin bu kapsamda etkileri neler olmuştur?

Kırgızistan'ın diğer ülkelere kıyasla enerji kaynakları bakımından yoksul olması ve Rusya'ya enerji ve ticari açıdan bağımlılığı parlamenter demokrasiye yönelmesinde etkili olmuş mudur?

Tez çalışması iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demokratikleşme kavramının muhtevası, tarihsel gelişimi, yönetim modelleri içerisinde demokratik yönetimlerin totaliter ve otoriter yönetimlerden farklılıkları, literatür taraması yoluyla analiz edilecektir. Bu bölümde ayrıca demokrasi türleri, temsili demokrasi, halk demokrasisi, sosyal demokrasi, sosyalist demokrasi ve islam demokrasisi kavramları incelenecek; aralarındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulacaktır. Demokrasinin ne olduğu ve ne olmadığına açıklığa kavuşmasının ana hatlarıyla vurgulanması ehemmiyet taşımaktadır. Ayrıca halk egemenliği ve insan hakları ile demokrasinin ilişkisi, sivil toplum kavramı, hukukun üstünlüğü, demokrasinin ekonomik ve insani kalkınma ile ne derece ilintili olduğu bu bölümde ana hatlarıyla ele alınacaktır.

İkinci bölümde ise bağımsızlıktan 2018 yılı sonuna kadar olan dönemde Kırgızistan'da yaşanan siyasal gelişmeler incelenmiş, ülkenin demokratikleşme yolunda kaydettiği ilerlemeler incelenmiştir. Bu bölümün başlangıcında 1991'den günümüze Kırgızistan'da işbaşına gelen yönetimler döneminde yaşanan siyasal gelişmeler ele alınmıştır. İlk Cumhurbaşkanı Askar Akayev dönemini demokrasinin ilk tecrübesi, yumuşak otoriterlik deneyimi olarak tanımlamak mümkündür. Lale devriminin ardından işbaşına gelen Bakiyev idaresinde ise yönetimin eskiye kıyasla daha otoriter bir eğilim ortaya koyması halk hareketlerine kapı aralamıştır. 2010 yılındaki olayların ardından yeni anayasanın kabulüyle Kırgızistan'da parlamenter demokrasi güçlenmiştir. Sonraki yıllarda Cumhurbaşkanlığı, parlamento ve anayasa değişikliği referandumları ile demokratik sistem adım adım daha da güçlenmiştir. Kırgızistan'ın yakın tarihinin demokratikleşme açısından analiz edilmesi, kaydedilen ilerlemelerin ve aksaklıkların doğru biçimde ortaya konulması önemiyet taşımaktadır. Bu bölümde ayrıca Kırgızistan'ın anayasal düzeni, çok partili siyasal hayatı, hukuk alanında yapılan reformlar, sivil toplum kuruluşlarının gelişmeleri de incelenmiştir. İkinci bölümde tüm bunlara ilave olarak demokratikleşmenin dış dünya ile ilintisinin bulunup bulunmadığı analiz edilmiştir. Kırgızistan'ın üye olduğu uluslararası örgütlerin ülkenin demokratikleşmesine ne ölçüde katkı sağladıkları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca ülkedeki yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme, kalkınma ve demokratikleşmeye etkilerinin bulunup bulunmadığı, ABD, Çin, AB ve Rusya gibi küresel aktörlerin ve Türkiye'nin Kırgızistan'la ikili ilişkileri de ele alınacak, tüm bu aktörlerin demokratikleşme ve hukuk devleti yolunda ilerlemeyi ne derece etkiledikleri sorgulanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRASİ KAVRAMININ İÇERİĞİ, TARİHSEL GELİŞİMİ, KURAMSAL VE METODOLOJİK ANALİZİ

1.1. DEMOKRASİ KAVRAMI

Demokrasi, M.Ö. 5'nci yüzyılda, Yunanistan şehir devletlerinde, özellikle de Atina'da mevcut olan siyasal sistemin adıdır. Demokrasi, "seçkinlerin üstünlüğü" simgeleyen aristokrasinin aksine, "halkın egemenliği" anlamına gelmektedir. Demokrasi halkın kendi kendini yönetmesi demektir. Ancak kavramın o yıllardaki uygulaması ile günümüzdeki uygulamalar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Atina'daki klasik demokrasi siyasal sistemi, özgür erkeklere demokratik vatandaşlık hakkı tanıyor ve onların oylarına başvuruyordu. Köleler ve kadınlar siyasal katımdan dışlanmıştı. 19'ncu ve 20'ci yüzyıldaki demokrasi uygulamaları ise tüm halkın katılımını zorunlu görmüştür. Oy hakkının genel ve ayrımsız biçimde uygulandığı, vatandaşların tamamına siyasal katılım hakkı tanınan model haline gelmiştir (Schmidt, 2002: 68).

Amerikalı siyaset bilimci Larry Diamond'a göre, demokrasi dört temel unsurdan oluşmaktadır: Hükümeti özgür ve adil seçimlerle seçmek, değiştirmek için kullanılan politik bir sistem; halkın, vatandaş olarak siyaset ve sivil hayata aktif katılımı; tüm vatandaşların insan haklarının korunması ve son olarak yasaların ve prosedürlerin tüm vatandaşlar için eşit şekilde uygulandığı bir hukuk sistemi. Todd Landman, demokrasinin ve insan haklarının iki farklı kavram olduğu ve "demokrasinin ve insan haklarının kavramsallaştırılması ve işlevselleştirilmesinde daha fazla özgünlük olması gerektiğine" dikkatimizi çekmiştir (Touraine, 2000: 28).

Demokrasinin nasıl tanımlanacağı konusunda üzerinde bir fikir birliği yoktur, ancak yasa önünde eşitlik, siyasi özgürlük ve hukukun üstünlüğü, demokrasi açısından önemli özellikler olarak öne çıkarılmaktadır. Bu ilkeler ile tüm vatandaşlara yasa önünde eşit olduğu ve yasama süreçlerine eşit erişime sahip olduğu ifade edilmektedir. Örneğin, temsili bir demokraside, her oyun eşit ağırlığı vardır. Temsilci olmak isteyen kişilere makul olmayan kısıtlamalar uygulanamaz. Vatandaşların özgürlüğü ve anayasa ile korunan meşrulaştırılmış haklar ve özgürlüklerle güvence altındadır (Nozick, 2006: 119).

Demokrasi terimi bazen siyasi çoğulculuk gibi unsurları içerebilen temsili demokrasinin bir çeşidi olan liberal demokrasinin kısaltması olarak da kullanılmaktadır. (Lijphart, 1986: 9). Bazı ülkelerde, özellikle Westminster sistemini oluşturan Birleşik Krallık'ta, egemen olan ilke, yargı bağımsızlığını korumak ve parlamentonun egemenlik hakkıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde güçlerin ayrılması en önemli nitelik olarak gösterilmektedir. Bunun da ötesinde "Demokrasi" kavramı genel olarak siyasal sistem ve devletle irtibatlı olarak kullanılmakta ise de kar amacı ile faaliyet gösteren kuruluşlarda ve derneklerde kimi uygulamaların "demokratik olup olmadığı tartışılabilir. Bu geniş anlamıyla demokrasi kişilerin hür iradeleri ve ortak rızaları ile bir yönde tercih ortaya koyma hürriyeti olarak da tanımlanabilmektedir (Göze, 2009: 38).

Çoğunluk çoğu zaman demokrasinin belirleyici bir özelliği olarak görülmektedir. Dolayısıyla, demokrasi, bireysel veya grup haklarının yasal olarak korunmaması durumunda siyasi azınlıkların "çoğunluğun kararı" tarafından baskı altına alınmasına izin verir. "İdeal" temsili demokrasinin önemli bir kısmı, esasen ve usule uygun olarak "adil", ve rekabetçi seçimlerdir (Arblaster, 1999:119).

Demokrasinin temel özelliklerinde biri de, seçmenlerin toplumun yaşam tarzına özgürce ve tam olarak katılma kapasitesidir. Bu bağlamda demokrasi sosyal sözleşmeye ve seçmenlerin toplu iradesine vurgu yapılmaktadır. Demokrasi aynı zamanda bir politik kolektivizm biçimi olarak da nitelendirilebilir. (Roper, .2013: 84). Temsili demokrasi, bazen Cumhuriyetçi Hükümet biçimiyle eşit olsa da, "Cumhuriyet" terimi klasik olarak hem demokrasileri hem de aristokrasileri kapsamıştır. Bir çok demokrasi günümüzde Birleşik Krallık gibi anayasal monarşilerdir (Hikam. 1996: 19).

1.2. DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Demokrasi, tüm üyelerin eşit bir iktidar payına sahip olduğu bir kurum veya kuruluş veya ülke içindeki bir siyasi sistem veya karar alma sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu çok genel tanımın ötesinde esas mesele demokrasi kavramı konusundaki tartışmanın devam ediyor olmasıdır. Bazı ülkelerde yönetimler

kendilerini haklı çıkarmak için uygulamalarını demoktarik olarak nitelendirmektedirler. Demokratik olmayan devletlerin kendilerini demokratik olarak tanıtımları da sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Demokrasi deyince anlaşılması gerekenler ana hatlarıyla şunlardır: Çoğunluk yönetimi, azınlık haklarını güvence altına alan yönetim, sosyal eşitsizliklerin yok edilmesinin amaçlandığı idare, fırsat eşitliği sağlayan yönetim. Demokrasinin ortak yönü halka dayanmasıdır. Halk bir ülkede yaşayan tüm insanları ifade eden bir kavramdır. Ancak kimi dönemlerde kimin halk sayılacağı konusunda sınırlamalar konulmuştur. Fransız devrimi sonrasında seçimlerde oy verme hakkı sadece belli miktarda vergi verenlere tanınmıştır. ABD'nin güney eyaletlerinde siyahların halk kabul edilmesi ve ilk kez oy kullanmaları tarihi 1960 yılıdır. Kadınlara oy kullanma hakkı ise 20'nci yüzyıla kadar hiçbir ülkede yoktur. Pratikte halk demek, çoğunluk demektir. Demokraside halkın kendin kendini yönetmesi esastır. Zira halk kendini yönetecek kişileri seçmekte veya çeşitli seçenekler arasından neyi tercih ettiğini referandumlarla ortaya koymaktadır.

Eski Yunan'da ideal bir demokrasi var mıydı? Temelde demokrasinin ilk uygulamaları kent devletlerinde olmuştur. Doğrudan demokrasiye en yakın model olan bu sistem Atina'da uygulanmıştır. Teorik olarak tüm yurttaşlar eşit kabul ediliyordu. Fakat kimin yurttaş kabul edileceği konusunda sınırlama, kavramın özü ile çelişkili uygulamalar yaratmıştır. O günün koşullarında köleler, kadınlar ve şehir devletlerinde doğmamış olanların oy hakkı bulunmuyordu. Yani oy verme hakkına sahip olanlar, Atina modeli demokrasi uygulamasında sadece vatandaş olanları kapsadığı için halkın büyük çoğunluğunu devre dışı bırakıyordu. Roma İmparatorluğunda uygulanan sistem ise daha çok temsili demokrasi özellikleri taşıyordu. Güç, sisteme hakim olan elitlerin kontrolü altındaydı. Hindistan'ın bazı bölgelerinde demokrasi adı altında uygulamalar da buna benzemektedir. Demokrasi, esas itibariyle iktidar sahiplerinin hükümranlığının onaylanmasına hizmet ediyordu.

Demokrasinin tarihsel gelişiminde çok önemli kilometretaşlarından birisi de İngiltere'de Kralın yetkilerinin halk adına Büyük Sözleşme (Magna Carta) ile sınırlandırılmış olmasıdır. Ancak gelişmenin ardından yapılan seçimlere katılanlara kısıtlama getirilmiş ve halkın çok az bir kısmı seçmen statüsüne sahip olmuştur. Daha ileri uygulamalar İtalya kent devletlerinde, İskandinav ülkelerinde ve otonom bölge

yönetimlerinde ortaya çıkmıştır. Ancak buralarda seçimlere katılım veya demokratik haklar sadece erkeklere ve belli miktarda vergi verenlere tahsis ediliyordu.

ABD bağımsızlık bildirgesi, Fransa İnsan ve Yurttaş hakları bildirgesi demokrasinin ilerlemesinde öncekilerden farklılığı, kişilerin hak ve özgürlüklerinin tanımlanmış olması ve bunlarla demokrasi arasında illiyet bağlantısı olduğunu ortaya koymaktadır. (Schimdt. 2002: 73). Modern temsili demokrasiler, Hobbesyen “doğa devleti” ile otoriterizm arasındaki uçurumun, vatandaşların haklarını güvence altına alan, devletin gücünü kısıtlayan ve oy hakkı ile “sosyal sözleşmeler” arasında köprü kurmaya çalışmıştır (Önder. 2003: 54).

1.2.1. Eski Yunan’da Demokrasi

Demokrasi terimi, ilk olarak klasik antik dönemde Atina şehir devletindeki antik Yunan siyasal ve felsefi düşüncesinde ortaya çıkmıştır. Demokrasi kelimesi, demolar (sıradan insanlar) ve kratolardan (güç) oluşmaktadır. Atinalıların M.Ö. 508-507’de ilk demokrasi modelini oluşturduğu kabul edilmektedir (Huntington. 1995: 131).

Atina demokrasisi halk demokrasisi biçimini aldı ve iki ayırt edici özelliğe sahiptir. Mevcut birkaç idari idare ve yargı makamını doldurmak için sıradan vatandaşların rastgele seçilmesi ve tüm Atina vatandaşlarından oluşan bir yasama meclisi. Şehir devletinin yasalarını belirleyen mecliste kriterlere uyan vatandaşların konuşmasına ve oy kullanmasına izin verilmiştir. Bununla birlikte, Atina vatandaşlığı 20 yaşın altındaki kadınları, köleleri, yabancıları, toprak sahibi olmayanları ve erkekleri dışlamıştır. Nüfusun büyük kısmının oy hakkının kabul edilmemesi, eski vatandaşlık anlayışı ile yakından ilgilidir. Antik çağların çoğunda vatandaşlığın yararı, savaş kampanyalarıyla mücadele yükümlülüğüne bağlıydı. Atina demokrasisi, kararların sadece toplanan insanlar tarafından alınması nedeniyle halka dayanmıyordu. Kabul edilen modele göre, temsilciler halkın çoğunluğunun rızasını ortaya koyuyorlardı. Aslında çoğunluktan kasıt vatandaş olanların çoğunluğu idi (Dahl. 1993: 73).

Sparta'da ilk demokratik uygulama, M.Ö. 700 gibi erken bir tarihte ortaya çıkmıştır. Apella, ayda bir kez düzenlenen ve en az 30 yaşına kadar her erkek vatandaşın katılabileceği bir halk topluluğuydu. Apella'da Spartalılar lider seçiyorlar ve oylarını bağırarak kullanıyorlardı. Aristoteles, Atinalılar tarafından kullanılan taş oy pusulasına kıyasla buna "çocukça" dedi. Sparta basitliği nedeniyle ve erken demokratik seçimlerde baskın olan herhangi bir önyargıyı oylama, satın alma veya aldatmalarını önlemek için bu yöntemi kabul etmiştir (Anıl, 2006: 82).

Roma Cumhuriyeti, demokrasinin gelişimine birçok yönüne önemli katkılarda bulunsa da, seçimler sadece sınırlı katılımı yapıyordu. Oy kullanma hakkına sahip olanlar genel olarak belli bir kategoride bulunanlardı. Senato üyeleri de dahil olmak üzere, en yüksek makamlara sadece varlıklı ve soylu aile kökenli olanlar seçiliyordu. Ek olarak, Roma Cumhuriyeti, Batı dünyasında, bir demokrasiye sahip olmasa da, bir ulus-devlet olarak bir Cumhuriyete sahip olan ilk hükümetti. Romalılar klasik kavramını icat etti ve Eski Yunan'dan birçok eser model alındı. Ek olarak, Roma yönetim modeli, yüzyıllar boyunca birçok siyasal düşünürün esin kaynağı oldu ve bugünkü modern temsili demokrasiler, Yunan modellerinden daha fazla Roma'yı taklit etmektedir. Çünkü Roma yönetimi, halkın ve seçtikleri temsilciler tarafından üst düzey iktidarın kontrol edildiği bir rejim idi. 1450 ile 1600 yılları arasında Amerika'da bulunan yerliler de Avrupalılar gelmeden önce bir tür demokratik toplum geliştirdiler. Bu, demokrasi biçimlerinin dünyadaki diğer toplumlarda da icat edilmiş olabileceğini göstermektedir (Davies, 1993: 70).

1.2.2. Batı Avrupa'da Demokrasinin Gelişimi

Modern demokrasilerin kullandığı temel yöntemlerin çoğunun kökenleri Eski Yunan'a kadar uzanmaktadır. Zaman içerisinde oy kullanma hakkının genişlemesi ve meşveret yani kanunların en geniş mutabakat ile kabul edilmesi hususunda asgari bir görüş birliği oluşmuştur. Günümüzdeki demokrasiyi çağrıştıran kurumların bir çoğu İlyada veya Odyssey döneminden önce var olmuş ve modern demokrasiler çoğu zaman onlardan türetilmiş ya da onlardan esinlenmiş ya da onlardan geriye kalanlardan esinlenmiştir (Guihenno, 1998: 81). Bununla birlikte, bir ülkede seçimlerin yapıyor olması her zaman demokrasi varlığı anlamına gelmemektedir.

Mutlak monarşinin egemen olduğu İngiltere’de, kralın yetkilerinin kısıtlanması, 1215 yılında imzalanan Magna Carta başlamıştır. Söz konusu belgeye göre İngiltere Kralı, , toprak sahibi soyluların rızası olmadıkça vergi alınmayacağına söz vermiştir.

İngiltere’de parlamentonun ortaya çıkması da aslında Kralların danışma geleneğinden kaynaklanmıştır. Baron adı verilen soylular kendilerine danışılması için sık aralıklarla toplantı tertiplenmesini talep etmişlerdir. Bu toplantılara baronların dışında başka meslek gurubu temsilcilerinin de katılımı mümkün hale geldiğinde söz konusu toplantılar parlamento adını almıştır. Parlamento konuşma toplantısı anlamında kullanılmıştır. Zaman içerisinde İngiltere parlamentosuna baronların dışında, savaşçı şövalyeler, kilise mensupları, kent ve kasaba temsilcileri de katılmış, böylece parlamentonun gücü artmıştır.

İngiltere parlamentosu 14’ncü yüzyılda ikiye bölünmüştür. Kendilerini Kral’a yakın gören soylular Lordlar Kamarası adını almış, küçük şövalyelerin, kent ve kasaba temsilcilerinin toplantıları ise Avam Kamarası olarak adlandırılmıştır. Zaman içerisinde Avam Kamarası gücünü arttırmaya başlamış, zaman içerisinde burjuvazinin güçlenmesi ve yönetime karşı direnmeler sonucu olarak 1689’da Haklar Yasası (Bill of Rights) kabul edilmiştir. (Uygun. 2003: 28). Bildirge, ile parlamentonun gücü arttırılmış, buna karşılık Kralın yetkileri kısıtlanmıştır. Bu durum esas itibarıyla mutlakiyetçi krallığın devam etmesini sağlamıştır (Önder, 2003: 58).

Birleşik İngiltere'nin ilk parlamentosu 1707'de, İngiltere Krallığı ve İskoçya Krallığı'nın Birleşme Yasası uyarınca birleşmesinden sonra kurulmuştur. Yeni dönemde Kralın yetkilerinin arttığı görülmüştür. Parlamento üyelerinin belirlenmesinde nüfusun tamamının dikkate alınmaması bir handicap olarak görülmüştür. . Bir başka örnek de İsveç olmuştur. Bu ülkedeki Özgürlük Çağı (1718-1772) döneminde medeni haklar genişletilmiş ve egemenlik hükümdardan parlamentoya geçmiştir. Bu dönemde Tarımla uğraşanlar için vergi konulması ve çiftçilerin küçük bir etkiye sahip olmasına rağmen, mecliste temsil edilmesi de dikkat çeken gelişmeler olmuştur (Eroğul, 2014, 72).

1.2.3. ABD’de Demokrasinin Gelişimi

Kuzey Amerika’da ilk temsili hükümet, Virginia eyaletinin Jamestown kentinde, 1619’da Burgesses Evi’nin (Virginia Genel Kurulunun öncüsü) faaliyete geçmesine kadar gitmektedir. 1620’den göç eden İngiliz Püritenleri, yerel yönetişimin demokratik olduğu düşüncesi ile New England’da koloniler kurmuşlardır. ABD’nin demokratik gelişimi; her ne kadar bu yerel meclislerin bazı az miktarda devredilmiş gücü olsa da, nihai otorite İngiltere Krallığı ve Parlamentosu idi. Bu kolonileri kuran Püritenler, Vaftizciler ve Quakerler, cemaatlerinin demokratik örgütlenmesini, aynı zamanda topluluklarının dünyadaki yönetim biçimine uyarlamışlardır (Dix, 1994: 91).

1776 öncesi Amerikan sömürge döneminde ve hatta bu tarihte sonra oy kullanma hakkı son derece sınırlı idi. Esas olarak, yetişkin beyaz erkek mülk sahipleri bu hakkı kullanıyorlardı. Köleleştirilmiş Afrikalılar, çoğu özgür siyah insan ve çoğu kadın, bu haktan mahrum bulunmaktaydı. Zaman içerisinde ABD devleti kurulduktan sonra demokrasi yaygınlaşacak, sosyal, ekonomik ve siyasal anlamda eşitlik tesisi önem kazanacaktır. Her ne kadar kurucu babalar tarafından demokrasi olarak nitelendirilmese de, Amerikan deneyimi doğal özgürlük ve eşitlik ilkelerine önem verilmesi açısından dikkat çekici olmuştur (Isakhan, 2011: 2).

ABD’de 1787’de ilk yazılı anayasa kabul edilmiştir. Söz konusu anayasa metni dünyada halen yürürlükte olan en eski Anayasa metnidir. Anayasa, seçilmiş bir hükümet ve temel hakların korunmasını öngörüyordu. Ancak bu anayasa Amerika’da köleliğe son vermediği gibi, oy kullanma hakkını mülk sahibi beyazların (nüfusun % 6’sı) dışındakileri de içerecek şekilde genişletmemiştir. 1791’deki Haklar Bildirgesi, devleti kişisel özgürlükleri koruma yükümlülüğü altına sokmuştur. Ancak bu temel ilkeye aykırı çok sayıda uygulama da olmuştur (Davies, 1993: 72).

1789’da Fransa, İnsan Hakları ve Vatandaş Hakları Bildirgesi’ni kabul etmiştir. Ancak burada da fiili uygulamalar, bu bildirme ile uyumlu olmamıştır. Bugünkü demokrasi ile kıyaslandığında ise son derece sınırlı ve yetersiz kalmıştır. İnsan hakları ve demokrasi ile bağdaşmayan, eşitlik ilkesine aykırılık teşkil eden uygulamalar örneğin kölelik, dünyanın her yerinde sosyal ve ekonomik bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. Bu, özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde ve özellikle Güney Amerika’da İç Savaş’a kadar köleliği yasal kabul eden eyaletlerde bu şekilde

uygulanmıştır. Zaman içerisinde, siyahların ve yerlilerin haklarını savunan çok sayıda örgüt ortaya çıkmış ve bunlar eşitlik mücadelesi başlatmışlardır (Guihenno. 1998: 88).

1.3. YÖNETİM MODELLERİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Günümüzde dünyada uygulanan yönetim modellerini üç ana başlık altında toplamak mümkündür: Bunlardan ilki totaliter yönetimler, ikincisi otoriter yönetimler ve sonuncu olanı da demokratik yönetimlerdir. Bu bölümde bu üç kavramın ne anlama geldikleri ana hatlarıyla izah edilecektir.

1.3.1. Totaliter Yönetimler

Totaliterizm, muhalif partileri yasaklayan, devlete ve devletin ideolojisine karşı çıkmayı yasaklayan, kamusal ve özel yaşam üzerinde son derece yüksek kontrol uygulayan siyasi bir hükümet anlayışıdır. Totaliter yönetimler, siyaset bilimciler tarafından otoriterleşmenin en aşırı modeli olarak kabul edilmektedir. Totaliter devletlerde herşeyi açıklama iddiasında olan resmi bir ideoloji vardır. Bu ideoloji, bir dogma yaratmıştır. Ülkede yaşayan herkes resmi ideolojisinin doğmasını tartışmasız benimsemek zorundadır. Kitle iletişim araçlarının tek görevi bu ideolojinin propagandasını yapmaktır. Muhalif sesler ve yayın organlarına hiç bir şekilde izin verilmemekte, iktidarı veya resmi ideolojiyi eleştiren yazılar, düşmanla işbirliği yapma olarak değerlendirilmektedir.

Totaliter rejimlerde siyasi baskı çok belirgindir. Lider kültünü kahraman olarak halka benimsetmeye çalışmak eğitim sisteminin temel görevidir. İktisadi hayat devletin kontrolü altındadır, sadece resmi anlaşıya uyumlu olanların siyasi haklarını kullanmalarına izin verilmektedir. Totaliter devletlerde hukuk kuralları evrensel hukukla uyumlu değildir, daha çok polis devleti görünümü taşımaktadır. Yönetim vatandaşları sindirmek için terörü bir araç olarak kullanmaktadır. Jurnal, espionaj ve işkence kamu otoritesi tarafından yaygın biçimde kullanılan sindirme araçlarıdır. Tarihçi Robert Conquest, totaliter devleti kamu otoritesinin kamusal veya özel yaşam alanındaki yetkisinin hiç bir sınıra tabi olmadan ve sınırsız biçimde kullanıldığı devlet sistemi şeklinde tanımlamıştır (Mercadal, 2014: 112).

Totaliter devlet kavramı, ilk olarak 1920'lerde hem Weimar hukukçusu (ve daha sonra Nazi akademisyeni) Carl Schmitt tarafından ortaya atılmış daha sonra İtalyan faşistleri tarafından geliştirilmiştir. Mussolini "Devletin içindeki her şey, devletin dışında hiçbir şey, devlete karşı hiçbir şey" şeklinde totaliter devlet görüşlerini belirgin şekilde ifade etmiştir. Schmitt ise 1927 yılında yürüttüğü çalışmalarını totaliter kavramı temelinde yönlendirmiştir. Sonraki zamanlarda bu kavram, Nazizm ve Stalinizm'i karşılaştırmak için yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Roskin, 2014: 104).

Totaliter siyasal sistem, otoriter rejimlerden daha katıdır. Otoriter rejimlerde tek bir iktidar sahibi vardır. Bu bazan bir kişi, bazan bir cunta veya bir siyasi elit grup olabilmektedir. Bu kategorideki otoriter rejimlerde siyasi güç tekelleşmektedir. Otoriter devletlerde görece olarak daha özgür bir ortam vardır. Çünkü "Otoriter devlet sadece politik iktidarla ilgilenmekte ve kendisi için tehdit oluşturmadığı sürece özgürlükleri geniş tutabilmektedir. Bir başka ifadeyle otoriter rejimlerin önceliği dünyayı ve insan doğasını değiştirmeye çalışmak değildir, iktidarı korumaktır. Buna karşılık, totaliter bir rejim, ekonomi, eğitim, sanat, bilim, özel yaşam ve vatandaşların ahlaki de dahil olmak üzere sosyal yaşamın neredeyse tüm boyutlarını kontrol etmeye çalışmaktadır. Bazı totaliter hükümetler ayrıntılı bir ideolojiyi destekleyebilir: "Resmen ilan edilmiş ideoloji, toplumsal yapının en derinlerine nüfuz eder ve totaliter hükümet, vatandaşlarının düşüncelerini ve eylemlerini tamamen kontrol altına almaya çalışır". Aynı zamanda, tüm nüfusu, hedeflerine ulaşmak için harekete geçirir. Carl Joachim Friedrich, "bütüncül bir ideoloji, gizli bir polis tarafından güçlendirilen bir parti ve toplumun tekeli kontrolünü totaliter rejimleri diğer otokrasilerden ayıran üç özellik şeklinde sıralamaktadır (Sartori, 2014: 51).

1990'larda François Furet, Stalinizm ile Nazizmi birbirine bağlamak için "totaliter ikizler" terimini kullanmıştır. Buna karşılık Hobsbawm, Furet'i, farklı ideolojik köklerin iki sistemi arasında ortak bir zemini vurgulamaya teşvik ettiği için eleştirmiştir.

Totaliter devletlere tarihten ve günümüzden örnekler olarak Stalin ve haleflerinin iktidarda olduğu SSCB'yi, Mao yönetimindeki Çin'i, Küba ve Enver Hoca idaresindeki Arnavutluk devletini sıralamak mümkündür. Bununla birlikte bazı revizyonistler bu görüşe katılmazlar. Stalin dönemindeki uygulamaları meşru ve

makul görenler de vardır. Örnek olarak Fitzpatrick, Stalin'in Sovyetler Birliği'ndeki tasfiyelerinin artan bir sosyal hareketlilik ve dolayısıyla daha iyi bir yaşam için bir şans sağladığını savunmuştur (Yayla. 1998: 104).

1987'de yazan Walter Laqueur, Sovyet tarihi alanındaki revizyonistlerin popülariteyi ahlakla karıştırmaktan ve totaliter bir devlet olarak Sovyetler Birliği kavramına karşı çok utanç verici ve çok ikna edici tartışmalar yapmaktan suçlu olduğunu söyledi. Laqueur, revizyonistlerin Sovyet tarihi konusundaki argümanlarının Ernst Nolte tarafından Alman tarihi konusundaki argümanlarına oldukça benzer olduğu görüşünü savunmuştur. Laqueur, modernleşme gibi kavramların, totaliterlik olmasa da Sovyet tarihini açıklamak için yetersiz araçlar olduğunu iddia etmiştir (Springborg, 1984: 537).

Laqueur'un argümanı, Laqueur'un Soğuk Savaş revizyonizmini yanlış bir şekilde Alman revizyonizmiyle eşitlediğini iddia eden Paul Buhle gibi modern revizyonist tarihçiler tarafından eleştirilmiştir. İkincisi, bir "revanşist, askeri düşünceli muhafazakar milliyetçiliği" yansıtıyordu. Daha yakın bir zamanda Enzo Traverso, onu Batı'nın düşmanlarını belirlemek için icat eden totaliterlik kavramının yaratıcılarına saldırmıştır. Domenico Losurdo'ya göre totaliterlik, Hristiyan teolojisinde kökeni olan polisemik bir kavramdır ve onu siyasal alana uygulamak, faşist rejimleri ve SSCB'yi bir araya yerleştirmek için tarihsel gerçekliğin izole edilmiş unsurlarını kullanan soyut bir şematizm operasyonu gerektirir. William Engdahl, Sheldon Wolin ve Slavoj Žižek gibi diğer bilim adamları, totaliterizmi kapitalizme ve liberalizme bağladılar ve totaliter demokrasi, totaliter ya da totaliter kapitalizm gibi kavramlar kullandılar (Sartori, 2014: 61).

2010'larda Vladimir Tismaneanu, Richard Shorten ve Aviezer Tucker totaliter ideolojilerin farklı siyasal sistemlerde farklı biçimler alabileceğini, ancak hepsinin ütopyacılığa, bilimciliğe ve/veya politik şiddete odaklandığını savunmuştur. Hem Nazizmin hem de Sovyet Komünizminin modern toplumlarda uzmanlaşmanın rolünü vurguladığını ve politikayı "geçmişin bir meselesi" olarak gördüğünü düşünüyorlar; Her ikisi de iddiaları için istatistiksel olarak bilimsel desteğe sahip olduğunu iddia etti; bu da kültürün, "etik" bir kültür kontrolüne, psikolojik şiddete ve tüm grupların zulmüne yol açtı. Argümanları, diğer bilim adamları tarafından kısmi olmaları ve

anakronizmleri nedeniyle eleştirildiler. Örneğin, Juan Francisco Fuentes totaliterliği “icat edilmiş bir gelenek” ve “modern despotizm” kavramını “ters anakronizm” olarak değerlendirir. Fuentes'e göre “totaliter / totaliterizmin anakronistik kullanımı, geçmişini bugünün imajında ve benzerliğinde yeniden şekillendirme iradesini içerir” (Roskin, 2014: 98).

1.3.2. Otoriter Yönetimler

Otoriterlik, güçlü merkezi iktidar ve sınırlı siyasi özgürlüklerle karakterize bir hükümet şeklidir. Bireysel özgürlükler devlete tabidir ve otoriter bir rejim altında anayasal sorumluluk yoktur (Ağaoğulları, 2009: 84) Juan Linz'in otoriterizm tanımına göre, otoriter siyasal sistemlerin dört belirgin özelliği vardır. Bunlardan ilki, otoriter yönetimlerde siyasal çoğulculuk sınırlıdır. Bir başka ifadeyle otoriter rejimler, yasama organları, siyasi partiler ve çıkar grupları gibi siyasi kurum ve gruplara kısıtlamalar getirirler. İkinci olarak, otoriter rejimlerde duyguya dayalı bir meşruiyet temeli vardır. Rejim çok basit mesleki talepler için yapılan eylemleri bile kolaylıkla kötülük olarak tanımlayabilmektedir. Üçüncü olarak, otoriter rejimlerde siyasal muhalefete izin verilmez. Rejim karşıtı faaliyet olarak adlandırılır ve bu yöntemle halk üzerinde baskı oluşturulur. Son olarak, otoriter rejimlerde yöneticinin görev tanımı açık biçimde tanımlanmamıştır. Uygulamada yönetici hemen her konuda görüş beyan edip yetki kullanabilir.

Linz, yeni otoriterizm biçimlerini kişisel diktatörlüklerden ve totaliter devletlerden ayırırken, Franko idaresindeki İspanya'yı örnek olarak aldı. Kişisel diktatörlüklerin aksine, yeni otoriterizm biçimleri, çeşitli aktörlerin temsilini kurumsallaştırmıştır (İspanya'da, askeri, Katolik Kilisesi, monarşistler, teknokratlar ve diğerleri). Totaliter devletlerin aksine, rejim halk desteğinden ziyade pasif kitle kabulüne dayanmaktadır. Bu durum nedeniyle bazı bilim adamları, Soğuk Savaş sonrası dönemde farklı bir rejimin (melez rejim) ortaya çıkmasından da bahbetmişlerdir (Uygun, 2003: 31). Linz ve diğerleri tarafından bir kaç otoriter rejim alt türü tanımlanmıştır. Linz, otoriter rejimlerin en belirgin iki alt tipinin ilkinin geleneksel otoriter rejimler ve ikincisini de bürokratik-askeri otoriter rejimler olarak sıralamıştır (Ağaoğulları, 2015:104)

Bunlardan ilki olan geleneksel otoriter rejimlerde, yönetici otorite iktidarda tutulur. Bu, bir tek kişi veya bir klik olabilir. Geleneksel meşruiyet sağlama aracı genel olarak baskıdır. Kimi durumlarda kişisel sadakat da söz konusu olabilmektedir. Kişisel sadakat yoluyla yönetici otoriteye örnek olarak Haile Selassie idaresindeki Etiyopya'yı vermek mümkündür. İkincisi olan bürokratik-askeri otoriter rejimler ise "bürokratik zihniyetlerinin sınırları dahilinde pragmatik (ideolojik olarak değil) çalışan bir askeri subay ve teknokrat koalisyonu tarafından yönetilen siyasal yönetim biçimleridir." Bu kategorideki yönetimlere örnek olarak Park Chung-hee idaresindeki Güney Kore'yi vermek mümkündür. Irkçı ve etnik "demokrasiler", "ırkçı ya da etnik grupların tam demokratik haklara sahipken, diğerleri ise apartheid altındaki Güney Afrika'da olduğu gibi," büyük ölçüde ya da tamamen bu haklardan mahrum bırakıldığı " idareler olmuştur (Vera-Zaval, 2006: 94).

Totaliter sonrası otoriter rejimler, totaliter kurumların (parti, gizli polis ve devlet kontrolündeki kitle iletişim araçları gibi) kaldığı, ancak "ideolojik ortodoksinin rutinleşme lehine düştüğü, baskının azaldığı, devletin liderliğinin az olduğu yerlerde kişiselleştirilmiş ve daha güvenli ve kitlesel mobilizasyon seviyesi önemli ölçüde azaldığı idare biçimidir. Bu modelin örnekleri olarak 1980'lerin ortalarında Rusya Federasyonu ve Sovyet Doğu bloğu devletlerini saymak mümkündür. (Anıl, 2006: 81).

Otoriter rejimleri aynı zamanda karizmatik lider kültü olanlar ve popülüst olanlar diye ayırmak da mümkündür. Kişisel otoriter rejimleri, "esas olarak kurumlar ve resmi kurallar yerine patronaj ağları ve zorlama yoluyla gerçekleştirilen" keyfi kural ve otorite ile karakterize edilirler. Sömürge sonrası Afrika'da kişisel otoriter rejimler görülmüştür. Buna karşılık, popülist otoriter rejimler "güçlü, karizmatik ve manipülatif bir liderin alt sınıf grupları içeren bir koalisyon aracılığıyla yönettiği seferberlik rejimleridir". Örnekler arasında Perón altındaki Arjantin, Nasır altındaki Mısır, Chavez ve Maduro altındaki Venezuela (Touraine, 2000: 28).

Otoriterlik, politik baskı ve potansiyel meydan okuyucuların dışlanmasıyla korunan yüksek derecede konsantre ve merkezi güç özellikleri ile belirgindir. İnsanları rejimin hedefleri doğrultusunda harekete geçirmek için siyasi partileri ve kitle örgütlerini kullanılır. Adam Przeworski, "otoriter dengenin temel olarak yalanlara, korkuya ve ekonomik refahlara dayandığı" teorisini ortaya atmıştır. Otoriterlik, politik

baskı ve potansiyel meydan okuyucuların dışlanmasıyla korunan yüksek derecede konsantre ve merkezi güç ile karakterizedir. İnsanları rejimin hedefleri doğrultusunda harekete geçirmek için siyasi partileri ve kitle örgütleri kullanılır. Adam Przeworski, "otoriter dengenin temel olarak yalanlara, korkuya ve ekonomik refahlara dayandığı" teorisini ortaya atmıştır (Mercadal, 2014:114). Otoriter rejimlerde yönetim bir dizi sosyal kontrol uygulamaları da sivil toplumu bastırmaya çalışmakta, silahlı kuvvetlerin kontrolü ve desteği ile siyasi istikrar korunmakta, rejim tarafından görevlendirilen bir bürokrasi ve çeşitli sosyalleşme ve telkinleştirme yoluyla bağlılık yaratmaktadır.

Otoriter siyasal sistemler halkın taleplerine karşı yetersiz performans nedeniyle güç kaybetmektedirler. Vestal, otoriterleşmenin önündeki zorluklara adaptasyon yerine daha sıkı kontrollerle cevap verme eğiliminin önemli bir zayıflık olduğunu ve bu aşırı katı yaklaşımın, sistemin nüfusu veya hatta grup içindeki artan talepleri karşılamak veya değişiklik yapmak için uyum sağlayamadığını belirtmektedir". Devletin meşruiyeti performansa bağlı olduğundan, uyum sağlamayan otoriter devletler çökebilir.

Otoriterlik, yöneticinin veya iktidar partisinin (genellikle tek partili bir devlette) veya başka bir otoritenin belirsiz siyasi görev süresi anlamındadır. Otoriter bir sistemden daha demokratik bir hükümet şekline geçiş demokratikleşme olarak adlandırılır. John Duckitt, otoriterizm ile kolektivizm arasında bir bağlantı olduğunu öne sürerek, her ikisinin de bireyciliğe karşı olduğunu iddia etmiştir. Duckitt, hem otoriterizmin hem de kolektivizmin bireysel hak ve hedefleri, hedefleri, beklentileri ve uygunlukları bir araya getirdiği görüşündedir. (Dahl, 1993: 64).

Otoriterleşme ve demokrasi, demokrasilerin otoriter unsurlara sahip olması mümkün olduğu için, temel olarak birbirine karşı değildir. Bir illiberal demokrasi (veya prosedürel demokrasi), illiberal demokrasilerin hukuk devleti, azınlık gruplarına yönelik koruma ve bağımsız bir yargı gibi özelliklerden yoksun olması nedeniyle liberal demokrasiden (veya temel demokrasiden) ayrılır (Lijphart. 1986: 10). Bir diğer dikkat çekici durum da liberal demokrasilerin birbirleriyle nadiren savaş yaptıklarıdır. Ayrıca demokrasilerde azınlığın hakları meşru şekilde korunduğu için genel olarak etnik sebeplerden kaynaklanan iç savaş yaşanmamaktadır. (Roskin, 2014: 103).

Seymour Martin Lipset gibi bazı yorumcular, düşük gelirli otoriter rejimlerin, otoriter rejimlerin kalkınmasını sağlamaya yardımcı olarak düşük gelirli demokrasilere göre bazı teknolojik "verimlilik artırıcı avantajlara" sahip olduğuna inanıyorlardı. Demokrasilerin otoriterleşme üzerinde "üstün gelişme performansı" gerçekleştirdiğini iddia eder. Fakir demokrasilerin, ekonomik büyümenin daha güçlü olması ve otoriter rejimlerden daha ekonomik ve insani felaketler yaşama olasılığının daha düşük olduğunu; sivil özgürlüklerin yolsuzluk ve kaynakların kötüye kullanılması konusunda engel teşkil ettiğini; ve bu demokrasiler daha uyumludur. Halperin, mülteci krizlerinin ve finansal felaketlerin büyük çoğunluğunun otoriter rejimlerde meydana geldiğine işaret etmektedir (Sartori, 2014: 68).

Araştırmalar, ortalama ömür, bebek ve anne ölümleri gibi verilerin fert başına düşen gelir, kamu sektörünün ekonomi içerisindeki büyüklüğü ve gelir eşitsizliği gibi faktörlerden doğrudan etkilendiğini ortaya koymuştur.. Tanınmış iktisatçı Amartya Sen, çalışan hiç bir liberal demokrasinin geniş çapta bir açlığa maruz kalmadığı teorisini ortaya atmıştır (Dahl, 2015: 71). Dünya Bankası tarafından yapılan araştırmalar, siyasi kurumlarda yolsuzluğun yaygınlığını belirlemede son derece önemli olduğunu ve parlamenter sistemlerin, siyasi istikrarın ve basın özgürlüğünün hepsinin daha düşük yolsuzlukla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bir çalışma, terörizmin orta derecede siyasi özgürlüğe sahip ülkelerde daha yaygın olduğu sonucuna varmıştır. En az teröre sahip ülkeler en fazla ve en az demokratik uluslardır.

1.3.3. Demokratik Yönetimler

Demokratik yönetimlerde halkın iradesi esastır. Yöneticiler halkın iradesinin şekillendiği seçimler sonucunda işbaşına gelirler. Egemenliğin kaynağı halk iradesine dayanır. Yöneticilerin yetkileri ve hareket kabiliyetleri yasalarla sınırlandırılmıştır. Sınırlı bir zaman diliminde alınan yetkilerin halkın iradesine uygun kullanılması esastır. Yalın ve en kısa anlatımıyla demokrasi; siyasal yaşamda halk egemenliği demektir. Siyasal örgütün en önemli ve son hedefinin, insanların mutluluğunu sağlamak olduğu düşüncesinden yola çıkar ve tümüyle cahil, budala ya da onulmaz derecede çıkarıcı olmadıkça, insanların ortak iyilikleri konusunda anlaşabilecekleri ve

bu nedenle de halk çoğunluğunun siyaset ve yönetim üzerinde belirleyici bir ağırlığının olması gerektiği inancına dayanır (Berman, 1996: 71).

Abraham Lincoln 1863 tarihli konuşmasında demokrasinin tüm özellikleri içinde barındıran bir tanım yapmıştır. Demokrasi halkın, halk için ve halk kanalıyla yönetildiği idare (government of the people, by the people, for the people) şeklindedir (Sartori, 2014: 69).

Bunun bir ileri aşaması olan demokratik yönetim ise bir toplumun, adalet, refah ve çevrenin korunması, insan hakları, yasalar, politikalar ve sosyal yapılar üzerinde uzlaşmaya vardığı ve uyguladığı süreçlerdir. Yönetişim, vatandaşların sadece periyodik aralıklarla yapılan seçimlerde görüşlerini veya tercihlerini siyasal partileri arasında tercihte bulunmak suretiyle ortaya koymalarının yeterli olmayacağını, aynı zamanda seçilenlerin tüm politikaları konusunda da vatandaşların görüşlerinin dikkate alındığı yönetim uygulamasıdır. Politikalar ve yasalar birçok kurum tarafından yerine getirilmektedir: yasama organı, yargı, yürütme organı, siyasi partiler, özel sektör ve çeşitli sivil toplumlar. Bu anlamda, demokratik yönetim, bir toplumun tüm vatandaşları için fırsat ve eşitlik, bir başka ifadeyle sosyal ve ekonomik adalet sağlamak için kendisini nasıl örgütlediği sorusunu gündeme getirmektedir (Eroğul, 2014: 101).

1.4. DEMOKRASİNİN TÜRLERİ

Demokrasi modelleri konusunda geniş bir literatür vardır. Totaliter yönetimlerin de kimi kez kendilerini demokratik yönetim olarak tanımladıklarını gösteren örnekler görmek mümkündür. Burada öncelikle SSCB kontrolündeki Doğu Almanya'nın adının Demokratik Almanya olduğunu hatırlamak gerekir. Dolayısıyla demokrasi türleri incelenirken mümkün olduğu kadar pratikte yaşanan modellerin de ele alınması ve analiz edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede burada temsili demokrasi, halk demokrasisi, sosyal demokrasi, sosyalist demokrasi ve islam demokrasi kavramlarının ne anlama geldiği ve bu modellerin uygulamadaki örnekleri üzerinde durulacaktır.

1.4.1. Temsili Demokrasi

Bilindiği gibi demokrasi sözcüğüyle anlatılmak istenen genellikle, temsile dayanan demokrasidir. 1820'de John Stuart Mili temsil sistemini modern zamanların büyük keşfi olarak tanımlamıştı. Temsili demokrasi, vatandaşların siyasal haklarını, seçtikleri temsilcileri vasıtasıyla kullandıkları sistemdir. Temsili demokrasi, egemenliğin teorik sahibi ile gerçek sahibini ayırmaktadır. Bugün demokratik diye nitelenen hemen bütün ülkeler, temsili demokrasi ile yönetilmektedirler (Lijphart, 1986: 11).

İdeal boyutta uygulamaya konulamayan bu demokrasi birçok düşünür tarafından çeşitli şekillerde eleştirilmiştir. Demokrasiye yöneltilen en temel eleştirilerden biri demokratik meşruiyet sağladığı iddia edilen temsil sisteminin durumudur.

Chomsky'ye göre, erki ellerinde bulunduranlar, demokrasiyi kendi erklerini meşrulaştırma ve halkı statik bir yapı içinde karar süreçlerinin dışında tutmanın bir aracı olarak kullanmaktadırlar. Bir kısım yazarlar haklı olarak “kendimizle ilgili kararları alma yetkisini başkalarına bırakamayız. Başkaları bizi bizim kendimizi tanıdığımız kadar iyi tanımayabilir. Ayrıca her zaman olumlu yönde düşünmeyip kendi çıkarlarını bizim çıkarlarımızdan üstün tutabilirler. Bu nedenle yetişkin her insanın kendisi ile ilgili kararları kendisinin vermesi en doğru yoldur” demektedirler (Göze, 2009: 41).

Holden'in de belirttiği gibi en sorunlu kavramlardan biri olan temsil, hiçbir şekilde özgürlükle bağdaşmaz; zira siyasal iradeyi başkasına havale eder veya devrederseniz, bunu devralan kişi onu yabancılaştırır. Bunun sonucu olarak da özgürlük ve özerklik ortadan kalkar. Bu bağlamda, Lawrance kızgınlıkla şu soruyu sormaktadır; “Beni kim temsil edebilir? Ben kendim! Herhangi bir insanın beni temsil ettiğini düşünemem bile”. Rousseau'nun uyarılmış olduğu gibi, “bir halk temsil edilmesine izin verir vermez özgürlüğünü yitirir”. Aynı şekilde Robert Michels de temsil sisteminin mantıksal imkansızlığı üzerinde durarak, “insanların iradesi, hatta tek bir insanın iradesi bile başkasına devredilebilir olmadığı için, profesyonel liderliğin ilk ortaya çıkışı sonun başlangıcına işaret eder” demektedir.

Temsili demokrasilerde temsilcilerin, kimi temsil ettikleri de tartışmalıdır. Bazı yazarlara göre temsilciler artık halkın değil, büyük oranda partilerin temsilcileri haline gelmişlerdir. Bu da temsili demokrasiyi partiler demokrasisi haline sokmuştur. Diğer yandan siyasal partiler, temsili demokrasinin en koyu taraftarlarıdır; zira varlıkları büyük ölçüde temsil sistemine bağlıdır. Bunun için hemen hemen bütün siyasal partiler, halk demokrasisine “uygulanması olanaklı değildir” diyerek karşı çıkmaktadırlar. Siyasal partilerin yanında bazı yazarlara göre şimdiye kadar olan tecrübeler göstermiştir ki, ulusların çağdaş devletleri halk demokrasinin gerçekleşmesini desteklememektedirler ve desteklemeyeceklerdir. Aslında bu yaklaşım oligarşik siyasal kazanımların kaybedilmesi korkusundan başka bir şey değildir (Dix, 1994:95).

Çağdaş bazı düşünörlere göre iyi işletilebilirse halk demokrasi, insanlığı birbirinden ayıran en eski ve en derin ayrımlardan birini, yönetenler-yönetilenler ayrımını ortadan kaldırabilme potansiyeline sahiptir. Ama seçmenlerin zaman zaman yapılan seçimlerde hangi siyasetçi grubunun diğerlerinden daha iyi olduğuna karar vermeleriyle sınırlı kaldığı sürece demokrasi, söz konusu ayrımı ortadan kaldıramayacaktır. Yönetenler ve yönetilenler ayrımı, ayrımın her iki tarafındakiler için de kötüdür. İktidarı elinde tutan azınlık için kötüdür, çünkü bu iktidarı nasıl kullandıklarını halktan gizleyebilir ve dolayısıyla yozlaşabilirler. Bu ayrım yönetilen çoğunluk bakımından da kötüdür, çünkü onları sorumsuz, yüzeysel, dikkatsiz ve gittikçe kötümser hale getirir. Dolayısıyla yönetenler ve yönetilenler ayrımı ortadan kaldırılarak, halkın kendi kendini yönetmesi fikri, gerçekten halkın kendi kendini yönetmesi anlamını kazanmalıdır. Bununla beraber eğer, bilişim çağının başladığı günden bu yana, demokratik ölkelerde temsili demokrasinin sakıncaları ortadan kaldırılmadıysa, katılımcı demokrasi evresi aşılp halk demokrasi hedefine yaklaşılmadıysa, suçu teknikte veya siyasal partilerin direncinde değil, insanoğlunun kendisinde, yurttaşça duyarlılık eksikliğinde, seçmen bilincinin henüz yeterince gelişmemişliğinde aramak gerekir (Vera-Zaval, 2006:100).

1.4.2. Halk Demokrasi

Bu kavram, herkesin toplumsal yönetim hakkının, yasama yetkisinin bulunmasını ifade eder. Bu modele göre, bir topluluğun, şehrin, ülkenin veya yönetim biriminin bütün üyeleri bir araya gelir, tartışır, uzlaşır ve karar alırlar. Genelde büyük bir meydan veya bu iş için tahsis edilmiş kapalı veya yarı açık alanlarda gerçekleşen sistematik toplantılarla yönetim sürecine herkes katılır. Günümüzde bu sistemi büyük kitlelerden oluşan toplumlarda uygulamak çok zordur. Kısmen İsviçre'nin bazı kantonlarında ve yalıtılmış ilkel topluluklarda görülmektedir. Bu sistemin uygulanma olanağının bulunmadığı yönetim biçimlerinde ise referandum (halk oylaması) adı verilen yöntem, halk demokrasisi uygulamasının bir kalıntısı veya yansıması niteliğinde ortaya çıkar (Roper, 2013: 91).

Halk demokrasisi, vatandaşların herhangi bir ara temsilci veya meclis meclisi olmadan bir araya gelip bir politika konusunda tercih kullanması, karar vermesidir. Hükümet, belirli bir yasayı veya politikayı uygulamaya aktarmak istiyorsa, halka gider. Vatandaşlar bu konuda tercihlerini ortaya koyarlar ve kendi ülkelerinin kararlarını belirlerler. İnsanlar, konuyla ilgili önemli bir fikir birliğine sahip oldukları sürece sorunları kendileri bile gündeme getirebilirler. Kamu desteği olmadan vergi bile yükseltilemez.

Nüfus küçük, eğitimli ve çoğunlukla homojen (en azından politik olarak) olduğunda, halk demokrasisi kötü bir fikir gibi görünmüyor. Örneğin İsviçre, başarılı bir halk demokrasisi tecrübesine sahiptir. Bu demokrasi modeli, insanları kendi gündemleri için parti oluşturmaya zorlamaktadır. Bununla birlikte, günümüzde dünya genelindeki çoğu ülke halk demokrasisinin siyasi sınırları dahilinde çalışması için fazla büyük ve karmaşıktır. Bu gibi durumlarda, insanlar her konuda oy kullanmak yerine temsilcileri kendi adına seçmeyi tercih ederler (Ağaoğulları, 2015: 111).

1.4.3. Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasi, liberal demokratik bir politika ve kapitalist ekonomi çerçevesinde sosyal adaleti desteklemek için ekonomik ve sosyal müdahaleleri destekleyen politik, sosyal ve ekonomik bir ideolojidir. Bunu başarmak için kullanılan protokol ve normlar temsili ve katılımcı demokrasiye olan bağlılığın yanında gelir

dağılımının adil olmasını ve refah devleti hükümlerini zorunlu görmektedir. Dolayısıyla sosyal demokrasi, kapitalizmin daha fazla demokratik, eşitlikçi ve dayanışma sonuçlarına yol açması için uygun şartlar sağlamasını öngören ideoloji olarak tanımlanabilir. Sosyal Demokrat partilerin uzun süredir yönettiği yönetimler ve İskandinav ülkelerinde sosyo_ekonomik politika geliştirmedeki etkileri nedeniyle, politika çevrelerinde sosyal demokrasi modeli, 20'nci yüzyılın ikinci yarısında İskandinav modeliyle ilişkilendirilmiştir (Mercadal, 2014: 103).

Sosyal demokrasi ortodoks Marksizm'le ilişkili devrimci yaklaşımın aksine, yerleşik siyasal süreçleri kullanarak kapitalizmden sosyalizme evrimsel ve barışçıl bir geçişi savunan siyasal bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa'nın savaş sonrası erken döneminde, sosyal demokrat partiler Sovyetler Birliği'nde mevcut olan Stalinist siyasi ve ekonomik modeli reddettiler, ya kendilerini sosyalizme alternatif bir yola ya da kapitalizm ile sosyalizm arasında uzlaşmaya adanmışlar. Bu dönemde, sosyal demokratlar özel mülkiyetin baskınlığına dayanan karma bir ekonomiyi benimsemişlerdir. Sonuç olarak, sosyal demokrasi, kapitalist sistemi (faktör piyasaları, özel mülkiyet ve işgücü) niteliksel olarak farklı bir sosyalist ekonomik sistemle değiştirmeyi hedeflemekten vazgeçerken, Keynesyen ekonomi, devlet müdahaleciliği ve refah devletiyle ilişkilendirilmektedir (Roskin, 2014: 24).

Modern sosyal demokrasi, eşitsizlik, yoksul grupların baskı altına alınması ve yoksulluğun bastırılması, yaşlılar için bakım, çocuk bakımı, eğitim, sağlık ve işçi tazminatı gibi evrensel olarak erişilebilir kamu hizmetlerinin desteklenmesi gibi politikalara bağlılık ile öne çıkmaktadır. Sosyal demokratik hareket, işçiler için toplu iş sözleşmesi haklarını destekleyen sendika hareketi ve sendikalar ile güçlü bağlara ve karar alma sürecini siyasetin ötesinde çalışanlar ve diğerleri için birlikte belirleme biçiminde ekonomik alana genişletme önlemlerini desteklemektedir.

Sosyal Demokrasiye kimi durumlarda üçüncü yol da denilmektedir. Bu kavramla 1990'larda geliştirilen ve liberal ekonomiyi sosyal demokratik refah politikalarıyla birleştirmeyi amaçlayan bir ideoloji ifade edilmektedir. Birçok sosyal demokrat parti, bu ideolojiyi benimsemiştir. Tamamen sosyalist bir bakış açısına göre, sosyal demokratik reform, kapitalizmi sosyalist bir sistemle değiştirmenin sosyalist

amacı ile çelişen kapitalist sistemi güçlendirmek için yeni yollar tasarlamaya hizmet ettiği için başarısızlıktır (Nozick, 2006: 121).

Sosyalist eleştirmenler genellikle sosyal demokrasiyi, kapitalizmin doğasında yer alan sistemik sorunları ele almadığı, iyileştirici sosyal programların ve müdahalenin kendi başlarına sorunlar ve çelişkiler ürettiği, dolayısıyla kapitalist sistemin verimliliğini sınırladığı iddiasıyla eleştirirler. Amerikan demokratik sosyalist filozof David Schweickart, birincisini refah devletini güçlendirmek için bir girişim olarak ve ikincisini kapitalizme alternatif bir ekonomik sistem olarak tanımlayarak, sosyal demokrasiyi demokratik sosyalizmle karşılaştırır. Schweickart’a göre, sosyal demokrasinin demokratik sosyalist eleştirisi, kapitalizmin hiçbir zaman “insancıllaştırılmayacağı” ve ekonomik çelişkilerini bastırma girişimlerinin yalnızca başka yerlerde ortaya çıkmasına neden olacağı yönündedir. Örneğin, işsizliği çok fazla azaltma girişimleri enflasyonla sonuçlanacak ve çok fazla iş güvenliği işçi disiplinini aşındıracaktır. Sosyal demokrasinin aksine, demokratik sosyalistler, işçilerin öz yönetimi ile birleştirilen pazar sosyalizmine veya bir tür katılımcı-ekonomik planlamaya dayanan kapitalizm sonrası bir ekonomik sistemi savunurlar (Göze, 2009: 44).

Marksist sosyalistler, sosyal demokratik refah politikalarının, kapitalizmin döngüsel dalgalanmalar, sömürü ve yabancılaşma gibi temel yapısal sorunlarını çözemediğini savunuyorlar. Buna göre, kapitalizmde yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan sosyal demokratik programlar - işsizlik yardımları ve kar üzerinden vergi gibi - kapitalistlerin daha fazla üretime yatırım yapma teşviklerini azaltarak, kapitalist sistemin verimliliğini daha da sınırlandırarak daha fazla çelişki yaratıyor. Refah devleti, yalnızca kapitalizmin sömürücü ve çelişkili yüklü sistemini meşrulaştırmaya ve uzatmaya hizmet eder. Jonas Hinnfors gibi çağdaş sosyal demokrasinin eleştirmenleri, sosyal demokrasi Marksizmi terk ettiğinde sosyalizmi de terk ettiğini ve ABD Demokrat Partisi gibi sosyalist olmayan partilere benzer şekilde sosyal demokratları etkin bir şekilde yapan liberal bir kapitalist hareket haline geldiğini savunmaktadır (Dahl, 2015: 73).

Piyasa sosyalizmi aynı zamanda sosyal demokratik refah devletlerinin eleştirisidir. Her iki kavramın ortak hedeflerinden biri daha fazla sosyal ve ekonomik

eşitlik sağlamak olsa da, piyasa sosyalizmi bunu işletme mülkiyetindeki ve yönetimindeki değişikliklerle gerçekleştirirken, sosyal demokrasi bunu sosyal yardım programlarını finanse etmek için sübvansiyonlar ve özel sektöre ait işletmeler üzerindeki sübvansiyonlar ve vergilerle yapmaya çalışır. Ekonomistler John Roemer ve Pranab Bardhan, sosyal demokrasinin vergiler yoluyla ağır yeniden dağıtımını sürdürmek için güçlü bir emek hareketi gerektirdiğini ve bu yeniden dağıtımın daha zayıf emek hareketleri olan diğer ülkelerde gerçekleştirilebileceğini düşünmenin idealist olduğunu belirtiyor. İskandinav ülkelerinde bile sosyal demokrasinin, işçi hareketinin zayıflamasıyla azalması söz konusudur (Anıl, 2006: 84).

Joseph Stalin, daha sonra 1930'larda sosyal demokrasiyi tanımlamak için "sosyal faşizm" terimini kullanan, reformist sosyal demokrasinin vokal bir eleştirmeniydi, çünkü bu dönemde sosyal demokrasi, faşizmin desteklediği modele benzer bir kurumsalcı ekonomik modeli benimsedi. Bu görüş, Komünist Enternasyonal tarafından kabul edildi (Guihenno, 1998: 92).

Keynesyen refah kapitalizmini destekleyerek sosyal demokrasinin 1930'larda sosyalizmi terk ettiğini iddia eden eleştiriler var. Demokratik sosyalist siyaset teorisyeni Michael Harrington, sosyal demokrasinin, Kapitalizm ile sosyalizm arasındaki "sosyal demokratik uzlaşma" nın bir parçası olarak Keynesçilik'i tarihsel olarak desteklediğini savunuyor. Bu uzlaşma, refah devletlerini yarattı ve bu nedenle Harrington, bu uzlaşmanın sosyalizmin derhal yaratılmasına izin vermemesine rağmen, "kapitalist olmayan ve hatta anti-kapitalistlerin, kâr gereksinimlerinin üzerinde ve ötesinde insan ihtiyacı ilkelerini tanıdığını" iddia ediyor. Daha yakın zamanlarda, Üçüncü Yol lehine olan sosyal demokratlar, Lord Giddens'i uygulamada sosyal karşıtı demokratik ve anti-sosyalist olmak gibi Üçüncü Yol savunucuları ile suçlayan Üçüncü Yol karşıtı sosyal demokratlar da dahil olmak üzere, kapitalizmi onaylamakla suçlanıyor (Eroğul, 2014: 112).

1.4.4. Sosyalist Demokrasi

Demokratik sosyalizm, bir piyasada ya da bir tür merkezi olmayan planlı sosyalist ekonomide kendi kendini yönetmeye ve ekonomik kurumların demokratik yönetimine vurgu yaparak üretim araçlarının sosyal mülkiyetinin yanı sıra politik

demokrasiyi savunan bir siyaset felsefesidir. Terim aynı zamanda ABD siyasetinde sosyal demokrasi ile daha yakın bir zaman içinde eşanlamlı hale geldi ve yanlış isim olmasına rağmen varlığını korumuştur (Uygun, 2003: 35).

“Demokratik sosyalizm” terimi bazen “sosyalizm” ile eşanlamlı olarak kullanılır, ancak “demokratik sıfat” bazen demokratik sosyalistleri pratikte demokratik olmadığı düşünülen Marksist-Leninist-ilham alan sosyalizmden ayırmak için kullanılır. Demokratik sosyalistler, 20’nci yüzyılın başlarında Sovyetler Birliği’nde oluşan otoriter yönetim biçimini ve oldukça merkezi komuta ekonomisini reddeden Stalinist siyasi sisteme ve Sovyet ekonomik modeline karşı çıkmışlardır (Isakhan, 2011: 4).

Demokratik sosyalizm, demokratik sosyalistlerin, ekonominin kapitalizmden sosyalizme sistemik dönüşümüne bağlı olduğu temelinde sosyal demokrasiden ayrılmaktadır. Oysa sosyal demokrasi, reformist kapitalizme destek olur. Sosyal demokratların aksine, demokratik sosyalistler, kapitalizmin ekonomik çelişkilerini bastırmayı amaçlayan sosyal eşitsizliklere ve devlet müdahalelerine yönelik reformların yalnızca başka bir ülkede ortaya çıktıklarını göreceklere inanmaktadır. Demokratik sosyalistler, kapitalizmin sistemik sorunlarının ancak kapitalist sistemi sosyalist bir sistemle değiştirerek çözülebileceğine inanmaktadırlar. Başka bir deyişle özel mülkiyet, üretim araçlarının sosyal mülkiyeti ile yer değişecektir (Eroğul, 2014: 115).

Demokratik sosyalistler ile sosyal demokratlar arasında pratik politika pozisyonları üzerinde ciddi bir örtüşme vardır. Eski, demokratik sosyalistler demokratik sosyalist reformun ötesine geçmek istemektedirler. Genel olarak demokratik sosyalistler ve sosyal demokratlar tarafından desteklenen politikalar, ekonomi üzerinde bir dereceye kadar düzenleme, sosyal sigorta programları, emeklilik programları ve belli başlı sanayiler üzerinde kademeli olarak kamu mülkiyetinin genişlemesidir. Kısmen bu örtüşme yüzünden, bazı siyasi yorumcular terimleri birbirlerinin yerine kullanmaktadırlar (Vera-Zaval, 2006: 111).

Demokratik sosyalizmin kökenleri, 19’nucu yüzyıl ütopyası sosyalist düşünürlerine ve ayrıntılı olarak farklılık gösteren, ancak hepsi de savundukları toplumun olumlu özellikleri olarak üretim araçlarında demokratik karar alma ve kamu

mülkiyetinin özünü paylaşan 19'ncü yüzyıl ütopyası sosyalist düşünürlerine kadar gitmektedir. 20'nci yüzyılın başlarında, İngiliz Fabian topluluğu ve Almanya'da Eduard Bernstein tarafından teşvik edilen kademeli reformizm, demokratik sosyalizmin gelişimini etkilemiştir (Springborg, 2014: 539).

Demokratik sosyalistler, sosyal mülkiyetli işletmelerin rekabetçi pazarlarda faaliyet gösterdikleri ve bazı durumlarda kendileri tarafından merkezileştirilmiş ekonomik planlamaya dayanan pazar dışı katılımcı sosyalizme kadar kendileri tarafından yönetilen pazar sosyalizminden farklı sosyalizm modellerini teşvik ettiler.

Tarihsel olarak, demokratik sosyalizm, üretici birimlerin tek bir kuruma entegre edildiği ve Stalinist tarzı komuta planlamasının aksine özyönetim temelinde örgütlendiği merkezi olmayan bir ekonomik planlama biçimine bağlı kalmıştır. Örneğin, her ikisi de Amerika Birleşik Devletleri Sosyalist Partisi için başkanlık adayı olan Eugene V. Debs ve Norman Thomas, sosyalizmin, kâr sistemi ve özel mülkiyet yerine kullanım ve sosyal mülkiyet için üretim üzerine yapılandırılmış bir ekonomik sistem olduğunu belirtmektedir (Roskin, 2014, 131).

Piyasa sosyalizminin çağdaş savunucuları, Sovyet tipi planlı ekonomilerin ekonomik eksikliklerinin temel nedenlerinin, devlet işletmelerinin etkin çalışması için kurallar ve operasyonel kriterler yaratmadıklarını ve Sovyetin siyasi sistemlerde demokrasinin olmayışları olduğunu savunmaktadır (Touraine, 2000:31).

1.4.5. İslam Demokrasisi

Bu demokrasi biçiminde bir yandan demokrasi çerçevesi, öte yandan islam hukukunun kamu politikalarının uygulamaya aktarılması sözkonusudur. İslam demokrasisinin üç ana özelliği var. İlk olarak, yönetimin zirvesinde bulunan lider halk tarafından seçilmektedir. İkinci olarak, lider de dahil olmak üzere herkes din kurallarına tabii olmak zorundadır. Üçüncüsü de yöneticiler Peygamber Muhammed'in uyguladığı özel bir danışma şekli olan, bir çeşit danışma meclisi olan Şura Sistemini uygulamakla yükümlüdürler. Bu üç özelliği geçmişte ve günümüzde yerine getiren örnek ülke modelleri olmuştur. Bununla birlikte, bazı durumlarda yukarıda sıralanan iddialar ile uygulamalar birbiriyle örtüşmemektedir. Günümüzde İran, Sudan, Suudi

Arabistan gibi ülkeler islam demokrasisi olduklarını iddia etmektedirler. Ancak bu ülkelerde yürürlükte olan sistem bir çok özellikleri bakımından yukarıdaki ilkelerle çelişmekte ve otoriter/ totaliter boyutları öne çıkmaktadır (Mercadal, 2014: 96).

İslam demokrasisinin ifadesi, müslüman çoğunluktaki ülkelerde farklıdır, çünkü şeriat yorumları ülkeden ülkeye değişmektedir ve şeriat kullanımı, şeriatın devlet yasalarının temelini oluşturduğu ülkelerde daha kapsamlıdır (Göze, 2009:51). Hilafet müessesesinin dini bir temeli olup olmadığı tartışmalıdır. Her ne kadar peygamber vekilliği şeklinde tarih içerisinde birbirinden farklı özellikleri olan uygulamalar ortaya çıkmış olsa da her koşulda halkın görüşlerine başvurulmamış, genel olarak dar bir grubun kararı esas alınmıştır (Nozick, 2006: 125).

İlk İslam Halifeliği'nde devlet başkanı Hilafet, Sünnilere göre, insanlar veya temsilcileri tarafından ideal olarak seçildiği gibi, Muhammed'in siyasi otoritesine halefi fikrine dayanan bir pozisyona sahipti. Ebu Bekir, Ömer bin Hattab, Osman ve Ali'nin bir çeşit vekil anlamında Halife seçilmesi. Rashidun Halifeleri'nden sonra, daha sonra İslam Altın Çağı sırasındaki halifeler daha az demokratik bir katılım derecesine sahipti. Ancak İslam'da üstünlüğün dindarlık ve erdem olduğu görüşü ve Hz. Muhammed'in model alınması asgari koşul olmak üzere, İslam hükümdarları işlerinde insanlarla sık sık halkla istişarelerde bulunmuşlardır.

İslam yönetim modelinde Halifenin ve yöneticinin yasama gücü her zaman, ulema tarafından kontrol altında tutulmuştur. En azından teoride böyledir. Sultan veya yönetici uygulamalarının meşruiyetini sağlamak için dini bir destekle takviye etmiştir. Bir başka şekilde söylemek gerekirse islami modelde yönetimin dini esaslar göre yapıldığının her zaman kanıtlanması gerekmektedir. Bunun dışında ümmetin bir konuda görüş birliği sağlaması da (icmai ümmet) bazı durumlarda uygulamanın meşruiyeti için yeterli kabul edilmiştir (Anıl, 2006: 91).

Hukuk bilgini Ali Khan, İslam'ın demokrasi ile tamamen uyumlu olduğu görüşünü savunmaktadır. Han, Evrensel Demokrasi Teorisi adlı kitabında, liberal demokrasi ve laiklik uygulamalarını eleştirmekte ve ideal model olarak din ve devletin bir arada bulunduğu füzyon devlet modelini savunmaktadır. Khan, Tanrı'nın evreninde hiçbir çelişki bulunmadığı görüşünü ileri sürmektedir. Çelişkiler, insanların sahip

olduğu sınırlı bilgiyi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Kuran ve Sünnet'e göre, Müslümanlar maneviyat ve özyönetimi koruyabilirler (Eroğul, 2014: 119).

Ahmed Moussalli (Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü) de dahil olmak üzere Müslüman demokratlar, Kuran'daki kavramların bir tür demokrasiye, en azından despotizmden uzak olduğuna işaret ettiği görüşünü savunmaktadır. Bu kavramlar arasında şura, icma, özgürlük ve meşru haklar yer almaktadır. Şia anlayışında ise 12 İmam düşüncesi esastır. Devlet başkanı olan kişi kayıp İmam'ın vekilidir. 1979 İran Devriminden sonra İran'da dine dayalı yönetim modelinde Ayetullah olan kişi bu boşluğu doldurmaktadır.

İslam Filozoflarından Farabi. Medinetül Fazıla adlı eserinde ideal bir islam toplumu modeli önermektedir. El Farabi, Platon'un öngördüğü filozof kral yerine peygamberin yöneteceği ideal devleti yerleştirmiştir. Farabi'ye göre, ideal devletin modeli Hz. Peygamberin ortaya koyduğu uygulama olmalıdır. Peygamberden sonra Raşit Halifeler dönemindeki uygulamalar da Farabi'ye göre çoğunluğun görüşlerini dikkate alan özelliği ile dikkat çekmektedir (Uygun, 2003: 39).

Muhammed İkbal ise İslam dünyasında ortaya çıkan halifelik müessesesinin demokrasi ile uyumlu olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Halkın görüşlerini temsilciler vasıtasıyla dile getirebildiği danışma meclisleri İkbal'e göre, İslam yasasına dönüş anlamına gelmektedir. Oliver Roy ise, İslamın modern zamanlarda seçim ve halkın desteğini alan modellerinin esas olduğunu, modern islami hareketlerin temel kaynaklar dışında halkın görüşlerine de başvurduklarına dikkat çekmektedir (Göze, 2009:61).

1.5. DEMOKRASİNİN BAZI KAVRAMLARLA İLİŞKİSİ

Bu bölümde demokrasinin kavramının muhtevası göz önünde bulundurulmak suretiyle halk egemenliği, insan hakları, sivil toplum ve hukukun üstünlüğü ile ilişkisi ana hatlarıyla incelenecektir. Ayrıca demokratik ülkelerde ve diğerlerinde insani kalkınma ve ekonomik kalkınma değerleri kıyaslanarak, demokrasinin kalkınma ile ilgisinin bulunup bulunmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır

1.5.1. Demokrasi ve Halk Egemenliği

Halkın iradesinin yönetime yansıdığı sistemin adı Cumhuriyettir. Cumhuriyet bir rejim, demokrasi ise Cumhuriyetin uygulanış şekillerinden biridir. Demokratik cumhuriyetin yanında dini cumhuriyet, oligarşik cumhuriyet ve sosyalist cumhuriyet biçimleri de vardır. Demokratik cumhuriyetlerde, meclisi ve ülkenin başkanını belli aralıklarla halkın seçmesi esastır. (Anıl, 2006: 94). Bu sistem genellikle Kara Avrupa’ında kabul görmüşken örneğın İngiltere’de ülkenin başında görünüşte halkın seçmediğı bir kral ya da kraliçe bulunmasına rağmen yönetim halkın elindedir ki bu duruma oligarşik demokrasi de denilmektedir. Bir cumhuriyetin tam demokratik cumhuriyet olabilmesi için, gönüllü birlikteliklerle bir arada bulunan o ülke halklarının tüm kesimlerinin, çoğulcu özgür iradeleri ile katılımcı olarak yönetim ve denetim süreçlerine katılması gerekmektedir. Demokrasi toplumun tüm katmanlarının iradelerinin ortaya çoğulcu, çok kimlikli, değışik inanç ve kültürlerin bir mozaik oluşturacak şekilde bir arada yaşamasına olanak veren bir devlet yapılanmasının gerçekleştirilmesi zorunludur. Demokrasilerde temel yönlendirici halkın iradesidir. Bir başka ifadeyle egemenlik esas itibarıyla halktır ve halk egemenliğini seçtiğı temsilciler kanalıyla kullanmaktadır.

1.5.2. Demokrasi ve İnsan Hakları

Demokrasi, Birleşmiş Milletlerin evrensel temel değerlerinden ve ilkelerinden biridir. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermek ve genel oyla periyodik ve orijinal seçimler yapmak ilkesi demokrasinin temel unsurlarıdır. Bu değerler, 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde somutlaştırılmıştır. Bu bildiriden esinlenmek suretiyle hazırlanan ikiz sözleşmeler insan hakları konusunda evrensel bir standart oluşumuna Zemin teşkil etmiştir. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi küresel düzeyde tüm devletlerin katılımına açık metindir. Bu metin daha sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi örneğinde görüldüğü üzere başka coğrafyalardaki insan hakları konvansiyonlarına yol göstermiştir. İkiz sözleşmelerin ilki ile bireye bağılı temel haklar tanımlanmış, ikinci sözleşmede ise grup haklarının kapsamı ve neleri içerdiği ortaya konulmuştur. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde ve grup haklarını

kapsayan müteakip insan hakları belgelerinde (örneğin, yerli halklar, azınlıklar, engelliler) korunan haklar, eşitliği ve eşitlik dağılımını sağladıkları için demokrasi için aynı derecede önemlidir (Ağaoğulları. 2015: 115).

İnsan hakları, belirli insan davranışı standartlarını tanımlayan ahlaki ilkeler veya normlardır. Ulusal ve uluslararası hukukta düzenli olarak doğal ve yasal haklar olarak korunmaktadır. Genel olarak, bir insanın kendisi olduğu için doğal olarak hak sahibi olduğu ve ırk, renk, dil, din ve etnik açıdan bağımsız olarak “bütün insanlarda var olan” devredilemez, temel haklar olarak kabul edilmektedir. İnsan hakları, her yerde ve her zaman evrensel geçerliliğe sahiptir. Bu hakların özüne dokunulamaz. Olağanüstü dönemlerde haklar sadece kısıtlanabilir. Üzerinde mutabakat sağlanan özü ortadan kaldırılamaz.

1.5.3. Demokrasi ve Sivil Toplum

Sivil toplum örgütleri demokrasiyle ortaya çıkan bir örgütlenme değildir ama demokrasi sivil toplumun için uygun ortam oluşturmaktadır. Sivil toplum, modern manada anlamını demokrasi ile kazanırken, demokrasi de katılım problemlerinin çözümünü sivil toplum ile sağlamıştır. Sivil toplum kuruluşları ortak amaçlara sahip insanların oluşturdukları grupların seslerini ve isteklerinin daha fazla duyurabilmenin bir yoludur. Devletin ekonomideki katılımını azaltmaya hedefleyen iş adamları, devletin sosyal hizmetlerinde eşitliğin sağlanmasını amaçlayan örgütler ile işçilerin veya memurların yaşam kalitelerini arttırmaya çalışan sendikalar gibi kuruluşların hepsi geniş tanım esas alındığında sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu örgütlenmeler bir taraftan hedeflerine ulaşmak için çaba gösterirken öte yandan kamuoyunu da bu çerçevede yönlendirmektedirler (Mercadal, 2014: 101).

Baskı grupları toplumsal kesim ya da grupların taleplerini örgütlü bir biçimde siyasal alana taşımayı amaçlarlar. Bu yönleriyle tıpkı siyasal partiler gibi devlet ile toplumu birbirine bağlayan ilişkiler ağının bir parçasıdırlar. Siyasi partilerden farklı olarak baskı gruplarının amacı iktidara gelmek değil, kendilerini ilgilendiren konularda lehlerine kararlar aldirmek için yöneticileri etkilemeye çalışmaktır. Ancak örgüt yapılanması bakımından daha ziyadesiyle hizip hüviyetini taşıyan gruplar da vardır. Eğer toplumlar çok farklı siyasi, ekonomik, kültürel çıkarları bünyelerinde

barındırıyorlarsa bu farklı çıkarların da temsil edilmeleri beklenmektedir. Siyasi partiler bu temsil için çoğu zaman yeterli değildirler. Burada devreye baskı grupları girmektedir. Baskı grupları için bazen menfaat ya da çıkar grupları ya da örgütlü baskı grupları da denilir. Bir grup ya da kesimin ağırlıklı olarak maddi çıkarlarını korumak ve genişletmek isteyen gruplara örnek olarak işçi ve işveren örgütleri verilebilir. Bu türlü örgütler üyelerinin çoğu zaman maddi menfaatlerini öne çıkarırlar (Önder, 2003: 66).

Bir ideali, bir fikri yaymak için kurulan baskı gruplarına örnek olarak ise çevre ya da hayvanları koruma grupları ile beraber, herhangi bir dinî ya da inancı yaymak için kurulan gruplar verilebilir. Kürtaj karşıtı gruplar, hemşehri dernekleri, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi ya da yoksullara yardım etme amacı güden dayanışma ağlarını güçlendirmeye yönelik gruplar da bu ikinci gruba girerler. Kurumsal gruplar altbaşlığı altında bürokrasinin de baskı grubu olarak nitelendirilebileceği ifade edilmektedir. Bu anlamda ordu ve üniversiteler de kurumsal baskı grubu olarak görülmektedirler (Sartori, 2014: 72). Ordu, sivil bürokrasi veya üniversitelerin güç odakları oldukları açıktır. Ancak her güç odağına baskı grubu denilirse gönüllülük temeline dayalı baskı gruplarıyla gücünü devlet içindeki belli pozisyonlardan alan güç odaklarını aynı kefeye koymak gibi hatalı bir yaklaşıma gidilmiş olur. Üyelerinin maddi menfaatlerini temsil etmeye yönelik örgütlü grupların ilk temsilcilerinin loncalaktır.

Orta Çağlarda meslek grupları örgütlenmesi olarak loncalar, bir mesleğe kimlerin gireceğini, mesleğe girmek için hangi özelliklere sahip olunması gerektiğini belirleyen, kıtlık ve siyasal istikrarsızlık durumlarında dayanışma fonksiyonlarını öne çıkaran kurumlardı. Para ekonomisinin gelişmediği bu dönemde loncalar, hammadde ihtiyaçları ile birlikte, hangi malların ne kadar üretileceği konusunda da söz sahibi olabiliyorlardı. Lonca üyelerinin hareketlerinden lonca liderlerini sorumlu tutan hükümdarlar, loncalar aracılığıyla sosyal kontrolü güçlendirmeyi de hedefliyorlardı. Sanayi Devrimi ve işçi sınıfının sayısının artmasıyla beraber, sendikalar ortaya çıkmıştır. Sendikalar, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ile beraber, siyasal haklar taleplerini de dile getirdiler. İşçi sınıfının siyasal sisteme eklenmesinde önemli roller oynayan sendikaların güçlenmesi, önceleri hükümdarlar ve meclis üyeleri aracılığıyla

etkili olmaya çalışan tüccar ve işverenlerin de örgütlenmelerinin önünü açmıştır (Lijphart, 1986: 14).

Güçlü baskı grubu örgütlenmelerinin ortaya çıkışı, siyasal rejimleri de bu talepleri dikkate almak zorunda bıraktı. Diğer taraftan, devletler baskı grubu örgütlenmeleri aracılığıyla toplum üzerindeki nüfuz ve kontrollerini artırabileceklerini de keşfettiler. İşçi ve işverenin -ve diğer tüm sınıfların- birbirlerine muhtaç oldukları, arada çatışma değil uyum olması gerektiğini ve bunun da devletin önderliğinde yapılmasını savunan otoriter korporatist rejimlerde devlet hem işçi hem de işveren sendikalarını mutlak kontrolü altında tutmayı arzuladı. İki Dünya Savaşı arasındaki İtalya ve Nazi Almanya'sı otoriter korporatizmin en önde gelen örnekleri oldular.

1.5.4. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü

Bir demokraside, her vatandaş vazgeçilmez ve devredilmez temel hak ve özgürlüklere sahiptir. Bu haklar uluslararası konvansiyonlarla ortaya çıkmıştır ve taraf olan devletler tarafından vatandaşlar bakımından garanti edilmiştir. Herkes, dini inançlar da dahil olmak üzere kendi inançlarına sahip olma ve düşüncelerini söyleyip yazma hakkına sahiptir. Herkesin farklı bilgi ve fikir kaynakları arama hakkı vardır. Herkesin diğer insanlarla ilişki kurma ve sendikalar da dahil olmak üzere kendi seçtiği kuruluşlar kurma ve bunlara katılma hakkı vardır. Herkesin hükümet eylemlerini bir araya getirme ve protesto etme hakkı vardır. Ancak, tüm bunlar yapılırken başkalarının özgürlük ve hakları kısıtlanmamalı, yasalara ve başkalarının haklarına saygı göstererek bu haklar barışçı bir şekilde kullanılmalıdır (Ağaoğulları. 2015: 115).

Demokraside vatandaşların temel rolü siyasal katılımdır ve bunun birden çok yolu vardır. Vatandaşların kamuya açık konular hakkında bilgi sahibi olma, liderlerinin ve temsilcilerinin davranışlarını izleme ve kendi görüşlerini açıklama siyasal katılımın bir örneğidir. Katılımın yelpazesi son derece geniştir, oy kullanma, toplumu ilgilendiren sorunların tartışılması, çeşitli dernek veya örgütlerin toplantılarına iştirak etmek mesleki kuruluşların faaliyetlerine katılma ve hatta protesto gösterilerine iştirak etmek de katılım kapsamında değerlendirilir. Bununla birlikte, demokrasiye politik katılım barışçıl, hukuka saygılı ve diğer grupların ve bireylerin farklı görüşlerine hoşgörülü olmak zorundadır (Davies, 1993: 76).

Demokrasi kişilerin görüşlerinin değil, kanunların uyguladığı bir kural sistemidir. Demokraside hukukun üstünlüğü vatandaşların haklarını korur, düzeni sağlar ve hükümetin gücünü sınırlar. Tüm vatandaşlar kanuna göre eşittir. Kimse ırk, din, etnik grup ya da cinsiyet temelinde ayrımcılıkla karşı karşıya kalamaz. Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, hapsedilemez veya sürülemez. Tarafsız bir mahkeme tarafından adil ve kamuya açık bir duruşma yapılmadan hiç kimse özgürlük hakkından mahrum bırakılamaz. Önceden oluşturulmuş bir yasa dışında hiç kimseye vergi konulamaz ve yasalarda suç olarak açıkça tanımlanmamış bir fiilden dolayı tahkikat veya yargılamaya tabii tutulamaz. Hiç kimseye karşı yasalar karşısında ayrıcalık tanınmaz. Çeşitli sosyal gruplar veya seçilmiş bir başkan bile yasalar karşısında diğer vatandaşlarla eşit haklara sahiptir. Yasalara aykırılıkları yargılama görevi, hükümet veya yerel otoritelerden bağımsız hareket eden, adil, tarafsız ve bağımsız yargının görevidir.

1.5.5. Demokrasi ve İnsani Kalkınma

İnsani gelişme, her yaş ve koşuldaki insanların zaman içinde neden değiştiğini veya aynı kaldıklarını anlamaya çalışan bilimdir. Yetenek kabiliyeti yaklaşımı olan özü ile insani durum çalışmalarını içerir. İnsani Gelişme Endeksi, Birleşmiş Milletler tarafından insani gelişmedeki fiili ilerlemeyi ölçmenin bir yolu olarak kabul edilmiştir. İnsani gelişme endeksi ekonomik büyümeye odaklanmaya alternatif bir yaklaşımdır ve ilerlemeyi anlamının bir yolu olarak sosyal adalete daha fazla yoğunlaşmaktadır.

İnsani gelişme terimini insan yeteneklerinin genişlemesi, seçimlerin genişlemesi, “özgürlüğün artırılması ve insan haklarının yerine getirilmesi” olarak tanımlamak mümkündür. Bu, aynı zamanda, yaşamınızdaki ve öğrendiğiniz şeyleri büyüterek ve deneyimleyerek zihinsel, sosyal olarak gelişim anlamını da içermektedir. Demokrasi insan gelişiminin sağlanmasındaki önemli etklere bir olarak bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Demokratik ülkelerde insani gelişimin totaliter ve otoriter ülkelere göre daha yüksek seviyede olduğu, BM raporları ile de kayıt altına alınmıştır.

İnsani gelişme endeksi bir ülkenin kalkınmasının değerlendirilmesinde dikkate alınacak tek ölçütün ekonomik büyüme olmadığını, esas ölçütün kişiler ve onların

kapasiteleri olduğunu vurgulamak için geliştirilmiştir. Ekonomik gelişme seviyelerini ölçmek için ülkelerin gayri safi milli hasılları dikkate alınmaktadır. Aynı ekonomik seviyede olan iki ülkenin insani gelişme bakımından seviyeleri farklılık gösterebilir. Bugüne kadar insani gelişme raporlarında kaydedilen ilerlemeleri ölçmek için sağlık, bilgi ve gelir kriterleri esas alınmıştır. Buna göre insani gelişme doğumdan itibaren beklenen ortalama yaşam süresi, yetişkinlerin okuryazarlık oranı ve yaşam standardının bir başka ifadeyle fert başına düşen gelirin karmaşık kombinezonu ile ölçülmektedir.

1.5.6. Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma

Demokrasi ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasında doğrusal bir ilişki vardır. Bu durum devletlerin yönetim biçimleri ve kalkınma seviyeleri arasındaki ilişkiyi inceleyen tüm çalışmalarda belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. İktisatçıların bu alanda onlarca bilimsel raporları vardır. Bireyin kişisel gelişimi ve toplumun ekonomik kalkınması demokratik toplumlarda çok daha belirgin biçimde kendini göstermektedir (Uygun, 2003: 39).

Bir ülkenin demokratik olmayan bir yönetime sahip olması, herşeyden önce iktisadi kalkınmayı engellemekte veya büyüme hızının düşük olmasına neden olmaktadır. Totaliter ve otoriter rejimler belli dönemlerde büyüme ve sıçrama işaretleri yapmış olsalar da, bu durum geçicilik gösterir. Uzun vadede otoriter ve totaliter yönetimlerde büyüme ve kalkınma negatif sonuç verir. Demokratik olmayan rejimlerde azınlıkların hakları ve taleplerinin karşılanmaması ülke içerisinde siyasi tartışmalara ve kavgalara neden olur. O ülkenin ulusal gücü bu durumdan olumsuz yönde etkileri. Bu kategorideki ülkelere daha az yabancı sermaye geldiği için fert başına düşen gelir ve gayri safi milli hasıla bakımından da fiili gerçekleştirmeler, beklentilerin ve potansiyelin çok gerisinde kalır. Demokratik yönetimler ise kişilerin bireysel gelişimi, yeteneklerine uygun alanda uzmanlaşmalarına uygun zemin hazırlar.

Bununla birlikte her durumda demokrasi ile insani kalkınma ve büyüme arasında doğrudan bağlantı yoktur. 2006 yılında yapılan bir bilimsel çalışmada bir çok faktörün bir araya gelmesi halinde büyüme ve insani kalkınma sağlanacağını tek başına demokrasinin yeterli olmayacağı tespit edilmiştir. Demokrasi ile ekonomik

kalkınma arasında doğrudan bağlantı kurulması 1950’li yıllarda sık aralıklarla gündeme gelen popüler bir fikirdi. Konuyla ilgili en önemli çalışma, ekonomik kalkınmanın demokrasinin ön koşullarından biri olduğu tespitini yapan Lipset tarafından 1959 yılında yapılmıştır. Ancak sonradan anlaşılmıştır ki, her iki kavram da ehemmiyete sahiptir. Ekonomik gelişme demokrasiyi bir çok yönden etkilemektedir. Ekonomik kalkınmaya paralel olarak aynı zamanda gelir dağılımının da adil olması gerekmektedir. Üretim faktörlerinin bileşenleri sermaye, emek, hizmetin zaman içerisinde ağırlıklarının değişmesi sağlanan kalkınmada bu sektörlerin payını etkilemektedir.

Demokrasinin ekonomik ve insani kalkınma için yararlı olması ekonomik büyüme, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması, yatırım iklimi gibi bir çok faktörün demokrasilerde diğer yönetim biçimlerine kıyasla daha uygun koşullarda bulunmasına bağlıdır. Bu anlamda Lipset, fert başına düşen gelir ile demokrasi arasında doğrudan bağlantı bulmuştur. Dünya üzerindeki örnekler incelendiğinde de bu tespit doğrulanmaktadır (Göze, 2009:61).

İKİNCİ BÖLÜM

2. BAĞIMSIZLIKTAN GÜNÜMÜZE KIRGIZISTAN'DA YAŞANAN SİYASAL OLAYLAR VE DEMOKRATİKLEŞMENİN GELİŞİMİ

2.1. SİYASAL LİDERLER VE DEĞİŞİM

Kırgızistan, 1917 yılından 1991 yılına kadar SSCB'ne bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. SSCB döneminde idari birimlerin ve bağlı devletlerin statüsü birkaç kez değiştiği için bu durumdan Kırgızistan da etkilenmiştir. Ülkenin statüsü 1924 yılında Sovyetler Birliği bünyesinde yapılan tanımlama sonrasında özerk bölge olarak tanımlanmıştı. Nitekim Kırgız Meclisi Kongresi de 1929 yılında toplanmış, SSCB Anayasası hükümlerine uygun olarak Kırgızistan özerk bölge anayasasının son taslağını kabul etmiştir. Ancak kısa bir süre sonra 1936 tarihli SSCB anayasasının getirdiği değişiklikler, idari birimleri de etkilemiş ve Kırgızistan'ın statüsü bu tarihte Cumhuriyet olarak tanımlanmıştır.

SSCB yönetimindeki kişilere ve takip edilen politikaya paralel olarak Kırgızistan ve diğer Cumhuriyetler üzerindeki baskılar kimi dönemlerde azalmış, kimi dönemlerde ise şiddetlenmiştir. Ülkeyi derinden etkileyen en önemli gelişme, SSCB'nin son dönem lideri olan Mihail Gorbaçov tarafından ortaya atılan yeniden yapılanma (*perestroika*) ve açıklık (*glasnost*) kavramları olmuştur. Global rekabette rakipleri karşısında SSCB'nin geri kaldığını, bunu aşmak için özgürlüklerin genişletilmesi ve devletin yeniden yapılanması görüşünü savunan Gorbaçov'un bu tutumu, tüm SSCB coğrafyasını ve kaçınılmaz olarak da Kırgızistan'ı da derin biçimde etkilemiştir. O dönemde Kırgız Bilimler Akademisi Başkanı olan Askar Akayev, ünlü yazar Cengiz Aytmatov'un önerisi ile 1990 yılında oluşturulan Cumhurbaşkanlığı makamına aday olmuş ve seçilmiştir. Akayev, o yıllarda her ne kadar kendini Marksist olarak tanımlamakta ise de Adam Smith'in Karl Marks'tan daha önemli olduğu görüşünü de ileri sürmekten çekinmemiştir (Gürbüz, 2013:1686).

Esasında bir reformcu olan Askar Akayev, daha SSCB dağılmadan önce ülkenin dinamizm kazanması için iktisadi yapıda değişiklik yapılması şeklindeki görüşlerini sıklıkla dile getirmiştir. Akayev'in hedefi Kırgızistan'ın çoğulcu demokrasiye geçmesini sağlamaktır. 1990 yılı Aralık ayında Kırgızistan Meclisi

toplanarak ülkenin adını değiştirmiştir. Meclisin kabul ettiği karar gereğince Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı terk edilmiş ve ülkenin yeni adı Kırgızistan Cumhuriyeti olmuştur. Bir diğer önemli değişiklik de başkentin adının değiştirilmesi olmuştur. SSCB döneminde Bişkek kentinin adı Frunze olarak değiştirilmişti. Frunze, 19'ncü yüzyılda Bişkek'i ele geçiren Rus Çarlığı komutanının adıdır. Akayev, Cumhurbaşkanı olduktan sonra Meclis kararıyla başkentin adını Bişkek olarak, aslına uygun hale getirmiştir. Daha SSCB dağılmadan önce Kırgızistan'da başlayan reformlar, bağımsızlıktan sonra daha da güçlenerek devam edecektir.

Bu bölümde, Kırgızistan'da 1991 sonrasında işbaşına gelen liderler döneminde Kırgızistan'da demokrasi yolunda yaşanan gelişmeler, ilerlemeler ve temel sorunlar analiz edilecektir. Askar Akayev döneminin ardından sırasıyla Kurmanbek Bakiyev, Roza Otunbayeva, Almazbek Atambayev ve Sooronbay Ceenbekov dönemleri incelenecektir.

2.1.1. Askar Akayev Dönemi

Gorbaçov reformları sonucunda SSCB'nin yeniden yapılanmasının tartışıldığı dönemde Kırgızistan'da ülkenin gelecekteki statüsünü belirlemek amacıyla referanduma gidilmiştir. Mart 1991'de yapılan referandumda oylamaya katılanların % 94'ü, Kırgızistan'ın SSCB içerisinde kalması yönünde oy kullanmıştır. Kırgız halkının ihtiyatlı hareket etmeyi tercih ettiğini gösteren bu sonuçlar, çok kısa bir süre sonra önemli ölçüde değişecektir. 1991 Ağustos ayında Moskova'da merkeziyetçi yönetim yanlılarının yaptıkları darbe teşebbüsünün başarısız olması üzerine Kırgızistan ani bir kararla bağımsızlık yönünde ilerlemeye yönelmiştir. Bağımsızlık kararı, Kırgızistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi'nin Olağanüstü Oturumunda alınmış ve toplantıya katılan milletvekilleri "Kırgızistan Cumhuriyeti Devleti Bağımsızlık Bildirgesi"ni kabul etmiştir (Beyşenbiyev, 2004: 304-308). Bu bildirme, bağımsızlık ilanına giden yolda önemli bir aşama adım olmuş, kararın ardından Kırgızistan Parlamentosu 31 Ağustos 1991'de bağımsızlık ilan etmiştir. Böylece Orta Asya devletleri içerisinde Kırgızistan bağımsızlığını ilan eden ilk devlet olmuştur. (Bokoeva ve Ukushov, 2013: 10-13).

Cumhuriyet Yüksek Konseyi tarafından bağımsızlığın ilanından iki ay sonra 12 Ekim 1991’de Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Seçime katılan tek aday olarak giren Askar Akayev, seçmenlerin tamamına yakınının oyunu alarak Kırgızistan’ın halk tarafından seçilen ilk Cumhurbaşkanı ünvanını kazanmıştır. Akayev’in seçimlerde almış olduğu toplam oy miktarı, 1 milyon 968 bin 781 ve oransal olarak da % 95,3’tür. Seçim, 1978 tarihli Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümleri esas alınarak yapılmıştır. Akayev, Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendikten sonra ilk iş olarak 1978 Anayasasının değiştirilmesi için çalışma yapılması talimatı vermiştir. Akayev’in yönlendirmesiyle 1992 Ocak ayında Anayasa Hazırlama Kurulu adıyla yeni bir grup oluşturulmuş ve 1992 yılı Mayıs ayı itibariyle çalışmalarına başlamıştır. (Soodanbekov ve Ukushev, 1999: 84-87).

Anayasanın en geniş mutabakatla hazırlanmasını sağlamak için heyetin çalışmalarına mesleki kuruluşları yöneticileri, siyasi örgütler ve kabile mensupları da katılmıştır. Anayasa taslağı önce Anayasa Konseyi, ardından Yüksek Konsey tarafından incelenmiş ve son hali Cumhurbaşkanı Akayev’e sunulmuştur. Cumhurbaşkanı Akayev, Yüksek Konsey toplantısında anayasanın kabul edilmesini tavsiye etmiştir. Uzun tartışmaların ardından taslak metin, 5 Mayıs 1993’te yapılan oylama sonucunda kabul edilmiş ve Kırgızistan Cumhuriyeti’nin yeni Anayasası olmuştur (Zakon KR, 1993). Kırgızistan’da anayasanın kabul edildiği 5 Mayıs tarihi, o zamandan beri her yıl ülke genelinde anayasa günü olarak kutlanmaktadır. Yeni anayasada Kırgızistan, “egemen, üniter, demokratik ve seküler bir devlet” şeklinde tanımlanmıştır. Yeni Anayasa’nın girişinde bağımsızlık vurgusu yapılırken, Yüksek Konsey’in adı da Cogorku Keneş olarak değiştirilmiştir.

Yeni anayasa esas itibariyle Kırgızistan’a yarı başkanlık modeli getirmiştir. Anayasada, güçler ayrılığı ilkesini benimsemiş; yargı, yasama ve yürütme erklerini birbirinden sert çizgilerle ayırmıştır. Anayasanın 7’nci maddesinde yer alan “Yasama, yürütme ve yargı organları birbirinden bağımsız olarak faaliyet gösterirler ve Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası ile verilen yetkilerin dışına çıkamazlar” hükmü ile güçler ayrılığı ilkesine vurgu yapılmıştır. 1993 Anayasası ve benimsemiş olduğu siyasal model, yaklaşık on yıl boyunca yürürlükte kalmıştır. 2003 yılında gerçekleştirilen değişikliklerle kimi hakların kullanımı sınırlandırılmış, demokrasiden otoriteryen yönetime deyim yerindeyse, geriye gidiş başlamıştır. (İba, 2009:50)

1993 Anayasasının kabul edilmesi Kırgızistan için tarihi bir öneme sahiptir. Bu yasanın kabulü ile Kırgızistan tüm dünyaya piyasa ekonomisine dayalı demokratik bir devlet inşa etme arzusunda olduğunu açıkça göstermiştir. Bu noktada yeni anayasa ile devletin yeni bir yapıya kavuşması, parlamentonun güçlendirilmesi, demokratik düşünce ve değerlerin ön plana çıkması Kırgızistan'ın modernleşmesi için avantaj oluşturmuştur. Ama öte yandan da yeni Anayasa ile parlamentonun gücünün artması, Akayev'in hareket kabiliyetini sınırlandırmıştır. Çünkü Anayasa'ya göre, Cumhurbaşkanının istediği kişiyi ataması ve görevden alması özgürlüğü sona ermiş, bu atamayı Parlamentonun onaylaması şartına bağlanmıştır. Bu durum nedeniyle zaman içerisinde Cumhurbaşkanı Akayev ile Parlamento arasında ihtilaf yaşanmaya başlanmıştır. Çatışmanın tırmanması üzerine 1994 yılı Eylül ayında Parlamento'nun iki kamaraya bölünmesi kararlaştırılmıştır. Yeni duruma göre, anayasa ile Parlamenta verilen yetkilerin bir kısmı öteki Meclis'e, bir kısmı da Cumhurbaşkanına verilmiştir. Bu gelişme üzerine alınan kararı protesto eden "Cogorku Keneş", Eylül ayının ilk yarısında kendisini feshetmiştir (Üküşov, 2009: 432).

Bunun üzerine Akayev bir kararname hazırlayarak anayasa değişikliği teklifi ortaya atmıştır. Kırgız Cumhuriyeti anayasasında değişiklikler yapılmasına ilişkin yasa teklifi, 10 Şubat 1996'da referanduma sunulmuş ve katılımcılarının büyük çoğunun desteğini alması üzerine de yasalaşmıştır. Kabul edilen yeni değişikliklerle hükümet şeklinin başkanlık olduğu kayıt altına alınmıştır. Akayev'e sağlanan yetkilerin genişliği nedeniyle muhalifler bu durumu "süper başkanlık" olarak nitelendirmişlerdir. (Svobodniye Gori, 1996)

1996 referandumunun ardından Kırgızistan Cumhurbaşkanı'nın yasal statüsü ve yetkilerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Anayasa'nın 42. Maddesi bu durumu da içerecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Yeni düzenlemeye göre, Kırgızistan Cumhurbaşkanına en yüksek devlet memuru sıfatı verilmiş, milli birliğin ve devlet iktidarının sembolü olduğu, özgürlüklerin garantörü olduğu kayıt altına alınmıştır. Anayasa değişikliği ile getirilen Cumhurbaşkanının yeni yetkileri arasında hükümet yapısını belirleme, başbakanı tayin etme, hükümet üyelerini atama ve görevden alma da yer almıştır.

Öte yandan, 1996 yılındaki değişiklikle Cogorku Keneş'in yasal statüsünde de önemli değişiklikler getirmiştir. 5 Mayıs 1993 yılı kabul edilen Anayasa'ya göre Cogorku Keneş, "kontrol işlevlerinin yanı sıra yasama yetkisini de kullanan en yüksek temsilci organ" olarak nitelendirilmişti. 16 Şubat 1996 tarihli değişiklikten sonra ise çift Meclisli Cogorku Keneş'in statüsü "yasama yetkisini kullanan temsil organı" şeklinde ifade edilmiştir.

Cumhurbaşkanı Akayev, 1995 yılında diğer Orta Asya Cumhuriyetleri liderleri örneğini dile getirerek görev süresinin 2000 yılına kadar uzatılması talebinde bulunmuştur. Ancak Kırgızistan Parlamentosu teklife karşı çıkmış ve bunun üzerine 24 Aralık 1995'de seçimler yapılmıştır. Seçimlerde Askar Akayev, kullanılan oyların %71,5'ünü almıştır. İkinci sırada yer alan Kırgızistan Komünist Partisi adayının oy oranı ise %24,7 seviyesinde kalmıştır.

Anayasa'da 1998 yılında yapılan değişikliklerle milletvekilinin dokunulmazlıkları kaldırılmıştır. Anayasa'ya konuşma ve basın özgürlüğünü sınırlayacak yasaların kabul edilmesini yasaklayan yeni hükümler konulmuştur. Ancak bu değişikliklerden Cumhurbaşkanı'nın yasal statüsünü etkilenmemiştir. Anayasayı değiştirme 2000'li yıllarda da gündemin en önemli konuları arasında yer almıştır. Anayadada değişiklik yapılması 2001 yılında gündeme gelmiştir. 2002 yılı başında kolluk kuvvetlerinin muhalif Cogorku Keneş üyesi, Yasama Meclisi'nin milletvekili Beknazarov'u tutuklanmasıyla başlayan gösterilerde 6 kişi hayatını kaybetmesi üzerine tartışmalar da alevlenmiştir. Bu olayın ardından kitlesel gösteriler Bişkek'te ve diğer kentlerde genişleyerek devam etmiştir. Krizin aşılması ancak o dönemde başbakanlık görevini yürüten Kurbanbek Bakiyev'in istifası ile mümkün olmuştur. Öte yandan yaşanan gelişmelerden Cumhurbaşkanı da olumsuz yönde etkilenmiş, halk desteği ve güvenini kaybetmiştir.

Kırgızistan'da 2 Şubat 2003'te yapılan referandumda ise vatandaşlardan Cumhurbaşkanlığı görev süresinin 2005 yılına kadar uzatılması ve iki kamaralı Meclisin birleştirilmesine ilişkin anayasa değişiklikleri hakkında tercihlerini kullanmaları istenmiştir. Bu öneriler referandumda çoğunluk kararıyla kabul edilmiştir. Bu önerilerden ilki olan Cumhurbaşkanı Akayev'in görev süresinin 2005 yılına kadar uzatılmasına halkın desteği %91,75 olmuştur. İkinci öneride de kabul

görmüş ve ulusal parlamentonun iki kanadı birleştirilmiştir. Anayasa değişiklikleri bir şeyi açık biçimde ortaya koymuştur. O da, tüm Orta Asya Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi Kırgızistan'da da en önemli sorun geniş yetkilerle donatılmış Devlet Başkanına karşı, halk tarafından seçilmiş bir parlamentonun gücünün sınırlı kalmasıdır.

Akayev rejiminin çöküşünün temel nedeni, reformcu liderin toplumu değiştirmek dönüştürmek için ortaya koyduğu programlarla kendi uygulamalarının çelişmesidir. Ekim 2004'te ABD'nin Kırgızistan Büyükelçisi Stephen Young, Cumhurbaşkanı Akayev'in dördüncü dönem için Başkanlık adaylığına gitmeyeceği umudunu dile getirmiştir. Akayev ise muhalefeti "yabancı sermaye ile finanse edilmekten ve kirli siyasi teknolojiler kullanmaktan" itham etmiştir. Akayev rejimi ile muhalefetin arasındaki gerilim zaman içerisinde daha da tırmanmıştır. O dönemde Ata-Jurt siyasi bloğunun başkanlığını yürüten Roza Otunbayeva, Rusya'da çağrıda bulunarak Akayev rejimini desteklemekten vazgeçmesini istemiştir. Bu arada, Merkez Seçim Komisyonu, 7 Ocak 2005'te, yaklaşan parlamento seçimlerinde Roza Otunbayeva'nın adaylığını veto etmiştir. Seçim Komisyonu buna karşılık aynı bölgede, Cumhurbaşkanının kızı Bermet Akayeva'nın adaylığını onaylamıştır. Bu olayın ardından Otunbayeva'yı destekleyenler başkent Bişkek'te parlamento önünde gösterilere başlamışlardır. Siyasal gözlemciler göre, gösterilerin temel sebebi ekonomik sıkıntılar ve yolsuzluktur. Kitlelerin ekonomik sıkıntı içerisinde yaşamaları, gelir dağılımı bozukluğu, yönetimin nepotizme yönelmesi liyakata bakılmadan aile ve kabile üyelerinin önemli kamu görevlerine atanması, kolluk kuvvetlerinin zayıflığı gibi nedenler kitlesel gösterilerin yaygınlaşmasına temel sebepleridir. (Akunov, 2016: 105-106).

Kırgızistan'da Lale devrimi diye anılan olay esas itibarıyla iktidarı bırakmak istemeyen ve gittikçe otoriterleşen Akayev'e karşı muhalefet kanadına mensup siyasal partilerin başlattıkları ve giderek genişleyen kitlesel gösterilerin ardından Akayev rejiminin devrilmesidir. Olayların devrim aşamasına ulaşması, eski rejimin hataları belirleyici olmuştur. Akayev iktidarının son döneminde yapılan seçimlerin ilk turu 27 Şubat 2005'de, ikinci turu ise 12 Mart 2005'de yapılmıştır. Seçimlerde Aliyev'in oğlu ve kızının milletvekili seçilmesi halkta tepki oluşmasına neden olmuştur. (Knyazev, 2007: 52).

Seçim sonuçlarına göre, Kırgızistan parlamentosunda muhalefetin gücü azalmıştı. Parlamentoya ye seçilenler muhalefet hareketlerinin liderleri ile ve önde gelenleri ile sınırlı kalmıştı. Bunlar arasında Roza Otunbayeva'nın liderliğindeki Ata-Curt (Anavatan) siyasi bloğunun temsilcileri olan Omurbek Tekebayev, Dooronbek Sadırbayev, Bolotbek Sherniyazov, Muratbek Mukaşev ve Komünist Parti lideri İşhak Masaliyev ile Kırgızistan Halk Hareketi'nin yesi Azimbek Beknazarov dikkat çekmiştir. Kamuoyunda tepki doğuran gelişme ise Kırgızistan Halk Hareketi (KHH) lideri Kurmanbek Bakiyev'in seçilememiş olmasıydı. Tanınmış bir başka muhalif olan Adahan Madumarov da yeterli oy alamamıştı.

Seçimlerin ardından ortaya çıkan sonuçlar halkın tepkisine yol açmıştır. Lale devriminin kitleleselleşmesinin ilk adımı, 4 Mart 2005'de Celal-Abad'da bin kişinin katılımı ile yapılan gösteridir. Bu gösteride protestocular Vali şaripov'un ve Merkez Seçim Komisyonu Başkanı Süleyman İmanbayev'in istifası istemişlerdir. Ardından göstericiler taraından vilayet binasına baskın dzenlenmitir. Narin bölgesinde Çin'e giden stratejik karayolu göstericiler tarafından ulaşıma kapatılmıştır. 7 Mart'da Talas, ardından Oş ve Bişkek'de göstericilerin karayolları üzerine barikat kurmaları gösterilerin gittikçe yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Gösterilere katılanların sayısının artması ve coğrafi olarak genişlemesi üzerine muhalefet partilerinin içerisinde KHH lideri Kurmanbak Bakiyev, seçimlerin iptal edilmesi ve Cumhurbaşkanı Akayev'in de istifa etmesini istemiştir. Başkente yönetim karşıtı gösterilerin yaygınlaşmasına Felix Kulov'un lideri bulunduğu Ar-Namıs Partisi yeleri de önemli destek vermişlerdir.

Göstericilerin kamu binalarını ele geçirmeleri 21 Mart 2005'de Oş'ta başlamış ardından olaylar Celal-Abad'da sıçramıştır. Merkezi hükümet Oş havaalanı da muhalefet glerinin eline geçtiği için güneydeki vilayetlere destek sağlayamamıştır. (Knyazev, 2007: 58-59). Batken bölgesindeki havaalanı ise büyük akların inmesine elverişli olmadığı için kullanılamamıştır. Oş, Celal-Abad, Narin ve Batken vilayetlerinin muhalefetin denetimine geçmesi üzerine muhalefet liderlerinden Roza Otunbayeva, Akayev'in seçimleri iptal etmesi çağrısında bulunmuştur. Ancak kısa bir süre sonra Merkezi Seçim Komisyonunun seçimleri onaylaması üzerine gösteriler başkent Bişkek'e sıçramıştır. 24 Mart 2005'de başkentteki Ala-Too meydanında 30

binin kişinin başkanlık sarayına yürümesi üzerine güvenlik güçleri ile göstericiler arasında arbede yaşanmıştır. Bu gelişme üzerine Cumhurbaşkanı Akayev, muhafızlarına ve polisler halka karşı güç kullanmama talimatı verdikten sonra ailesi ile birlikte konut olarak kullanılan Beyaz Saray'dan ayrılmıştır. Lale devrimi olarak da adlandırılan 24 Mart 2005 olaylarında can kaybı yaşanmamıştır. Sadece göstericilerden ve güvenlik güçlerinden yaralananlar olmuştur. Beyaz Sarayın muhalefetin eline geçmesinin ardından başbakan ve hükümet üyeleri görevlerinden istifa etmişlerdir. (Knyazev, 2007: 74).

Kırgızistan'da seçim sonuçlarından memnun olmayan muhalefet liderlerinin başlattığı gösterilerin yaygınlaşması ülke tarihinde bir dönemin bitmesi ile sonuçlanmıştır. Kuşkusuz olayların bu noktaya gelmesinin temel sebebi Akayev'in otoriterleşmesi ve nepotizme yönelmesidir. (Bokoeva ve Ukushov, 2013: 94-95).

2.1.2. Kurmanbek Bakiyev Dönemi

Lale devriminin ardından Kırgızistan'da ara dönem kabul edilebilecek Kurmanbek Bakiyev dönemi başlamıştır. Demokrasi umutları ile başlayan yeni dönem, tıpkı Lale devrimi gibi bir başka halk ayaklanması ile bitecek, halkın beklentilerin karşılanmaması ve katı otoriter eğilimlere gösterilecek tepkiler nedeniyle bu dönem de tarihteki yerini alacaktır. Bu bölümde Kurmanbek Bakiyev'in Cumhurbaşkanlığı döneminde yaşanan siyasal gelişmeler incelenmesi amaçlanmıştır. Kırgızistan Parlamentosu, "Lale Devrimi"nden bir gün sonra, 25 Mart 2005 tarihinde Kırgızistan Halk Hareketi'nin (KHH) lideri Kurmanbek Bakiyev'i ülkenin Geçici Başkanı ve Başbakan Vekili olarak atamıştır (Vedomosti, 2005). Bakiyev de ilk iş olarak önde gelen muhaliflerden Roza Otunbayeva'yı Dışişleri Bakanı olarak görevlendirmiştir. Devrimin ardından hapisneden serbest bırakılan partisinin lideri Felix Kulov ise genel koordinatörlük görevine üstlenmiştir. Diğer bir muhalefet milletvekili Azimbek Beknazarov Başsavcı Vekili, Turgunalı Abdaimov ise Merkez Seçim Komisyonu başkanı olmuştur.

Lale devrim patlak verdiğinde Askar Akayev, her ne kadar 24 Mart 2005 tarihinde Kırgızistan'ı terk edip Moskova'ya gitmiş ise de hukuki anlamda görevini

bırakmış sayılmıyordu. Bir başka ifadeyle ülkeyi terk eden Akayev, Kırgız Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürüyordu. Akayev, Cogorku Keneş'ten yasal teminat verileceği taahhüdü üzerine 3 Nisan 2005 tarihinde görevi bırakmıştır. İktidar yetkilerinin aktarılmasına yönelik müzakereler yeni Parlamento Başkanı Ömurbek Tekebayev ile Cumhurbaşkanı Akayev arasında 4 Nisan 2005'de Moskova'da Kırgızistan Büyükelçiliği'nde yapılmış, toplantının ardından Akayev gönüllü olarak görevinden istifa ettiğine dair dilekçeyi imzalamıştır. 14 yıl boyunca Kırgızistan'ı yöneten Akayev, istifa dilekçesini, yabancı bir ülkenin aracılığı olmadan, notere tasdik ettirerek Parlamento Başkanı Tekebayev'e teslim etmiştir (Rogatkin, 2005).

Akayev'in istifası sonrasında Kırgızistan yeni bir Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecine girmiştir. Lale devrimi sürecinde öne çıkan iki lider Felix Kulov ve Kurmanbek Bakiyev'in yeni dönemde Cumhurbaşkanlığı gündeme gelmiştir. Bu durumun kabile ve coğrafi aidiyetler nedeniyle yeni bir bölünmeye sebep olmasından endişe duyulmuştur. Zira Kırgızistan'ın kuzey bölgelerinin büyük çoğunluğu Felix Kulov'u desteklerken, güney bölgeleri geçici Başkan ve Başbakan Vekili konumundaki Bakiyev lehine tavır ortaya koymuşlardır. Ancak Mayıs ayı içerisinde Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nde başlayan siyasal gerilimin de etkisiyle (Andijan 2005) Kulov, başkanlık yarışından Bakiyev lehine çekildiğini ifade etmiş ve Bakiyev'i destekleyeceğini açıklamıştır. Başkanlık yarışından Kulov'un çekilmesinde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkeler tarafından yürütülen adayları uzlaştırma görüşmeleri etkili olmuştur. Bu dönem Kırgızistan siyasal tarihinde Bakiyev Kulov Tandemi olarak adlandırılmıştır. (RIA novosti, 2005). İki lider arasında yapılan anlaşmaya göre, Bakiyev Cumhurbaşkanı seçildiği takdirde Kulov'un Başbakanlığı için destek verecek, ayrıca bölge valileri ve belediye başkanlarının özgürlükleri ve hakları geniş biçimde verilecekti. (Kurmanov, 2006: 60). Altı adayın yarıştığı dördüncü Cumhurbaşkanlığı seçimleri 10 Temmuz 2005 tarihinde yapılmıştır (Lenta.ru, 2005).

Cumhurbaşkanlığı yarışına her ne kadar 6 aday katılmış ise de favori konumda olanın Bakiyev olduğu konusunda herkes görüşbirliği içerisinde bulunuyordu. Geçici başkanlık koltuğunda oturan Bakiyev'in bu konumunu yarışta kullandığı kuşku götürmüyordu. Çünkü Kırgızistan siyasi tarihinde ister parlamento ister başkanlık

seçimleri olsun iktidardakilerin seçimi kaybettikleri hiç görülmemiştir. Bu siyasi gerçeğe rağmen, halk ümitli bir beklendi içerisindeydi. Geniş çaplı reformların yapılacağına ve demokrasinin güçleneceğine kesin gözüyle bakılıyordu. 10 Temmuz 2005’de gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde önde gelen adaylar ve aldıkları oy şu şekilde olmuştur: Kurmanbek Bakiyev % 88.63, Tursunbay Bakir Uluu % 3.87, Akbaralı Aytikenev % 3.6, Cıpar Jekşeyev % 0.9, Toktayım Umutaliyeva % 0.6, Keneşbek Duşışbayev % 0.5 (Radio Svoboda: 2005):

Kurmanbek Bakiyev, Cumhurbaşkanlığı seçiminde ezici çoğunlukla başarı sağlamasının ardından Felix Kulov’u başbakan olarak görevlendirmiştir. Öte yandan, seçim kampanyası esnasında gündeme gelen anayasa reformları için çalışma başlatılmıştır. Seçimlerin ardından anayasada reform yapılması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak Anayasa Mahkemesi Başkanının teklifi ve Cogorku Keneş’in kararı ile “Cumhuriyet Anayasa Konferansı” adı altında hazırlık çalışmaları başlatılmıştır. Bu konferansa devlet başkanlığı, hükümet, milletvekilleri ve sivil toplum kuruluşlarını temsilen 114 kişi katılmıştır. Bu arada yeni Parlamento Başkanlığı görevine muhalif liderlerden “Ata Meken” sosyalist partisi lideri murbek Tekebaev seçilmiştir (Kurmanov, 2006: 59).

Anayasada reformu çalışmalarında üzerinde en fazla durulan husus, Lale Devrimi ilkeleri dikkate alınarak Cumhurbaşkanının yetkilerinin sınırlandırılması ve Parlamento yetkilerinin güçlendirilmesi olmuştur. Parlamentonun ye sayısının 75’den 105’e yükseltilmesi ve üyelerin üçte ikisinin siyasal parti kanalıyla seçilenlerden oluşması üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Anayasa reform alışmaları 15 Mayıs 2005’de tamamlanmış ve son hali medya kanalıyla kamuoyuna duyurulmuştur. (Kurmanov, 2006: 59). Dikkat çeken bir başka husus da anayasa toplantılarında Bakiyev’in parlamentonun yetkilerinin arttırılması çabalarına mesafeli tavır almasıdır.

Gelişmeler Bakiyev’in niyetinin iktidarı paylaşmak olmadığını ortaya koymuştur. Zira Akayev tarafından anayasada yapılan değişiklikler Cumhurbaşkanına önemli yetkiler sağlıyordu. Bakiyev, parlamento lehine değişiklikler yapmak yerine bu çarpık durumu sürdürmeye çalışmıştır. Mevcut anayasaya göre, Cumhurbaşkanı sıfatıyla tüm devlet görevlilerini atama yetkisine sahip bulunuyordu. Yetki, başbakan ve hükümet yeleri ile sınırlı değildi. Valiler, niversite rektörleri, savcılar ve hastane

başhekimlerini daha Cumhurbaşkanı atıyordu. Bu durum yolsuzluklara ve liyakati bulunmayan akrabaların önemli görevlere atanmasına zemin hazırlıyordu. Kamuoyu Bakiyev'in bunları kaldırması beklentisi içerisinde idi. Esas niyeti anayasa değişikliklerini geciktirmek olan Bakiyev, baskılara kamuoyu tarafından talep edilen değişiklikleri yapmıştır. Bu arada bir milletvekilinin tutukluluk şartları hakkında bilgi almak için gittiği cezaevinde öldürülmesi büyük infial uyandırmıştır. (Newsru, 2005). Bu olayın ardından Parlamento binası önünde geniş katılımlı protesto gösterileri yapılmış ve başbakan Felix Kulov istifaya davet edilmiştir. Bu olayla birlikte 2005 Lale devriminden sonra öldürülen milletvekillerinin sayısı üçe çıkmıştı. (Kurmanov, 2006: 63). Meydana gelen olaylar iktidarın otorite ve itibar kaybetmesine neden olmuştur.

Sınır Tanımayan Gazeteciler örgütünün raporuna göre, Kırgızistan ifade özgürlüğü sıralamasında 2005 yılında 150 ülke arasında 111'inci sırada yer alıyordu (Veçerniy Bişkek, 2005: 5-6). Ülkede siyasal amaçla yapılan gösterilerin sayısında eskiye kıyasla artış olduğu yerli ve yabancı gözlemciler tarafından da kabul ediliyordu. Kırgızistan Cumhuriyeti Rusya Federasyonu Büyükelçiliği'nin bilgilerine göre, 2005 yılında 9 ay içerisinde ülkede yapılan miting ve protestoların sayısı 2500'e yaklaşmıştı (Şmagin, 2006: 3). Nitekim Kırgızistan, 2000 yılından itibaren yıllık sıralamada özgür olmayan ülke kategorisinde iken son yıllarda bu kategoride ilerleme kaydetmiş, "Özgürlükler Evi" adlı kuruluşun raporuna göre 2005 yılında "kısmî özgür" olan ülke statüsüne yükselmişti. Öte yandan, "Transparency International" verilerine göre, 2005 yılında Kırgızistan yolsuzluk bakımından dünyada 130'uncu sırada yer alıyordu. Bu sonuç, Kırgızistan'ın 2004 yılına nispeten 8 basamak aşağıya inilmesini simgeliyordu.

Yabancı kuruluşların ortaya koyduğu sonuçlar, Kırgızistan'daki Kamuoyu Araştırma Merkezi bulgularıyla örtüşmektedir. Bu kurumun yaptığı bir araştırmada katılımcıların % 70'i yolsuzlukların ülkenin en önemli sorunu olduğu şeklinde görüş ortaya koymuşlardır. Ülkede en fazla yolsuzluk yaşanan kamu kurumları ise polis, adliye, trafik polisi, üniversiteler, vergi daireleri, askeri kurumlar ve sağlık kuruluşları olarak sıralanmıştır (Musurmankulov, 2006: 4).

Bakiyev'in Cumhurbaşkanı seçildikten sonra demokratik açılımlar yapmak yerine selefi gibi adım adım baskıları arttırma politikasını tercih etmiştir. Yasama organı yöneticileri ile bu şekilde bir süreç yaşanmıştır. 2006 yılında Cumhurbaşkanı

Bakiyev ile Meclis Başkanı Ömürbek Tekebayev arasında gerilim özellikle dikkat çekici olmuştur. Bakiyev'in Güvenlik Konseyi Toplantısında Tekebayev'in katılması halinde kendinin katılmayacağını açıklamasıyla başlayan anlaşmazlık, arabuluculuk çabalarının sonuç vermemesi üzerine Meclis Başkanının istifası ile sonuçlanmıştır. Ardından bu duruma tepki gösteren Meclis Başkan Yardımcısı Bolot Şerniyazov da görevinden ayrılmıştır. (Pravda, 2006). Kısa bir süre sonra da Tekebayev, Varşova'da çantasında uyuşturucu bulunduğu iddiasıyla gözaltına alınmış ve yapılan aramada 600 gram narkotik madde bulunmuştur. Polonya polisi tarafından parmak izi bulunmaması nedeniyle Tekebayev gözaltına alınmamıştır. Bu olayın bir komplo olduğu ve kamu gücünü kullananların muhalefeti sindirmek için her türlü operasyon yapabileceği kuşkusu kamuoyunda güçlenmiştir. (Radio Azattık, (b)2006). Bu olay üzerine açılan soruşturmada Cumhurbaşkanı Bakiyev'in kardeşinin bu olaya müdahale ettiği tespit edilmiştir. Sonuçta Cumhurbaşkanı Akiyev'in kardeşi Canış Bakiyev, Devlet Güvenlik Servisinden istifa etmek zorunda kalmıştır.

Lale Devriminin birinci yıldönümünde Kırgızistan'ın gündeminin ilk sıralarında yine anayasa reformu yer almıştır. Siyasal parti temsilcileri parlamentonun yetkilerini güçlendirecek bir reform yapılması konusunda görüşbirliği içerisinde iken, taslak metin beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır. Öte yandan Anayasa değişikliği taslağını Venedik Komisyonu da desteklemiştir. Anayasa referandumunun Eylül ayında yapılması bekleniyordu. Ancak siyasi karmaşa nedeniyle referandum yapılamamıştır. Bunun üzerine Ekim ayı ortalarında Halkın Demokratik Güçleri Koalisyonu (HDGK) ile Cogorku Kenes'in bazı milletvekilleri süresiz protesto gösterileri ve mitingler başlatmışlardır. Büyük ölçüde bu protestoların etkisiyle 8 Kasım 2006'da Cogorku Kenes'in Görev ve Yetkilerine İlişkin Yönetmelik kabul edilmiş ve bu kapsamda anayasada bazı maddeler değiştirilmiştir. (Cogorku Kenes kanunu, 2006). Bu arada başbakan atanan Felix Kulov, gereken desteği Parlamento'da bulamadığı için istifa etmiş ve yerine Azim İsabekov atanmıştır. (Fergana, 2007). Yapılan değişiklikten memnun olmayan Bakiyev, Parlamento üzerine baskı kurarak yasama organının yetkilerini sınırlandıran değişiklikler yapılmasını sağlamıştır. (Erkintoo, 2007).

Bakiyev'in otoriter yapıyı ortaktan kaldırması beklenirken daha da güçlendirme lehinde tavır alması üzerine, 2007 yaz aylarından itibaren muhalefet Bakiyev'i istifaya

zorlamak için gösterilere başlamıştır. Bu gösterilere eski başbakan Felix Kulov da destek vermiştir. Bu arada Anayasa Mahkemesi, hukuki eksiklikleri öne sürerek 2006 yılında yapılan anayasa referandumunu geçersiz ilan etmesi üzerine, 21 Ekim 2007’de yeni değişiklikleri içeren anayasa için referanduma gidilmiş ve katılımcıların % 95.44’ü anayasa değişikliği lehine oy kullanmıştır. Referandum sonuna göre, yürürlüğe giren yeni anayasanın 46’ncı maddesinde Cumhurbaşkanı yetkileri şu şekilde belirlenmiştir. Başbakan ve hükümet üyelerini tayin etme, başbakanın ve bakanların istifasını talep etme, onları görevden alma yetkisine sahiptir. Cogorku Keneş ile ilgili 54’ncü maddede ise parlamentonun yasama organı olduğu, sınırlı ölçüde denetim görevini yerine getireceği, 90 milletvekilinden oluştuğu ve üyelerin görev süresinin 5 yıl olduğu kayıt altına alınmıştır.

Kırgızistan’da 21 Aralık 2007’de parlamento seçimleri yapılmıştır. Seçimler sonucunda 90 sandalyeli Parlamento’da siyasal partilerin aldıkları oy ve kazandıkları sandalye şu şekilde gerçekleşmiştir: Ak Col - %46,99 (71 sandalye), KSDP – %5,05 (11 sandalye) ve KKP - 5,12 (8 sandalye).

Ak Col Partisi, Cumhurbaşkanı Bakiyev’in kendi iktidarını güçlendirmek için kurduğu partinin adıdır. Bu seçim sonuçlarına göre muhalefet liderleri Parlamenteoya girememiştir. Seçmen desteği bakımından ikinci sırada gelen Ata Meken Partisi bölgesel barajı (%0,5) geçemediği için alınan oy temsilci olarak parlamenteoya yansımamıştır. Bu gelişme üzerine, muhalefet partileri Ata Meken Partisi etrafında toplanmış ve seçim sonuçlarının tanımadıklarını duyurmuşlardır (Fergana: 2007). Cumhurbaşkanı Bakiyev, bu aşamada aselefinin yanlışlıklarını tekrarlamaktan kaçınmamıştır. Liyakat esasına dikkat edilmeden akraba ve kabilelerin kamu görevine atanması ve tüketim maddelerine yapılan zamlar nedeniyle kitlesel gösteriler günden güne yaygınlaşmıştır.

Lale devriminin ikinci yıldönümünde Bişkek’te Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi kurultayı yapılmıştır. Bu toplantıda eski dışişleri bakanı Roza Otunbayeva parti başkanı seçilmiştir. (Starlife.kg, 2010). Kurultayda, hükümetten yapılan zamları geri alması ve özelleştirmeleri iptal etmesi çağrısı yapılmıştır. Bu konuda adım atılması için hükümete 24 Mart 2010 tarihine kadar süre verildiği açıklanmıştır. (Fergana, (a)2010).

Bakiyev'in halk üzerindeki baskının sertleştirmesiyle birlikte artan protesto gösterileri karşısında kendini korumak için Cumhurbaşkanlığı Muhafız Gücü adıyla yeni bir askeri birlik oluşturmuştur. Belli aralıklarla sivil direniş şeklinde protesto gösterileri büyük kentlerde her zaman varlığını korumuştur. 2010 Nisan ayında Talas kentinde yapılacak protesto gösterileri öncesinde Ata Meken Partisi başkan yardımcısı Bolot Şerniyazov tutuklanmıştır (Kloop, 2010). Bu olayı protesto amacıyla daha kalabalık bir kitlenin toplanması üzerine göstericilerle kolluk kuvvetleri arasında çatışma yaşanmış ve muhalefet bölgesel yönetim binasını ele getirmiştir. Muhalefet tarafından Talas'a "alternatif Vali" atanması üzerine önde gelen siyasi partilerin liderleri ve yönetici kadrosu tutuklanmıştır. Tutuklamalardan kurtulan tek lider ikamet yerini gizleyen Roza Otunbayeva olmuştur. (Lenta.ru, (a) 2010).

Bu olaydan bir gün sonra Narın bölgesi vilayet binası göstericiler tarafından işgal edilmiştir. Ardından olaylar başkente sıçramış, Ala-Too meydanında binlerce kişinin toplanması üzerine sarayda bulunan muhafızlar halkın üzerine ateş açmışlardır. Olaylarda 87 kişi hayatını kaybetmiş, 300'den fazla kişi yaralanmıştır. Gösteriler karşısında daha fazla iktidarı sürdüremeyeceğini anlayan Bakiyev, aynı günün akşamı Beyaz Sarayı terketmiştir. Eski Parlamento başkanı Ömürbek Tekebayev'in devlet televizyonu kontrol altına almış ve Bakiyev'in devrildiği açıklanmıştır. (Fergana, (c)2010). Bakiyev, Bişkek'ten ayrıldıktan sonra bir süre ülkenin güneyinde direniş örgütlenme çabası içerisine girmiştir. Ancak kendinise beklediği destek gelmeyince Kırgızistan'ı terk ederek Beyaz Rusya'ya sığınmıştır

2.1.3. Roza Otunbaeva Dönemi

Kırgızistan'da birbiri ardına iki Cumhurbaşkanı'nın halk ayaklanması sonucu devrilmesi bir yandan, halkın baskıcı ve totaliter eğilimlere karşı mücadele edeceğini ortaya koyarken, öte yandan yakın geçmişinde demokrasi tecrübesi olmayan bir ülkede, halkın demokrasiye bağlılığı ve halk iradesinin yönetimi belirlemede esas olduğunu göstermiştir. Akayev'in devrilmesinin ardından Kırgızistan'da bir nevi ara dönem veya fetret devri diye adlandırılabilir restorasyon süreci başlamıştır. Bu dönemde muhalefet liderlerinin görüşbirliği sağlaması üzerine geçici Cumhurbaşkanlığı görevine önde gelen siyasi liderlerden Roza Otunbayeva

getirilmiştir. Geçici başkanlık, yeni Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapıldığı 30 Kasım 2011'e kadar devam etmiştir.

“Nisan Devrimi” sonrasında Kırgızistan’da muhalefet liderlerinden oluşan geçici bir hükümet kurulmuştur. Bu “Geçici Hükümet”te (GH) önde gelen siyasi partilerin yöneticileri görev almış ve yetki ve sorumluluk alanları şu şekilde belirlenmiştir. Almazbek Atambayev, ekonomik işlerinden sorumlu Cumhurbaşkanı yardımcılığı görevine getirilmiştir. Ömürbek Tekebayev’in sorumluluk alanı anayasa reformu olarak belirlenirken Maliye Bakanlığı görevine Temir Sariyev, Adalet Bakanlığına Azimbek Beknazarov, İçişleri Bakanlığına Bolotbek Şerniyazov, İstihbarat Teşkilatı başkanlığına da Keneşbek Düyşabayev atanmıştır. (GH’in Kararnamesi (a)2010).

Bu arada çıkarılan bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle egemenliğin vatandaşlar adına geçici hükümete devredildiği ve yeni anayasa kabul edilinceye kadar eskisinin yürürlükte kalacağı, eski parlamentonun feshedildiği ve yetkilerinin geçici hükümet tarafından kullanılacağı ifade edilmiştir.

Ülkenin güneyinde bulunan eski Cumhurbaşkanı Bakiyev’in yetkilerini geçici Cumhurbaşkanı ve yeni hükümete devretmek istememesi üzerine taraflar arasında müzakereler yapılmıştır. Aralarında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, ABD Başkanı Barack Obama ve Rusya Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev’in de bulunduğu liderler ve AGİT, BM ve AB’nin arabuluculuğu ile yapılan görüşmelerin sonucunda Bakiyev 15 Nisan 2010’da Kazakistan Hava Kuvvetleri uçağı ile ülkeden ayrılarak önce Kazakistan’a ardından da Beyaz Rusya’ya gitmiştir. (Rbk; 2010). Bakiyev, 16 Nisan’da Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa ettiğini açıklamıştır. (News.tut. 2010).

Roza Otunbayeva başkanlığında kurulan Geçici Hükümet Kırgızistan’da demokratik reformları başlatmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak yeni bir anayasa için çalışmalara başlanmış ve eski Parlamento Başkanı Ömürbek Tekebayev’in başkanlığında Anayasa Hazırlama Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurulun çabaları sonucunda son haline getirilen anayasa metni, 27 Haziran 2010 tarihinde referanduma sunulmuştur (GH’in Kararnamesi, (b)2010). Anayasa referandumundan kısa bir süre önce ülkenin güneyindeki Oş kentinde Kırgız ve Özbek topluluklar arasında siyasi

çatışmalar yaşanmıştır. (Freedom House, 2012: 31-75). Oş şehri Özbeklerin yoğun olarak yaşadığı bir şehirdir. Buradaki bir öğrenci yurdunda Kırgız öğrencilere baskı ve şiddet uygulandığı yönündeki haberler, olayların daha da büyümesine neden olmuştur.

Oş kentinde olayların kontrol edilemez bir noktaya ulaşması üzerine Geçici Hükümet tarafından olağanüstü hal ve 24 saat sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Bu arada Özbekistan Dışişleri Bakanlığı da açıklamalarda bulunmuş Kırgızistan'daki Özbek vatandaşlarına yönelik endişelerini dile getirmiştir (Komsomolskaya Pravda, 2010). 15 Haziran'a kadar devam eden ve her iki tarafında kayıplar yaşadığı bu olaylar neticesinde 426 kişi yaşamını yitirirken, 1925 kişi de çeşitli derecelerde yaralanmıştır. Ülkenin güneyindeki bu çatışmanın yatışması üzerine oylama Geçici Hükümet kararıyla 27 Haziran 2010 tarihine ertelenmiştir. Anılan tarihte yapılan referandumda katılımcıların % 90,5'inin yeni anayasa lehine oy kullanmıştır. Bu arada ülkede yaşanan siyasal gelişmeler ve yeni anayasa hakkında uluslararası bir kuruluş olan Venedik Komisyonu da bir rapor yayınlamıştır. Raporda şu görüşler savunulmuştur:

“Venedik Komisyonu Geçici Hükümetin çabalarını memnuniyetle karşılamaktadır ve yeni bir anayasa geliştirmeyi amaçlayan Anayasa Toplantısı, demokratik standartlarla tamamen uyumludur. Anayasa taslağı yüksek övgüyü hak ediyor, çünkü Orta Asya'da ilk defa parlamento hükümeti oluşturmayı amaçlıyor. Belki bu sistemin eksiklikleri olabilir, ama Kırgızistan'ın tecrübesi başkanlık sisteminin hızlıca otoriter rejimine dönüşebildiğini gösteriyor”. (Venice Commission, 2010).

Yeni Anayasa'nın kabul edilmesi ile birlikte geçici Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva'nın görev süresi de 31 Aralık 2011 tarihine kadar uzatılmıştır. Yeni anayasanın geçici maddesinde, Otunbayeva'nın başkanlık seçimlerine katılma hakkının bulunmadığı ve bir kişinin iki kez arka arkaya Cumhurbaşkanı seçilemeyeceği kayıt altına alınmıştır. Değişiklikle ayrıca Parlamentonun üye sayısı 120'ye çıkarılmıştır. Ayrıca hiçbir partinin 65'den fazla milletvekili çıkaramayacağı da kayıt altına alınmıştır.

10 Ekim 2010 tarihinde Kırgızistan'da Parlamento seçimleri düzenlenmiştir. Hiçbir çatışmanın yaşanmadığı seçimleri AGİT, BDT ve Sanghay İşbirliği Teşkilatı gözlemcileri de yakından takip etmiştir. Seçimlerde ülke genelinde % 5 ve bölgesel

düzeyde % 0,5 barajını aşarak başarılı olan siyasal partiler ve kazandıkları koltuk sayıları şu şekilde gerçekleşmiştir. Ata-Curt Partisi 28, Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi 26, Ar-Namıs Partisi 25, Cumhuriyet Partisi 23 ve Ata Meken Partisi 18. (Stobdan, 2014:59)

Seçimlerin ardından KSDP, Ata-Curt ve Cumhuriyetçi Parti arasında koalisyon hükümeti kurulmuş ve başbakanlık görevine Almazbek Atambayev, Meclis başkanlığına ise Ata-Curt Partisinden Ahmatbek Keldibekov getirilmiştir. (Korrespondent, 2010). Bu arada Cogurku Keneş tarafından yeni Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 30 Kasım 2011’de yapılmasını karara bağlamıştır. (Stobdan, 2014:77)

Kırgızistan’ın 2011 yılına kadar yaşadığı deneyim kendine has özellikler taşımaktadır. Geleneksel olarak otoriter bir siyasal anlayışın hükümlerinde olduğu Orta Asya coğrafyasında halkın demokrasi talebiyle sokağa çıkması, Orta Asya’da yeni bir dönemin başladığını göstermiştir. Kırgız halkı azınlıkların temsiline en uygun model olduğu için parlamenter demokrasi lehine tercih kullanmıştır. Bir diğer bulgu da şudur: Ülkede totaliter uygulamalara karşı direniş bir ideoloji veya siyasal düşünce tarafından örgütlenmemiş, daha çok bireysel veya çıkar grupları protestoları temelinde gerçekleşmiştir.

2.1.4. Almazbek Atambayev Dönemi

Kırgızistan’da 2010 yılı sonunda parlamenter sisteme geçildikten sonra Cumhurbaşkanlığı seçimleri 30 Ekim 2011’de yapılmıştır. Eski Sovyet Cumhuriyetleri içerisinde Kırgızistan’ın yaşadığı bu deneyim, ilk barışçı iktidar değişikliği olması bakımından önemlidir. Roza Otunbayeva, geçiş dönemini başarılı bir şekilde yönetmiştir. Seçim kararının ardından adayların başvuruları kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı için 83 aday başvuru yapmış, bunlardan 16’si nihai yarışa katılmıştır. Parlamento seçimlerinde olduğu gibi Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de ayrışma Kuzey ve Güney şeklinde ortaya çıkmıştır. Önde gelen adaylardan Almazbek Atambayev, ülkenin kuzey bölgelerinin desteğini alırken, Bütün Kırgızistan ve Ata-Curt Partisi adayları Adahan Madumarov ve Kamçibek Taşiyev, güney bölgelerinin favori adayları olmuşlardır. (Stobdan, 2014:70)

Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılım oranı, % 61.28 düzeyinde gerçekleşmiştir. Seçim sonuçlarına göre, kullanılan oyların yarısından fazlasını ilk turda alan (%62,52) KSDP lideri eski Başbakan Almazbek Atambayev Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bütün Kırgızistan Siyasi Partisi lideri Adahan Madumarov %14,78 oy oranı ile ikinci, Ata-Curt Partisi lideri Kamçibek Taşiyev ise %14,32'lik oy oranı ile seçimi üçüncü olmuştur (Akişev, 2011). Kırgızistan seçimlerini izleyen bağımsız uluslararası gözlemcilerin raporuna göre, seçimler küçük çaplı usulsüzlükler dışında genel olarak şeffaf ve rekabetçi bir ortamda gerçekleşmiştir. Seçimi üstün başarı ile kazanan Almazbek Atambayev'in yemin töreni, 1 Aralık 2011 tarihinde yapılmıştır. Eski Sovyet Coğrafyası Araştırma Merkezi başkanı Alexey Vlasov'a göre, yeni Cumhurbaşkanı seçilen Atambayev, selefinden daha fazla Rus yanlısı bir siyasetçidir. (Gazeta.ru, 2011).

Atambayev'in yemin töreni sonrasında Cogorku Keneş'te mevcut 5 parlamento grubundan dördünün katıldığı yeni bir iktidar koalisyonu kurulmuştur ve Ömükbek Babanov Başbakan görevine getirilmiştir. (Tengrinews, 2011). Ancak yeni dönemde hükümet karşıtı ilk gösteriler, 12 Nisan 2012'de Celal-Abad bölgesinde başlamıştır. Ata-Curt ve Bütün Kırgızistan Partilerinin destek verdiği gösteride yeni bir anayasa reformu ve Oş olaylarında suçluların cezalandırılması talep edilmiştir (Abdiraimov, 2012). Öte yandan yolsuzlukla mücadele kapsamında yürütülen soruşturmalarda Ata-Curt Partisine mensup olan Bişkek eski belediye başkanı görevinden alınmıştır. Bu olayların ardından başlayan siyasi tartışmaların günden güne alevlenmesi sonucu olarak 1 Eylül 2012'de başbakan Babanov hükümeti görevden çekilmiştir. (Radio Azattık, 2012).

3 Ekim 2012 tarihinde Bişkek'te, milletvekili Sadır Caparov tarafından Kumtör altın madeninin millileştirilmesi için bir miting düzenlenmiştir. Bu mitingde milletvekili Kamçibek Taşiyev katılımcılara Cumhurbaşkanlığı sarayını ele geçirme çağrısı yapılmış ve ardından da Parlamento duvarından içeri atlayanlar olmuştur. Bu mitingin ardından milletvekilleri gözaltına alınmış ve haklarında dava açılmıştır. Bu davanın neticesinde sanıklara hapis cezası verilmiştir. (Fergana, 2013).

2013 yılı Kasım ayında ise Ata-Curt milletvekili Ahmatbek Keldibekov'a yolsuzluk ve resmi makamı kötüye kullanılma ile ilgili soruşturma başlatılmış ve

gözüne alınmıştır (Akaev ve Toktaliev, 2013). Bu arada Başsavcı Aida Salyanova, Cumhurbaşkanı Atambayev tarafından manevi ve siyasi anlamda yalnız bırakıldığını ve karşıt gruplar tarafından büyük baskıya maruz kaldığını belirterek 2015 yılı Ocak ayında görevinden istifa etmiştir (Kabarlar.org, 2015; Akişev, 2015). 28 Ocak 2015'te ise A. Atambayev İndira Joldubaeva'yı Parlamento onayının ardından Başsavcı olarak tayin etmiştir. (Ria Novosti, 2015).

Yeni Cumhurbaşkanı'nın göreve başlamasından sonra ilk parlamento seçiminin 4 Kasım 2015'te yapılması kararlaştırılmıştır. (Cumhurbaşkanı Kararnamesi, 2015). 120 sandalyeden oluşan Parlamentoda seçimlerin ardından partilerin siyasi temsili ve kazanılan milletvekili sayıları şu şekilde olmuştur: (Podolskaya, 2015):

1. KSDP oyların - %27,56 (38 koltuk);
2. Respublika - Ata-Curt - %20,26 (28 koltuk);
3. "Kırgızistan" - %13,07 (18 koltuk);
4. "Önügüü-Progress" - %9,39 (13 koltuk);
5. "Bir Bol" - %8,59 (12 koltuk);
6. "Ata Meken" - %7,08 (11 koltuk).

Seçimlerde yolsuzluk yapılmadığı ancak Cumhurbaşkanı Atambayev'in partisinin kampanya esnasında kamu kaynaklarını kullandığı ve diğerlerine kıyasla avantajlı olduğu AGİT gözlemci heyeti raporu ile kayıt altına alınmıştır. (AGİT/DKİHB, 2015). Seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Atambayeva, eski danışmanını İstihbarat Servisi Başkanlığına tayin etmiştir (Veçernıy Bışkek, 2015). Bu durum, muhalif güçler tarafından eleştirilmiş ve Atambayeva'nın demokrasi yolundan sapmaması istenmiştir.

Kırgızistan'da yeni anayasa revizyonu için öngörülen tarih 11 Aralık 2016 olmuştur. Dikkati çeken ön önemli değişiklik başbakanın yetkilerinin güçlendirilmesi talebi olmuştur. Anayasa değişikliği toplantıları Bakiyev'i deviren siyasiler arasında anlaşmazlık bulunduğunu gün yüzüne çıkarmıştır. Anayasa değişikliği görüşmelerinde kimi üyeler değişikliklerin meşruiyeti için Venedik Komisyonuna başvuru yapılması fikrini savunurken (Podolskaya, (a) 2016), kimileri değişikliklere karşı çıkmış, bu durumun parlamentonun yetkilerinin zayıflaması ve Hükümetin güçlenmesine sebep olacağını iddia etmiştir. (Podolskaya, (b) 2016).

31 Ağustos 2016'da Kırgızistan'ın Bağımsızlığının 25'nci yıldönümü törenlerinde konuşan Cumhurbaşkanı Atambayev Otunbayeva ve diğer anayasa değişikliğine karşı muhalefet liderlerini suçlayan Cumhurbaşkanı, Otunbayeva'nın görev yaptığı dönemin anayasal bir temele dayanmadığını söylemiştir. Bu toplantının ardından siyasi alandaki ayrışma daha da belirgin hale gelmiştir (Radio Azattık, (b)2016). Bu eleştirilere cevap veren Tekebayev ise, 15 Eylül 2016'da basın toplantısı düzenleyerek Bakiyev'in oğlu Maksim Bakiyev tarafından işgal edildiği için yeniden devletin mülkiyetine geçen arazide Atambayeva'nın büyük bir saray inşa ettiğin öne sürmüştür (Temir,2016). Tartışmalar yolsuzluk ithamları ve buna kanıt olarak sunulan belgelerin birbiri ardına yayınlanmasıyla yeni bir aşamaya ulaşmıştır.

Siyasi tartışmaların devam ettiği ortamda kamu yayını yapan televizyon kanallarının Cumhurbaşkanı emri ile Ata Meken Partisi üyelerine karşı sansür uygulanmıştır (Otrk, 2016). Tekebayev Parlamentoda düzenlediği basın toplantısında "Atambayev'in KSDP'nin faaliyetlerine müdahale etmesi, partinin Başkanlık makamının münhal tutulması ve güvendikleri kişileri parti içerisinde etkin konuma getirmesinin anayasanın 63'ncü maddesine aykırı olduğunu öne sürmüştür. Söz konusu madde, Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olması ve siyasi ihtilaflarda hakem olması, bütün partilere eşit mesafede bulunmasını öngörmektedir. (Sputnik Kırgızistan, (a)2016). Atambayeva ve siyasi parti temsilcileri arasındaki tartışmaların ardından 11 Aralık 2016'da anayasada değişiklik öngören yeni bir referandum yapılmıştır. Referanduma katılım düzeyi % 42.28 olarak gerçekleşmiştir. Anayasa referandumu katılımcıların % 79.63 desteği ile kabul edilmiştir.

Cumhurbaşkanı Atambayev ile Parlamentoda temsil edilen Ata Mekan Partisine mensup milletvekilleri arasındaki siyasi tartışmalar, Cumhurbaşkanı'nı sebepsiz zenginleşmesi iddiaları ile yeni bir aşamaya taşınırken, Tekebayev, Viyana seyahati dönüşünde yolsuzluk ve dolandırıcılık suçlamasıyla Manas havalimanında gözaltına alınmıştır. Anayasanın 72'nci maddesine göre, herhangi bir milletvekili yolsuzlukla suçlanması halinde dokunulmazlık hakkı ortadan kalkmaktadır. Tekebayev, telekomünikasyon sektörüne yatırım yapan Rus işadamından 1 milyon dolar rüşvet almakla suçlanmıştır (Sabah, (a)2017).

Hakkında henüz bir yargı kararı olmayan Tekebayev 2017 yılında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde en güçlü adaylardan biri idi. Tekebayev'in başkanlık

yarışına aday olarak başvuru yapması yönetim tarafından engellenmek istenmiştir. Atambayev, adil bir seçim olacağı konusunda yabancı basına sıklıkla beyanat vermesine rağmen, Tekebayev'in adaylığı Merkez Seçim Kurulu'nun ön koşul olarak belirlediği dil sınavı engeline takılmıştır. Human Right Watch gibi insan hakları kuruluşlarının ve bazı Batılı siyasilerin devreye girmesi sonucu Tekebayev, dil sınavına tutuklu iken katılmış olmasına rağmen adaylığı Merkez Seçim Komisyonu tarafından veto edilmiştir. İleri sürülen gerekçe adayın başvuru tarihinde yapması gereken bürokratik yükümlülüklerde eksiklik bulunması şeklindedir. (Titova, 2017; Erakliev, 2017) . Böylece Atambayeva'nın ana muhaliflerinden Tekebayev, Cumhurbaşkanlığı yarışında devre dışı kalmıştır. (Abduvaitova, (a)2017).

Bu gelişmenin ardından dikkatler iktidar partisi üzerinde yoğunlaşmıştır. KSDP'nin kimi aday göstereceği ancak Temmuz 2017'de netleşmiştir. Partinin 15 Temmuz 2017'de yapılan Kongresinde Sooronbay Ceenbekov'un Cumhurbaşkanı adaylığı konusunda görüşbirliği sağlanmıştır. (Sputnik Kırgızistan, (b)2017). Ceenbekov'un adaylığını başka siyasi partiler de desteklemişlerdir. (Abduvaitova, (b)2017).

Cumhurbaşkanlığı yarışının diğer güçlü adayları ise Respublika Partisi lideri, eski Başbakan Ömürbek Babanov, Ata-Curt Partisinden Kamçıbek Taşiyev, “Bütün Kırgızistan” Partisi lideri Adahan Madumarov olmuştur. “Ak Şumkar” partisinin lideri eski Başbakan Temir Sariyev ve Öngörüü-Progress Partisi lideri Bakıt Töröbaev de adaylıklarını açıklamışlardır. Atambayev, seçim kampanyasında Ceenbekov'un lehine propoganda faaliyetlerine iştirak etmiştir. Bu durumun anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla yapılan başvurular sonuçsuz kalmış ve Atambayev, KSDP adayını her türlü platformda destekleğini açıklamıştır. Bu konuda Merkez Seçim Komisyonuna yapılan başvurudan da bir sonuç çıkmamıştır. (Kocobaeva, 2017).

Bu arada Cumhurbaşkanlığı yarışının en güçlü adaylarından Babanov'un 19 Eylül'de Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev ile Almatı'da yaptığı bir görüşme nedeniyle Kazakistan'a protesto notası gönderilmiştir. Söz konusu görüşmede Natarbayev, Babanov'un Kırgızistan Cumhurbaşkanı seçilmesinden mutlu olacağını ifade etmişti. Kırgız basınında bu durum Kazakistan'ın seçimlere müdahale etmesi şeklinde duyurulmuştur. (Sputnik Kazakistan, 2017). Babanov'un ülkenin güneyinde Özbeklerin yoğun yaşadıkları Oş bölgesinde yaptığı bir konuşmada dile getirdiği “Diz

çöküp yaşamaktansa, dik durarak ölmek daha iyidir” atasözü nedeniyle Başsavcılık tarafından soruşturma açılmıştır. Babanov, “etnik nefreti kışkırtmakla” suçlanmıştır. Bu durum seçim arifesinde ulusal yayın organlarında sıklıkla gündeme getirilmiş, böyelce Babanov’un arkasındaki siyasi destek azalmıştır.

Kırgızistan’da Atambayeva’nın ardından görev üstlenecek yeni Cumhurbaşkanı belirlemek için 15 Ekim 2017’de yapılan seçimlere katılım % 56 seviyesinde gerçekleşmiştir. Seçimlerde kullanılan oylar üzerinden adayların siyasi destek oranları Sooronbay Ceenbekov % 54,22, Ömürbek Babanov % 33,49, Adahan Madumarov % 6,5 ve Temir Sariyev % 2.55 şeklinde olmuştur. (Akipress, 2017). 31 Ekim 2017’de Merkez Seçim Kurulu resmi sonuçları açıklamış ve Sooronbay Ceenbikov’u yeni Cumhurbaşkanı ilan etmiştir.

Bu arada Kırgızistan kamuoyu rüşvet iddiaları nedeniyle Ömürbek Tekebayev’in davası ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Tekebayev, yargılama sonucunda 8 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Rüşvet aldığına ilişkin hiçbir kayıt ve resmi belge bulunamamıştır. Savcılık tarafından bu konuda yapılan değerlendirmede “su baskını sırasında ofisteki bilgisayardan belgelerin silindiği” görüşü ileri sürülmüştür. Geçeci Hükümet döneminde Tekebayev’in sorumluluk alanı dışındaki bir faaliyetten dolayı rüşvet alamayacağı savunması da dikkate alınmamıştır. Davadaki tüm bu tutarsızlıklara rağmen Tekebayev’e ceza verilmiş ve siyasi hayatı bloke edilmiştir. (Kaktus Media, (b)2017).

2.1.5. Sooronbay Ceenbekov Dönemi

15 Ekim 2017’de yapılan seçimlerin ardından Sooranbay Ceenbekov, yeni Cumhurbaşkanı olarak yemin etmiş ve 24 Kasım 2017’de görevine başlamıştır. Bağımsız Kırgızistan’ın 5’nci Cumhurbaşkanı olan Ceenbekov’un görev süresi anayasaya göre 6 yıldır ve yeniden aynı göreve seçilme imkânı bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı’nın yemin töreni Atambayev tarafından organize edilmiştir. Bu sebeple törene muhalif olan siyasi temsilciler çağırılmamıştır. Davet edilmeyenler arasında Kırgızistan tarihinin en önemli siyasi figürlerinden olan eski Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva da vardır. Atambayev’in bu davranışı eleştirilere yol açsa da devlet kanallarında Kırgızistan tarihinde ilk defa iktidarın barışçı bir şekilde devredildiğine

vurgu yapılmıştır. Kamu yayını yapan devlet televizyonlarının bu ifadesi gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Zira barışçı ilk iktidar değişikliği Cumhurbaşkanlığı makamının Otunbayeva tarafından Atambayev'e devri esnasında gerçekleşmiştir.

Ceenbekov, yemin töreninde yapmış olduğu konuşmasında da Atambayev'in yürüttüğü politikaları devam ettireceğini ifade etmiştir. Ayrıca Atambayev'in Kırgızistan tarihinde müstesna bir yerinin olduğunu ve çıkaracağı ilk kararname ile kendisine "Kırgız Cumhuriyeti Kahramanı" unvanını vereceğini söylemiştir. Törene davet edilmeyen eski Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva daha sonra "Azatlık Radyosu"na vermiş olduğu röportajda yemin törenine davet edilmediğini, edilmiş olsa dahi zaten gitmeyi düşünmediğini söylemiştir. Otunbayeva, "otoriter yönetime karşı mücadele eden tüm arkadaşlarım hapisteyken benim törenine gitmek doğru olmazdı" şeklinde görüş bildirmiştir (Kaktus Media, (c)2017).

Sooronbay Ceenbekov'un görev süresi boyunca Atambayev'a bağlı kalacağı ve onun etkisinden çıkamayacağı şeklinde görüşler doğru çıkmamıştır. İki siyasetçinin arasının açılmaya başlaması temele sebebi, 2018 Ocak ayında Bişkek Isıtma Merkezindeki arızalar olmuştur. Atambayev zamanında Çin'den kredi alınarak yapılan ısıtma merkezinin fonksiyonunu ifade etmediği Ceenbekov tarafından ifade edilmiştir. Daha sonra yapılan açıklamalarda ısıtma merkezi için yürütülen çalışmalarda yolsuzluklar yapıldığı ifade edilerek yöneticiler görevden alınmıştır.

Uluslararası kuruluşların yaptığı yolsuzluk değerlendirmelerinde Atambayev döneminde kıyasla ilerleme sağlandığı şeklindeki görüşler de iki lider arasındaki ilişkilerin tamamen kopmasına neden olmuştur. (Kostenko, 2018).

Atambayev, 31 Mart 2018'de KSDP'sinin Genel Sekreteri olarak seçilmiştir. Parti toplantısından sonra basın toplantısında Isıtma Merkezi'ndeki olaylara Ceenbekov'un sorumlu olduğu ve tüm modernleştirme hazırlık işlemleri Ceenbekov'un Başbakanlığı döneminde onun ekibi tarafından yapıldığı dile getirilmiştir. Ayrıca Ceenbekov'un kardeşi Asılбек Ceenbekov'un milletvekilliği görevinden istifa etmesi gerektiği ifade edilmiştir. (Radio Azattık, (a)2018). Bu olayın ardından Ceenbekov, Atambayev'in döneminden kalan üst düzey yöneticilerin önemli bir kısmını görevinden uzaklaştırmıştır.

Halen Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Ceenbekov'un Atambayeva ile ilişkilerinin bundan sonra nasıl bir seyir takip edeceği belirsizliğini korurken dış politikada önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Atambayev döneminde çeşitli sebeplerle Kırgızistan'ın Türkiye ve Kazakistan ile ilişkilerinde yaşanan durgunluk aşılmış, Ceenbekov döneminde bu ülkelerle ilişkilerde kayda değer ilerleme sağlanmıştır. Kırgızistan'da yaşanan siyasal gelişmeler bu anlamda Batı ülkelerine benzerlik göstermektedir. Tüm siyasal ihtilaflar kamuoyu önünde şeffaf bir şekilde tartışılmakta ve yönetimin uygulamaları da sıkı bir şekilde takip edilmektedir. Bu anlamda Ceenbekov döneminde demokrasi anlamında kaydedilen ilerlemenin diğerlerinden daha yüksek bir seviyeye ulaştığını söylemek mümkündür. Özellikle Türkiye ile ilişkilerde yaşanan sıkıntıların atlatılmış olması dikkat çekmektedir. 9 Nisan 2018'de Ceenbekov Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında bölgesel ve küresel gelişmelere dair görüş alışverişinde bulunulmuş ve ilişkilerin ileri seviyeye taşınması konusunda mutabakat sağlanmıştır. 1 Eylül 2018'de Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türk Konseyi zirve toplantısına katılmak üzere Kırgızistan'ı ziyaret etmiştir. Bışkek'teki görüşmelerde Türkiye, Kırgızistan'ın demokrasi yolunda sağlamış olduğu ilerlemeden dolayı memnun olduğunu dile getirmiştir.

2.2. ÇAĞDAŞ KIRGIZİSTAN'IN DEMOKRATİKLEŞME ARAÇLARI

Kırgızistan SSCB dağıldıktan sonra diğer Orta Asya Devletlerinden farklılaşarak parlamenter demokrasi yoluna girmesini kolaylaştıran araçların sayısı bir düzineyi geçmektedir. Bu bölümde bunların en önemlileri ana hatlarıyla ele alınıp izah edilecektir. Demokratikleşme araçlarının başında anayasa gelmektedir. Daha SSCB döneminde başlayan anayasacılık hareketleri 1993 anayasası ile yeni bir aşamaya girmiş, bu tarihten sonra Kırgızistan toplumu anayasanın çağdaş hale gelmesi yönündeki gayretleri tüm yönetimler döneminde devam ettirmiştir. Demokratikleşmenin ikinci aracı çok partili siyasal hayattır. Totaliter ve otoriter devletlerde çok partili hayat geleneği yoktur. Bu tip ülkelerde tek bir ideolojinin veya bir liderin görüşlerini birden çok sayıda siyasal partinin veya grubun dile getirmesi o ülkenin demokrasi olduğunu göstermemektedir. Kırgızistan'da çok partili hayat, başlangıçtan beri çoğulcu bir karakter taşımış, bir ideal olarak benimsenmiş, Kırgız

siyasi partileri ve Kırgız toplumu bunun mücadelesini vermiştir. Bu bölümde ayrıca hukukun çağdaşlaşması, sivil toplum örgütlerinin gelişimi, Kırgızista'daki insani kalkınma ve ekonomik kalkınma ele alınacaktır.

2.2.1. Kırgızistan Anayasası

Kırgızistan'ın parlamenter demokrasi yolunda ilerlemesinde ilk adım çağdaş özellikler taşıyan 1993 anayasası olmuştur. Aslında SSCB döneminde başlayan anayasacılık hareketleri, bağımsızlıktan sonra Kırgız toplumunu ve devletini çağdaş bir seviyeye ulaştırmak için hız kazanmıştır. İşbaşına geldikten sonra kimi dönemlerde otoriter eğilimler göstermiş olmasına karşılık ilk Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in bu sürece önemli katkıları olduğu bir gerçektir. SSCB döneminde kabul edilen 1978 anayasası Akayev döneminde yapılan ilk anayasa olan 1993 anayasasına kadar yürürlükte kalmıştır. İlk anayasada SSCB'ye bağımlılık vurgulanıyordu. 1993 anayasasında ise bağımsızlık ve egemenlik üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

Kırgızistan'da 5 Mayıs 1993'de kabul edilen anayasada o zamandan günümüze kimi kez kısmen, kimi kez bir bütün olarak değişiklikler yapılmıştır. Yönetimde olan liderlerin baskı ve tazyiki ile kimi zamanlarda liberal karakter taşıyan, parlamenter demokrasi ve halk egemenliğini amaçlayan, temel hak ve özgürlükleri en geniş biçimde tanımlama çabası içerisinde olan 1993 anayasından geriye gidilmiş ise de, sonradan yapılan reformlarda bu sorun çözümlenmiş ve anayasa daha da modern hale gelmiştir. 1993 anayasası parlamento çatısı altında hazırlanmış ve milletvekillerinin oylaması sonucunda kabul edilmiştir. Anayasa çalışmalarına verdiği destekten dolayı o dönem yasama kurumu "efsane parlamento" olarak anılmıştır (Üküşov, 2009: 432).

Akayev'in Cumhurbaşkanı olduğu dönemde sık aralıklarla 1993 anayasasında değişiklikler yapılmıştır. Anayasa adeta güç mücadelesinin aracı olarak kabul edilmiş ve 1994, 1996, 1998 ve 2003 yıllarında bu Anayasada yenileme ve düzeltme reformları yapılmıştır. Bu gelenek sonraki Cumhurbaşkanları döneminde de benzer şekilde devam edecektir. Lale devriminin ardından iktidara gelen Kurmanbek Bakiyev döneminde Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini sınırlandıran ve parlamentoyu güçlendiren düzenlemeler kabul edilmiş ise de sonradan anayasa mahkemesi tarafından bu değişiklikler onaylanmamıştır. 2007 yılında yapılan değişiklikten sonra, parlamentoda

milletvekillerinin siyasi parti listelerinden seçilmesi kuralı kabul edilmiştir. Otunbayeva dönemde yapılan ve demokrasinin Kırgızistan'da yerleşmesi bakımından hayati ehemmiyet taşıyan bir başka yenilik de bir kişinin ardı ardına iki kez Cumhurbaşkanı seçilememesi kuralının anayasaya girmesi olmuştur. (Stobdan, 2014:109-120)

2010 Nisan devrimini ardından geçici Cumhurbaşkanı olarak göreve başlayan Roza Otunbayeva döneminde anayasa baştan sona gözden geçirilmiş ve Kırgızistan adeta “Parlamenter Başkanlık” sistemine geçmiştir. 2016 yılında bu anayasada kısmi değişiklikler yapılmış ise de temel yapı değişmemiştir. 2010 anayasasını Ata Meken Partisi lideri Ömürbek Tekebayev hazırlamıştır. Bu sebeple kendisine kamuoyu tarafından “Kırgızistan anayasasının babası” ünvanı verilmiştir. Mevcut haliyle Kırgızistan anayasası, en ileri seviyede halk temsiline mümkün kılan, temel halk ve özgürlükleri ayrıntılı biçimde tanımlayan, yetkileri sınırlandıran bir metindir. Kırgızistan Anayasasını, Orta Asya'nın en modern anayasası olarak nitelendirmek gerekmektedir (Blohina, 2012: 140).

Kırgızistan anayasasının temel özelliklerine baktığımızda birinci maddede devlet egemen, demokratik, hukuki, dünyevi, üniter, sosyal hukuk devleti olarak tanımlanmaktadır. İkinci maddede Kırgız Cumhuriyeti kendi sınırları içinde tam devlet egemenliğine sahiptir, iç ve dış politikasını bağımsızca yürütür hükmü yer almaktadır. Egemenliğin kaynağının Kırgız halkı olduğu, bunun seçimler ve referandumlar kanalıyla kullanılacağı, seçimlerin gizli olarak yapılacağı anayasanın ikinci maddesinde kayıt altına alınmıştır. Anayasa seçime katılma yaşını 18 olarak belirlemiştir. Kırgızistan anayasasında ayrıca halk egemenliği, kuvvetler ayrılığı, yöneticilerin halkın lehine çalışma yükümlülüğü, yerel yönetimlerin merkezi idareden farklılığı açık biçimde ortaya konulmuştur.

Anayasanın dördüncü maddesinde siyasal çoğulculuk ve çok partili hayatın esas olduğu, siyasal parti kurma hakkının tüm vatandaşlar için söz konusu olduğu, ordu ve dini kurumların siyasetle uğraşamayacağı hükmü yer almaktadır. Altınca maddede normlar hiyerarşisine vurgu yapılmaktadır. Buna göre Kırgız Cumhuriyetinin taraf olduğu usulene göre yürürlüğe girmiş uluslararası antlaşmalar, ayrıca uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları, Kırgız Cumhuriyeti hukuk sisteminin bir parçasıdır. İnsan haklarıyla ilgili uluslararası antlaşma normları

doğrudan uygulanır ve diğer uluslararası antlaşmalara nazaran önceliğe sahiptir. Yedinci maddede ise devletin tüm inanç mensuplarına karşı eşit mesafede olduğuna vurgu yapılmaktadır. Kırgız Cumhuriyetinde hiçbir din, devlet dini olarak veya zorunlu din olarak belirlenemez. Onuncu maddede devlet dili Kırgızca ve resmi dil ise Rusça olarak belirtilmektedir. Onbirinci maddede para biriminin Som ve başkentin Bişkek olduğu ifadesi yer almaktadır.

Anayasanın temel hak ve özgürlüklere ilişkin hükümleri şu şekilde tanımlanmaktadır. Temel hak ve özgürlükler, devredilemez ve doğuştan her insana aittir. İnsan hakları ve özgürlükleri, üstün değerlerdir. Onlar doğrudan etkilidir ve yasama, yürütme ve yerel idare organlarının faaliyetlerinin anlamını ve içeriğini belirler. Kırgız Cumhuriyeti, kendi ülkesi ve yargı yetkisi içindeki herkesin temel hak ve özgürlüklerine saygı gösterir ve onları sağlar. Hiç kimse, cinsiyet, ırk, dil, engellilik, etnik köken, inanç, yaş, siyasi ya da diğer kanaat, eğitim, sosyal çevre, malvarlığı ve diğer statü veya benzeri sebeplerle ayrımcılığa tabi tutulamaz. Kanunla belirlenen ve uluslararası yükümlülüklerle uygun olarak çeşitli sosyal gruplar için fırsat eşitliği sağlamayı amaçlayan özel önlemler, ayrımcılık olarak görülemez.

Kırgız Cumhuriyetinde herkes, kanunlar ve mahkemeler önünde eşittir. Kırgız Cumhuriyetinde kadın ve erkekler, eşit hak ve özgürlüklere ve onların uygulanması için fırsat eşitliğine sahiptir. Kırgız Cumhuriyetinde, insan hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıran veya eksilten kanunlar, kabul edilemez. İnsan hak ve özgürlükleri, ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlık ve ahlakın veya diğer kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla Anayasa ve kanunla sınırlanabilir. Yapılan sınırlamalar, belirtilen amaçlarla orantılı olmalıdır. İnsan hak ve özgürlüklerini sınırlayan idari düzenlemeler kabul edilmesi, yasaktır. Kanun, Anayasada öngörülenden başka bir amaçla ve daha fazla kapsamda, hak ve özgürlüklere sınırlama getiremez.

Görüldüğü gibi Kırgızistan Cumhuriyeti anayasası temsil, egemenlik, hukuk devleti alanlarında olduğu kadar temel hak ve özgürlükler bakımından da son derece çağdaş hükümler ihtiva etmektedir. Kırgızistan'ın demokrasi yolunda ilerlemesinin temel tetikleyicisinin 1993 yılında yürürlüğe giren anayasa olduğunu ifade etmek gerekir. Sonraki zamanlarda yapılan anayasa değişiklikleriyle de demokrasi güçlendirilmiştir

2.2.2. Çok Partili Siyasal Sistem

Kırgızistan'da demokrasinin güçlenmesine zemin teşkil eden bir başka araç da çok partili ve çoğulcu siyasal sistem olmuştur. Bu konuda ilk adım SSCB döneminde atılmış, Gorbaçov tarafından açıklanan reformlardan Kırgızistan diğer Cumhuriyetlerden daha fazla etkilenmiştir. Günümüzde faaliyet gösteren siyasal partilerin kökenleri SSCB döneminde yapılan çalışmalara dayanmaktadır. Bu çerçevede içerisinde Kırgızistan'da ilk sivil toplum kuruluşları, ilk siyasal gruplaşmalar olarak şunları saymak mümkündür: Sovremennik (bilgisayar fabrikası), Demos, Zamandaş (KMÜ) ve Girişimci Gençlik Birliği (Min-Kuş köyü, Narın bölgesi). Bu tür faaliyetlerin zirve noktası ise Kırgızistan Demokratik Hareketinin (KDH) oluşturulması olmuştur. (Kıdıraliyev, 2018: 7).

Komünist yönetime karşı gençlerin düzenlemiş olduğu mitingler, mücadele ve memnuniyetsizliğinin bir türü olurken, o dönemde faaliyet gösteren önde gelen siyasal örgütler “Asaba” (1990), “Atuulduk Demilge”, “Demokratiçeskiy Soyuz”, “Adilet” gibi yapılanmalar sonradan ortaya çıkacak olan ulusal-demokratik örgütlere zemin hazırlamıştır. Bu dönemde kitlelerin siyasi hareketlere katılımı toplumu hiperaktif hale gelmiştir. Günümüzdeki siyasal partilerin kökeni SSCB'nin son dönemindeki bu kategorideki faaliyetlere dayanmaktadır.

Çok partili sistemin Kırgızistan'da kurumsallaşmasında ikinci önemli aşama 1996-2000 yılları arasında meydana gelen gelişmelerdir. Bu dönemde her türlü siyasi oluşunun temsiline imkan ve fırsat veren seçim, temsil sistemi kademe kademe oluşturulmuş ve çok sayıda siyasal parti faaliyete başlamıştır. Belli meslek gruplarının, düşük gelirli ailelerin, sanayi ve tarım işçilerinin çıkarlarını korumak için siyasal dernekler ve partiler kurulmuştur. Emgekçil El Partisi, Ekonomik Canlanma Partisi, Bişkek Sakinlerinin Partisi, “Benim Ülkem” Partisi bu dönemde ortaya çıkan oluşumlardan bazılarıdır. (Kıdıraliyev, 2018: 8).

Parlamente sistemin güçlenmesinde üçüncü aşama ise otoriter eğilimlere karşı muhalif siyasal partilerin güçlendiği 2004 sonrası dönemdir. Bu dönemde aralarında “Üniter Parti” “Upryajka”, “Arça ” Ekolojik Yeşil Partisi”, “El Muras”, “Cumhuriyetçi Birleşik Siyasi Parti”, “Demokratik Kalkınma Partisi”, “Glas Naroda”, “Soglasie Partisi” gibi oluşumlarında yer aldığı çok sayıda parti faaliyete başlamıştır.

2005 yılı sonunda Kırgızistan'daki siyasi parti sayısı 44 olmuştur. Siyasal partilere duyulan ilgi, tüm toplumsal kesimlerin yönetimde temsil edilmesi talebi yeni siyasi hareketlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Günümüzde Kırgızistan'da parti sayısı 226'ya yükselmiştir. Aşırı parçalanmış siyasi yapıda her siyasi oluşum temsil imkânı bulamayınca seçim dönemlerinde ittifaklar ve işbirlikleri gündeme gelmiştir. Son dönemde kurulan ve belli bir siyasi tabanı olan partiler olarak “Demokratik Güçler Birliği” (sonradan Ak-Şumkar), “Halk Anlaşması”, “Kırgızistan Birliği”, “Carık Kırgızistan”, “Ene Til”, “Birlik ve Kalkınma Partisi” ve “Kırgızistan Halk Hareketi”ni saymak mümkündür.

2007 yılında kabul edilen anayasa değişikliği ile parlamento seçimlerinde uygulanan “nispi çoğunluk sistemi” iptal edilmiş yerine “nispi seçim sistemi” getirilmiştir. 2007 yılında siyasi parti sayısı 104 iken seçimlere sadece parti listesinde aday gösterilenlerin katılmasına izin verilmiştir. (Kıdıraliyev, 2018: 10). Bu seçimlere mevcut siyasi partilerin birçoğu hazırlıksız yakalanmıştır. Çünkü bu partilerden birçoğunun seçim bölgelerinde parti teşkilatı bulunmuyordu.

2007 yılında yapılan parlamento seçimlerine ise 50 siyasi parti katılacağını bildirmiş olmasına rağmen MSK'ya sadece 12 siyasi parti başvurmuştur. Bunlardan da başvuru koşullarını taşımayan 8 partinin seçimlere katılımı reddedilmiştir. Kırgızistan'da partiler içinde seçimde iki baraj vardır. Bunlardan ilki ülke barajıdır ve % 5 olarak uygulanmaktadır. Bir partinin parlamentoda temsil edilebilmesi için bu barajı aşması gerekmektedir. Ayrıca partilerin her seçim bölgesinde binde 5 bölge barajını geçmesi gerekmektedir (Vesti, 2007). Parlamenta giren parti üyeleri tüm halkın temsilcisi kabul edilmektedir. Sadece kendi bölgesi için değil tüm Kırgızistan için temsil görevi yapmaktadır. Bu kural ülkenin kuzey ve güney bölgelerinden seçilen milletvekillerinin sadece kendi bölgelerinin sorunları ile ilgilenip diğerlerine karşı duyarsız davranmalarını önlemek için getirilmiştir. Halkın iradesinin partiler kanalıyla parlamenta yansması teorik olarak olumlu bir durum olmasına karşılık, pratikte zaman zaman sıkıntılar yaşanmaktadır. 2007 seçimlerinde o dönemde 90 üyeli olan parlamentoda 70 üyenin yeni kurulan Ak-Col Partisi mensubu olması temsilde sıkıntı yaratmıştır. Benzer bir durum 2010 seçimlerinde Ata-Curt Partisi için gündeme gelmiş, diğerlerinden daha çok milletvekili kazanmıştır.

Siyasal partilerin program ve ilkeleri karşılaştırıldığında demokrasi, insan hakları ve ekonomik kalkınmanın asgari müşterek olduğu görülmektedir. Partilerin ekonomi alanındaki taahhütleri de birbirine benzemektedir. Mülkiyet hakkının tanınması, gelirin adil dağıtılması, piyasa ekonomisi kurallarına saygı gösterilmesi, istihdamın artırılması gibi hususlar bunlar arasındadır (Blohina, 2012: 133).

Kırgızistan'da siyasi partiler toplumsal tabanlarını her dönemde koruma ve güçlendirmeye önem vermişlerdir. Ülkede önde gelen siyasi partilerin başında Ata Meken Sosyalist Partisi gelmektedir. Bu partiyi 16 Aralık 1992'de Tekebayev kurmuştur. Tekebayev bu partiden önce bir süre 1991 yılında Topçubek Turgunaliyev tarafından kurulan Erkin Kırgızistan Demokratlar Partisi başkanlığı görevinde bulunmuştur. Ata Meken Partisi günümüzde Kırgızistan'da büyük ve güçlü partilerden biridir ve bağımsız Kırgızistan'ın ilk siyasi partileri arasında kabul edilmektedir. Çok sayıda yasanın başlatıcısı ve partinin lideri Tekebaev, mevcut Kırgızistan Anayasasını da kaleme almıştır (Sarigulova, 2017). 2016 yılındaki Tekebayev ile dönemin Cumhurbaşkanı Atambayev arasındaki siyasi gerilim Tekebayev'in hapis cezasına çarptırılmasıyla sonuçlanmıştır (Timetürk, 2017). Liderinin hapiste olması partiyi negatif yönde etkilemiştir. Bununla birlikte Kırgızistan kamuoyunda Tekebayev'in ağırlığı artmıştır.

Bir diğer güçlü parti olan Kırgızistan'ın Sosyal Demokrat Partisi günümüzde ülkenin en büyük partisidir. Kuruluş tarihi 25 Eylül 1993, tescil tarihi de 1994'tür. İlk yılları partiye Abdıganı Erkebayev ve Almazbek Atambayev başkanlık etmiştir. 2011 yılında Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sosyal Demokratlar Partisi'nden seçilmiştir. Önceden Geçici Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva da aynı parti üyesi idi. Parti 2010 Lale Devrimi'nde önemli bir rol oynamıştır. Partinin şu anda ülkede en güçlü parti haline gelmesinde Atambayev'in büyük katkısı olmuştur. Halen Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Ceenbekov da KSDP'den seçilmiştir. (Radio Azattık, 2018).

Kırgızistan'da daha geç zamanlarda kurulan siyasi partilerin önde gelenleri "Respublika-Ata Curt Partisi, Kırgızistan Partisi, Öngürü-Progress Partisi ve Bir Bol Partisidir. Respublika-Ata Curt Partisinin kuruluşu 2010 yılı Lale devriminden sonraki döneme dayanmaktadır. (Radio Azattık, 2015). 2015 yılındaki Parlamento seçimleri öncesi iki parti birleşmesi gerçekleşmiştir. Liderleri ise eski Başbakan Ömürbek Babanov ve Kamçıbek Taşiev'dir. Şu anda bu ittifak içerisinde zaman zaman sıkıntı

yaşanmaktadır (Beyşenbek kızı, 2016). 2017 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Babanov yarışta ikinci olmuştu. Ajitasyon sırasında Başsavcılık dava açmıştı ve sonucunda Babanov ülkeyi terketmek zorunda kalmıştır.

Diğer partilerden Kırgızistan Partisi, “Önügü-Progress Partisi ve Bir Bol Partisi ise 2015 parlamento seçimlerinden önce kurulmuşlardır. Bu partilerden üçü de parlamentoya girmiştir. (Tsay, 2015). Kırgızistan Partisi liderliğini Kanat İsaev, Önügü-Progress Partisi liderliğini, Bakıt Töröbayev ve Bir Bol Partisi liderliğini ise Altınbek Sulaymanov yürütmektedir. Bu üç lider 2010 parlamento seçimlerinde Respublika Siyasi Partisi üyesi olarak milletvekilli seçilmişlerdi (Akipress, 2010). Daha sonra bu partiden ayrılarak 2015 yılında kendi partilerini kurmuşlardır. (MSK, 2015).

Günümüzde Kırgızistan’da siyasal partilerin parlamentoda temsilinde dikkat çeken bir uygulama şu şekildedir. Seçimlerde bir siyasal partinin parlamentoda kazanacağı maksimum milletvekili sayısı 65 ile sınırlanmıştır. 2010 anayasasının 70’nci maddesi ile getirilen bu düzenleme bir siyasal partinin parlamentoda ezici çoğunluk oluşturmasını engelleme amacı taşımaktadır.

Kırgızistan’da faaliyet gösteren siyasal partilerin daha çok lider ağırlıklı oluşumlar şeklinde izlenim bırakmakta ise de ideolojiyi öne çıkaranlar da vardır. Ancak daha güçlü eğilim kabile ve bölge bağlantıları ile siyasal pragmatizmdir. (Blohina, 2012: 141). Günümüzde parti üyelerinin önemli bir bölümü ideolojik görüşlerden daha çok lidere bağlılık, akrabalık ve kabile ilişkileri, bölge bağlantıları ve siyasal çıkarları esas almaktadırlar. Halkın siyasal partileri tercih etmesinde dikkate aldığı en önemli faktör partinin lideridir.

2.2.3. Kırgızistan’da Hukukun Çağdaşlaşması

Kırgızistan’da SSCB sonrasındaki değişimin tetikleyicisi hukuk alanında yapılan reformlar olmuştur. Bu reformlar iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki Kırgızistan idari sistemi ve ekonomisinin çağdaş normlara göre yeniden yapılanması, ikincisi ise temel hak ve özgürlükler alanında beynelmilel kuralların Kırgızistan hukuk sisteminin bir parçası haline gelmesidir. Hukuk alanında değişiklikler SSCB sonrası dönemde başlamış, bağımsızlıktan sonra güçlenmiş ve

2000’li yıllarda ise genişlemiştir. Hukukun çağdaşlaşmasında 1993 anayasası en önemli belgedir. Zira tüm diğer hukuki metinler kaynağını anayasadan almaktadır. Anayasadaki kurala göre, usulüne göre yürürlüğe konulmuş ve Kırgızistan hükümetinin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar, normlar hiyerarşisinde en üstünde yer almaktadır. Anayasanın 6’ncı maddesinin 3’üncü fıkrası şu şekildedir: “Kırgız Cumhuriyetinin taraf olduğu usulene göre yürürlüğe girmiş uluslararası antlaşmalar, ayrıca uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları, Kırgız Cumhuriyeti hukuk sisteminin bir parçasıdır.” Yabancı sermaye rejimi, yatırımların teşviki, özelleştirme gibi ekonomik boyutu olan kanunlarla, temel hak ve özgürlükleri düzenleyen metinler esas itibariyle meşruiyetini anayasadan almaktadır. Kırgızistan, diğer Orta Asya Cumhuriyetlerine göre bu alanda dinamik bir ülke görünümü taşımaktadır.

Temel hak ve özgürlüklere ilişkin mevzuat uyumunda anayasanın buyruk emir kategorisindeki hükümleri belirleyici olmuştur. Spesifik olarak ele alındığında Nisan 2007’de Kırgızistan’da 2007 yılında idam cezasının kaldırılması önemlidir. “İdam Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İkinci İhtiyari Protokol”ün Kırgız Parlamentosu tarafından onaylanması, 2006 yılında anayasada bu konuda yapılan değişikliğin doğal bir yansıması olarak görmek gerekmektedir (Novosti.tut, 2007). Eski Cumhurbaşkanı Akayev, 1998’den itibaren “idam cezası” kararlarına karşı moratoryum kararnamesi imzalamıştır. Daha önceden verilen idam cezaları da bu karar dikkate alınarak fiilen uygulanmamış ve ömür boyu hapse çevrilmiştir. 2004 yılı resmi olmayan verilerine göre ise idam cezası bekleyen suçlu sayısı 160 kişidir. Bu kişiler için hükmedilen idam cezaları “cinayet, pedofili ve soykırım” suçları üzerine verilmiştir (OBSE Doklad, 2004). 2010 yılında kabul edilen Anayasada ise “idam cezası” kavramı bulunmakla birlikte “idam cezası yasaktır” ibaresi de yer almaktadır (2010 Anayasası, 21.Madde).

Ayrımcılığın önlenmesi ve azınlıkların temsili bakımından da Kırgızistan çağdaş normlara uygun bir yapı oluşturmuştur. Kırgızistan’ın “Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Seçimi ve Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneş Milletvekillerinin Seçimi Hakkındaki” kanununda siyasi partilerin parlamento adaylarının listesini oluştururken, ulusal azınlıklar, cinsiyet eşitliği ve gençlerin devlet yönetimine katılımının temin edilmesine ayrı bir vurgu yapılmıştır. Buna göre, bir siyasal partinin adaylar listesinde ulusal azınlıklar ve bayanlar için tahsis edilecek kontenjanlar

toplamin %30'undan az olmamalıdır. Diğer bir yenilik ise 21-35 yaş arasındaki gençlerin listede %15'ten az olmamasıdır. Kanundaki bu tür yenilikler, toplumda dengeyi sağlamak ve demokratik prensipleri geliştirmek amacı taşımıştır. Kırgızistan'da hukuk sadece ekonomi ve yönetim alanında çağdaş dünyayı yakalama gayretiyle yetinmemiş, temel hak ve özgürlükler, çevre, doğanın korunması gibi alanlarda da yeniliklere açık olmuştur.

2.2.4. Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişimi

Kırgızistan'da SSCB döneminde bilim adamları, yazarlar, gazeteciler, kompozitörler gibi meslek alanlarına yönelik faaliyetlerin yanında sendikalar, spor toplulukları, doğanın korunması, engelli insanların birlikleri gibi sivil toplum örgütleri kamu kuruluşu olarak faaliyet gösteriyorlardı. Bunlarının günümüz kamu kuruluşlarından temel farkı, eski rejimin totaliter yapısının bir özelliği olarak ülkenin siyasi hayatında bunların hiç yer almamalarıdır. Bu kuruluşlar devletteki politik süreç ile hiç ilgilenmemişler, yalnızca görev tanımı içerisinde yer alan konularda hizmet vermişlerdir.

1990 yılının başında yardım kuruluşlarının ülkeye gelmeleri, Hükümet Dışı Örgütlerin (HDÖ) gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu dönemde Kırgızistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olan Askar Akayev ve hükümet, yardım kuruluşlarının ülkeye gelmelerini memnuniyetle karşılamışlardır. Kırgızistan'da sivil toplum kuruluşlarının oluşması, Akayev yönetimi tarafından ilk yıllarda desteklenmiştir. Özellikle demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisi alanında faaliyet gösteren kuruluşlara sağlanan destekler sebebiyle zaman içerisinde yeni örgütler de kurulmuştur. Bu dönemde ülkede faaliyet gösteren hükümetlerdışı sivil toplum kuruluşları, hem dış dünyadan hem de hükümetten destek bulmuşlardır (Kratkiy Obzor Grajdanskogo Obşestva v Kırgızistane, 2011).

İlk yıllarda kurulan sivil toplum örgütleri için bir standart oluşturulmamıştır. Sadece proje almak için kurulan örgütler dahi olmuştur. Bu kategorideki örgütler uzun süreli faaliyet göstermeden kendi kendini feshetmişlerdir. Olayın pozitif tarafı, Kırgızistan halkının devlet haricinde faaliyet gösteren kuruluşların varlığı ile karşılaşması ve bu yöndeki çabaları desteklemesidir. Kırgızistan'da ilk kez faaliyet

göstermeye başladıkları 1990 yılından itibaren hükümetlerdışı uluslararası örgütlerin gelişimi, sınıflandırılması, istikrarlılığı, siyasi gelişimi ve topluma olan katkısına yönelik birçok araştırma yapılmıştır (Musabayeva, 2011: 25-30). Hükümetlerdışı uluslararası örgütlerin ilk dönemi 1991-1994 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde, söz konusu örgütlerin sayısında önemli bir artış görülmüş, örgütlerin temel çalışma prensiplerinin de “hibeden hibeye” (grant) şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Uzun vadeli bir gelişme stratejileri olmayan bu örgütler özellikle de finans sağlama konusunda bağımsız olmamış, daha çok uluslararası kuruluşların ve bazı devletlerin politikalarına bağımlı kalmışlardır.

Hükümetlerdışı uluslararası örgütlerin Kırgızista’da 1995-2004 yıllarındaki faaliyetleri ise önceki dönemden bir çok bakımdan farklılık göstermiştir. Bu dönemde söz konusu örgütler hem sayı, hem de nitelik bakımından değişikliklere uğramışlardır. Bu dönemde sivil toplumun gelişimine uygun zeminin var olması örgütlerin büyümesini sağlamıştır. Kimi durumlarda aynı amacı benimseyen örgütlerin birleşmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır. Önceden sadece kentlerde faaliyet gösteren hükümetlerdışı kuruluşlar yeni dönemde kırsal bölgelerde de çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde hükümetlerdışı uluslararası örgütlerin federasyon şeklinde örgütlenmeleri de dikkat çekmektedir. Bunların en başta gelenleri Demokrasi ve Sivil Toplum Koalisyonu, Sivil Toplum Merkezi Derneği ve Kırgız Hukukçular Derneği olmuştur (Shishkarayeva, 2006: 15).

Lale devriminden sonra hükümetler dışı kuruluşların bir başka boyutu öne çıkmaya başlamıştır. O da, bu kuruluşların aynı zamanda bir yabancı ülkenin veya uluslararası örgütün çıkarları çerçevesinde ülke içerisinde lobi faaliyeti yürütmeleridir. Hükümetlerdışı kuruluşlar hem yönetimi, hem de ülkedeki diğer kuruluşları etkileme potansiyeli ve gücüne ulaşmışlardır (Shishkarayeva, 2016: 16-17). Günümüzde ticari olmayan nitelikte faaliyet gösteren örgütler kategorisine dahil olan hükümetlerarası sivil toplum kuruluşlarının sayısı konusunda net bir rakama ulaşamamıştır. Ancak önceki yıllara göre bu kategorideki örgütlerin sayısının çok fazla arttığı ve denetime tabi tutulması gerektiği konusunda herkes görüş birliği içerisinde. Bu örgütlerden kimisi imtiyazlardan yararlanmakta, bir bölümü de vergi mükellefi statüsünde bulunmaktadır. Hükümetlerdışı uluslararası örgütlerin bir kategori Kırgızistan’da reformların ve demokratikleşmenin güçlenmesi için çaba göstermekte ve daha çok

Bişkek'te faaliyet göstermektedir. Kırsal alanlarda faaliyet gösteren örgütler ise yardım kuruluşu niteliği ağır basan, kimi kez sosyal sorunların çözümü ile uğraşan kuruluşlardır.

2.2.5. Kırgızistan'da İnsani Kalkınma

İnsani kalkınma yeni bir perspektif olarak 1990'lı yıllarda gündeme gelmiştir. Bu yaklaşım tarzında ekonomik kalkınmanın yanında ülkelerin sosyo-politik gelişmişlik düzeyi tespit edilmektedir. Sosyal, kültürel, çevresel anlamda ülkelerin seviyelerinin ne olduğu, ekonomik büyüme yanında gelir dağılımı, yoksulluk, bölgesel dengesizlikler incelenmektedir. İnsani kalkınma göstergeleri bakımından toplumun geri olması hali, bu yaklaşım tarzı tarafından “insani yoksulluk” olarak adlandırılmaktadır. Buna göre, insani yoksulluk, yoksulluğun ekonomik olmaktan çok ötede insani mahrumiyetler, eşitsizlikler, güvensizlik ve saygınlıktan yoksun olmak gibi maddi olmayan seçenek ve fırsatlara erişememe halidir.

Kırgızistan'ın insani kalkınma bakımından durumu, BM Kalkınma Programı tarafından hazırlanan raporlara açık biçimde yansımıştır. İnsani kalkınma raporu ilk olarak 1990 yılında araştırmacı Mahbub-ul Haq'un ve Amartya Sen tarafından yayınlanmıştır. Raporun özü basit ve her ülke için geçerli olan; gelişmişlik maddi zenginlikten öte insanın uzun, sağlıklı ve kaliteli bir hayat geçirmesi için gerekli ortamın oluşturulması düşüncesidir. Bu düşünce kalkınmışlığın en temel amacı kabul edilmiştir (Natsionalnıy Doklad o Çeloveçeskom Razvitii, 2012: 7). İnsani kalkınmaya verilen önem doğrultusunda sonradan birçok ülke insani kalkınma ile ilgili ulusal raporlarını bölge şartları ile uyumlu olarak hazırlamışlardır. Bununla birlikte şunu da ifade etmek gerekir ki, insani kalkınma konusunda milli raporlar ile BM raporları çoğu kez çelişmektedir.

Dolayısıyla bir ülkenin dünya genelinde bulunduğu yerin tespiti ve insani gelişmişlik düzeyini anlamak için BM raporlarına bakmak gerekmektedir. Ulusal düzeydeki hazırlanan raporlar yıllar itibariyle kaydedilen ilerleme veya gerilemeyi gösterirken uluslararası raporlar dünyadaki genel trendi ve ülkenin seviyesini ortaya koymakta ve kıyaslama yapmayı mümkün hale getirmektedir. Tüm bu perspektifleri dikkate alarak bir tanım yapmak gerekirse insani gelişmenin ana düşüncesi, bireyin

özgür bir devlette yaşaması, eğitim, sağlık ve kaliteli hizmetlerden yararlanmasına fırsat sağlayan koşullara sahip olmasıdır. Bu alanda en yaygın ölçüt, insani kalkınma endeksleridir. İnsani kalkınma endeksi bir ülkenin üç alandaki ortalama başarılarını yansıtmaktadır. Bunlar, uzun ve sağlıklı bir hayat sürdürme fırsatı; eğitim alma ve bilgiye erişim fırsatı; kaliteli bir hayat standardına sahip olma fırsatı olarak sıralanmaktadır. 2011 yılı Küresel Raporuna göre, Kırgızistan 0.615 oranındaki insani kalkınma endeksiyle 187 ülke içerisinde 126. sırada yer almıştır (Gumanitarnie Tohnologii, 2011).

İnsani Gelişme Endeksi'nde, ülkeler dört farklı sınıfa ayrılmaktadır. Sınıflandırmada temel gruplar şu şekildedir:

- a) Düşük insani gelişme kategorisi : 0.550 puana kadar
- b) Orta insani gelişme kategorisi : 0.550-0.699 arası
- c) Yüksek insani gelişme kategorisi : 0.700-0.799 arası
- d) Çok yüksek insani gelişme kategorisi : 0.800 ve üstü (Turhan, 2018)

Kırgızistan, bu sınıflandırmaya göre 1995 yılında 0,545 puan ile düşük insani gelişme sınıfında yer alırken, 2011 yılında 0.615 puan ile orta seviyedeki ülkeler kategorisine yükselmiştir (Natsionalny Doklad Çeloveçeskom Razvitii, 2012: 9).

Öte yandan, toplumsal yaşamda insanların karşısına çıkabilecek fırsatların gerçek dağılımını ortaya koymak için de eşitsizliğe uyarlı insani gelişme endeksi kullanılmaktadır. Bu endeks ile ülkede insani gelişimin her boyutuna yönelik toplumdaki eşitsizlik durumu irdelenmektedir. 2011 yılındaki “Global Rapor” verilerine göre dünya genelinde eşitsizliği uyarılama hesabında İnsani Gelişme Endeksi % 25 olarak tespit edilmiştir. Kırgızistan'da ise yine 2011 verilerine göre insani gelişme endeksinde durumu ortalama % 14,4 seviyesindedir. En büyük kayıp ise % 19,8 işe sağlık endeksinde, daha sonra %12,2 ile gelir endeksinde oluşmuştur. Kaybın en düşük gerçekleştiği alan ise % 11 ile eğitim endeksi olmuştur.

İnsani gelişmenin bir başka ölçüm aracı olan cinsiyet eşitsizliği endeksi (CEE) ise, toplumda kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği tespit için kullanılmaktadır. Bu endeksin içerisinde yer alan dört kategori üreme sağlığı, eğitim, işgücü piyasasına katılım ve siyasi temsil olarak sıralanmaktadır. Cinsiyet eşitsizliği endeksinde

Kırgızistan, 2011'de 146 ülke sıralamasında 66'ncı sırada yer almıştır. (Natsionalniy Doklad o Çeloveçeskom Razvitii, 2012: 10).

Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) ise bir toplumda yaşayanların sağlık, eğitim ve maddi imkânların hiçbirine ulaşamayanların oranını gösteren bir ölçüttür. 2010 yılındaki küresel rapora göre, dünya genelinde 1.7 milyar insan çok boyutlu bir yoksulluk içinde bulunmaktadır. 2006 yılında yapılan bir çalışmaya göre Kırgızistan'daki ÇBYE değeri, o dönemdeki Suriye, Sri Lanka ve Azerbaycan'la aynı seviyede yani % 20 civarını göstermiştir.

İnsani gelişme ile parlamenter demokrasi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Totaliter olmayan seçimlerle yönetimin şekillendiği ülkelerde ekonomik kalkınma ve doğal olarak da insani gelişme bakımından eskiye kıyasla ilerleme sağlanmaktadır. Bu durum Kırgızistan örneğinde de teyit edilmiştir. Kırgızistan'da ekonomik gelişmeye paralel, insani gelişme alanında da tedrici bir şekilde ilerlemeler kaydedilmiştir. (Akçalı, 2012).

Kırgızistan'da insani gelişme endeksinin en düşük olduğu bölge Batken, en yüksek olduğu yer ise Bişkek olarak tespit edilmiştir. İnsani gelişme bakımından Bişkek'in statüsü en ileri kategori sınıfına girmektedir. Bişkek'in statüsünde 2000 ve 2010 yılları arasında yaklaşık % 15'lik artış kaydedilmiştir. Anılan tarihler arasında İnsani gelişme endeksi Batken ve Oş bölgelerinde sırasıyla % 1 ve % 5 artarken, Çüy, Talas, Issık-Köl, Narin bölgelerinde ortalama % 1-2'lik bir artış sağlanmış, bir başka ifadeyle sabit kalmıştır. Celalabad bölgesi endeksinde ise , % 1 oranında düşüş kaydedilmiştir (Önüktürüü Sayasat İnstitutu, 2012). Gerçekten de Kırgızistan'da başkent Bişkek ile diğer bölgeler arasında insani gelişme açığı çok büyüktür. Başkentte aşırı yoksul nüfus oranı % 0.6 iken, diğer bölgelerde % 6 düzeyindedir. 2007 yılında, yoksulluk sınırı ayda 963 som, aşırı yoksulluk sınırı ise 640 som olarak tespit edilmiştir. Bu göstergeye göre, 2007 yılında, toplam nüfusun % 35'i fakir kategorisindedir. Bu rakam 2003 yılında % 43 seviyesinde bulunuyordu (Natsionalniy Doklad o Çeloveçeskom Razvitii, 2016).

2.2.6. Kırgızistan’da Ekonomik Kalkınma

Bu bölümde 1991’den günümüze Kırgızistan ekonomisinde kaydedilen ilerlemeler ele alınacaktır. Herşeyden önce üzerinde durulması gereken husus, Kırgızistan’ın SSCB’nin dağılmasının ardından devletçi yapıdan adım adım uzaklaşmış ve hem kamunun, hem de özel sektörün ekonomide pay sahibi olduğu karma ekonomi modeline geçmiştir. Özelleştirmelerin artması ve yabancı sermaye rejimindeki değişiklikler ve mevzuatın çağdaş normlara uyumlu hale gelmesinin Kırgızistan ekonomisi üzerine olumlu yansımaları olmuştur. SSCB sonrasında yeniden yapılanmanın hiç kuşku yok ki, en güçlü adımı ekonominin yeni bir anlayışla kurgulanmış olmasıdır. Bu anlamda ilk Cumhurbaşkanı Askar Akayev’in reformları temel oluşturmuştur (Akayev, 2001: 7).

Çağdaş dünyaya uyum sağlamak için Kırgızistan ekonomisinin modernleştirilmesi, tarım, sanayi ve hizmetlerin dengeli dağılması, rekabet gücü sağlayacak stratejilerin belirlenmesi bağımsızlık kararının ardından üzerinde en fazla durulan hususlar olmuştur. Gelişmişlik farkının azaltılması için teknoloji ve yeniliklerin ülkeye gelmesi, bunun için uygun bir yabancı sermaye rejimi benimsenmesi 1990’lı yıllarda gündeme gelmiştir (Akunov, 1999: 23). Kırgızistan’ın yabancı sermaye yatırımları çekmesinin temel koşulu, çoğulcu bir siyasal sistemin benimsenmesi ve piyasa ekonomisi kurallarının hakim olmasıdır. (Blohina, 2012: 132).

Kırgızistan demokratik yönetime geçişi tercih etmekle, uzun ve sıkıntılarla dolu bir dönemin kapısı aralanmıştır. Bu çerçevede enflasyon, yoksulluk, düşük kalkınma hızı, sermaye yetersizliği, Rusya’ya bağımlılık, dış borçlar, gelir dağılımı bozukluğu ve bürokratik yapının idari değişimi engellemesi gibi hususlar ekonominin temel sorunları olarak ortaya çıkmıştır. Kırgızistan’ın piyasa ekonomisine geçmesinde yaşanan sıkıntılar tüm bu alanlardaki sorunlar nedeniniyle yavaş yürümüştür. (Galiyeva, 2007: 14).

Kırgızistan ekonomisindeki değişim ve dönüşümün tetikleyicisi özelleştirme uygulamaları olmuştur. Bu yöndeki çalışmalar SSCB döneminde başlamıştır. 1990 yılında Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Kurulu tarafından “Cumhuriyetin milli ekonomisini istikrara kavuşturma ve piyasa ekonomisine geçiş programı” kabul

edilmiştir (Akayev, 2001: 42). Programın ana fikrine uygun olarak 1991 Ocak ayında yeni ekonomik faaliyet projesi uygulamaya aktarılmıştır (Galiyeva, 2007: 36). Bu kapsamda tarım ve küçük sanayiinin desteklenmesi, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, ekonomiye ilişkin yeni kuralların kabul edilmesi, Doğu ve Batının gelişmiş devletleri ile yakın siyasi ve ekonomik ilişki kurma kararı alınmıştır (Akunov, 1999: 32).

Kırgızistan ekonomisinde dönüşüm bağımsızlık kararından sonra hız kazanmıştır. Mülkiyeti devletin olan küçük işletmelerin özelleştirilmesi 1993 yılında tamamlanmıştır. (İskakova, 2003: 15). 1994-1995 döneminde özelleştirmenin ikinci aşaması başlamış ve mülkiyeti kamuda olan büyük işletmelerin özelleştirilmesi için hukuki altyapı oluşturulmuştur. Devlet kontrolü altında bulunan büyük işletmelerin özelleştirilmesini kolaylaştırmak için yapıları değiştirilerek anonim şirketlere dönüştürülmüş, özelleştirmenin bir ara aşaması olarak da bu şirketler ileride satılması koşuluyla kiraya verilmiştir (Blohina, 2012: 134). 1998 yılı itibariyle özelleştirme uygulamalarının sektörel dağılımı şu şekildedir: Sanayi %80,2, tarım % 42,0, inşaat %56,6, taşımacılıkta %47,8 ve gıda sektöründe %97,2 (Akayev, 2001: 51). Kırgızistan'da 1991-1998 yılları arasında mülkiyet hakkının genişletilmesi ve özelleştirmeler sonucunda kelimenin tam anlamıyla devrim yaşanmış, o zamana kadar cılız kalan özel sektör faaliyetleri başlamıştır. Ekonomi alanındaki değişikliklerin yansıması olarak insanların davranış kalıpları değişmiştir. (Blohina, 2012: 134).

1993 yılında ruble alanından çıkış ve ulusal para birimi olarak Som'un kabul edilmesi bir başka çok önemli transformasyon olarak dikkat çekmiştir. Para ve kredi müessesesinin fonksiyon ifa etmesi, enflasyon ve işsizlikle mücadele bu dönemin bir başka dikkat çeken gelişmesidir. Tedricen artan ve % 87'lere ulaşan enflasyon 1997 yılında % 15'e düşürülmüştür. Bu durum bir başka açıdan iktisadi hayatın piyasa ekonomisine göre şekillendiğini göstermiştir (Akunov, 1999: 34). 1991-1996 yıllarında arasında Kırgızistan ekonomisini büyüme hızı % 5.5 civarında seyretmiştir. Sanayi üretiminde kimi dönemlerde düşme yaşanmış olsa da, iç ve dış sebeplerden kaynaklanan sıkıntılar zaman içerisinde aşılmıştır (Kadırbekov, 1998: 146).

Kırgızistan'ın karşı karşıya kaldığı sorunlar bağımsızlıktan sonra yeni bir devlet inşa edilmesi, yeni bir ulus inşa edilmesi ile sınırlı kalmamıştır. Ekonominin de

yeniden ve çağdaş temeller üzerine inşa edilmesi zorunlu görülmüştür. Ne var ki, yürütülen reform çalışmalarının tamamlanması, kararların uygulamaya yansımada sıkıntılar olmuştur. Özel girişimcilik teşviklere rağmen beklentilerin altında kalmış, yabancı sermaye girişleri yüksek olmamış, ulaşım ve altyapı imkanlarının sınırlı olması ekonomik reformların pozitif yansımaları geciktirmiştir. Rusya'ya bağımlılık, karalar arasına sıkışıp kalma, nakliye imkânlarının sınırlı ve pahalı olması karşılaşılan sorunların başında gelmiştir. Komşu devletlerle ticari ve ekonomik ilişkilerde yaşanan sıkıntılar, uyuşturucu ticareti ve radikal siyasal akımlar da ekonominin yeniden inşasını yavaşlatan diğer faktörler olmuştur. 2000 yılından itibaren dış borçlar sorunu ekonominin bir başka problemi haline gelmiş, anılan yıl itibarıyla dış borçların toplamı GSMH tutarına ulaşmıştır (Blohina, 2012: 136).

2000 yılı itibarıyla ekonomi içerisinde tarımın oranı % 30, sanayinin % 20 ve hizmetler sektörünün oranı da % 50 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ülkenin en önemli ihracat kalemlerinden biri Kumtör maden ocağında altın üretimi olmuş ve ihracat içerisindeki payı % 40 seviyesine ulaşmıştır (Galiyeva, 2007: 47). 2010 yılına kadar Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Kapsamlı Gelişme İlkeleri (KGI), kabul edilmiştir. Bu strateji uzun vadeli kalkınma programı özellikleri taşımaktadır. Ekonomik, sosyal ve toplumsal alanda belirlenen hedeflere nasıl ulaşılacağı ayrıntılı olarak planlanmış ve buna uygun bir yapılanma için çalışma başlatılmıştır (Koychuyev, 2001:27).

Bu program, piyasa ekonomisine geçme aşamasında yapılan reformların devlet kontrolünde olmasını öngörmektedir. Kapsamlı Gelişme İlkeleri programının bir başka amacı da yoksulluğu azaltmak ve uzun vadede tamamen kaldırmaktır. Günümüzde Kırgızistan'da bulunan nüfusun %52'den fazlası fakirlik sınırları seviyesinde yaşamaktadır. Bu durum da sosyal ve siyasi istikrarsızlığa neden olan unsurlardan biridir. Yoksullukla mücadele etmek için geri kalmış kırsal bölgelerin kalkındırılması planlanmıştır. Kişisel mülkiyetin korunması ve bu alanda yeniliklerin kabul edilmesi, özel sektörün teşvik edilmesi, yabancı sermaye rejiminin çağdaşlaştırılması, maliye sisteminin güçlendirilmesi bu planlamanın diğer hedefleri olmuştur.

Kırgızistan ekonomisi bağımsızlıktan günümüze kayda değer ölçüde değişim yaşamıştır. 2018 itibarıyla ülke ekonomisinin durumu hakkında kısa bir analiz yapmak gerekirse, herşeyden önce şu husus vurgulanmalıdır. Kırgızistan, ekonomik bakımdan

tarikh ve coğrafyanın sınırlamalarını aşma çabası içerisinde. Denize çıkışı olmayan ülkenin dış dünya ile irtibat ilişkisi kurması komşuları üzerinden mümkün olmaktadır. Kırgızistan'da ekonomi tarım, doğal kaynaklar ve yurtdışı işçi dövizlerine dayanmaktadır. Ülkeye gelen yabancı sermaye ise doğal kaynaklar ve elektrik üretimi alanında yoğunlaşmıştır. Kazakistan ve Rusya'da çalışan Kırgız vatandaşlarının gönderdikleri dövizler ulusal gelirin üçte biri seviyesindedir.

1998 yılında Kırgızistan DTÖ'ne üye olmuştur. Avrasya Ekonomik Birliği adı altında AB'nin türevi niteliğindeki uluslararası ekononmik işbirliği örgütlenmesi, Rusya ve diğer komşu ülkelerle ticari ilişkilerin canlanmasına yol açmıştır. Satın alma gücü paritesi esas alındığında Kırgızistan'ın GSMH büyüklüğü 23 milyar dolar ve kişi başına gelir de 3 bin dolar seviyesindedir. 2017 yılı itibariyle tarımın ekonomideki payı % 14.6, sanayinin % 31.2 ve hizmetler sektörünün payı ise % 54.2 seviyesindedir. Kırgızistan'ın dış borcunun GSMH'ya oranı % 56 seviyesindedir (WorldFactbook, 2018).

2.3. KIRGIZİSTAN'IN DEMOKRATİKLEŞMESİNİ ETKİLEYEN DIŞ UNSURLAR

Bu bölümde bağımsızlıktan bugüne Kırgızistan'ın demokrasi tecrübesine olumlu ve olumsuz anlamda etkide bulunan destek sağlayan veya yavaşlatan dış unsurlar ele alınacaktır. Bunların başında global ve bölgesel uluslararası örgütler gelmektedir. Kırgızistan, bir yandan BM sistemi ve alt örgütlerine üye olmuş, öte yandan Rusya etkisinden tam olarak uzaklaşamadığı için BDT ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı, Avrasya Ekonomik Birliği gibi bölgesel örgütlere katılmıştır. Yabancı sermaye yatırımları bir başka perspektiften Kırgızistan'ın dışa açılması ve demokratikleşmesine olumlu yönde katkı sağlamıştır. AB, Avrupa'nın en ileri seviyede ekonomik işbirliği teşkilatı olarak Kırgızistan'ın da içlerinde yer aldığı Orta Asya coğrafyası ile yakından ilgilenmekte, buralarda demokrasi, insan hakları ve hukuk devletin kurumsallaşmasını kendi çıkarları ile uyumlu görmektedir. ABD'nin bölgeye bakışı stratejik perspektife sahiptir ve daha çok güvenlik ağırlıklı olarak yaklaşmaktadır. Çin yönetimi ise Kırgızistan'ı Orta Asya'ya açılma kapısı olarak

görmektedir. Orta Asya’da Rusya ve Çin etkisini sınırlandırmak veya ortadan kaldırmak ABD’nin temel amaçlarından biridir. Kırgızistan başta olmak üzere Orta Asya’ya 1991’den bugüne kadar TİKA kanalıyla büyük destek sağlayan Türkiye ise bölge ülkelerinin ve bu arada Kırgızistan’ın bağımsız ve egemenliğinin güçlendirilmesi için çaba göstermektedir. Türkiye, Kırgızistan’a ayrı bir ehemmiyet vermektedir. SSCB sonrası dönemde Türkiye’nin çaba ve gayretiyle Orta Asya’da açılan ortak üniversitelerden birisi Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’te açılmıştır.

2.3.1. Kırgızistan’ın Uluslararası Örgütlere Katılımı

Bağımsızlık kararının ardından Kırgızistan’ın önceliklerinden birisi de dış dünyada diplomatik temsilcilikler açılması ve uluslararası örgütlere katılma olmuştur. SSCB döneminde dünya ülkeleri ile bağlantılar Moskova üzerinden sağlanıyordu. Bağımsızlık sonrası dönemde dünyanın önde gelen ülkelerinde büyükelçilikler ve konsolosluklar açılması zorunlu hale gelmiştir. Kırgızistan’ın ve diğer Orta Asya devletlerinin bu yöndeki çabalarına o dönemde Türkiye büyük destek vermiştir. Kırgızistan’ın dünyanın çeşitli ülkelerinde konsolosluk ve büyükelçilikleri faaliyete başlamadan önce Kırgızistan’ın diplomatik ilişki kurduğu ülkelere temsil edilmeleri Türk büyükelçilikleri bünyesinde tahsis edilen mekanlarda mümkün olmuştur.

Bağımsız Kırgızistan BM ana sözleşmesini imzaladıktan sonra 2 Mart 1992’de teşkilata tam üye olarak katılmıştır. BM teşkilatına bağlı çok sayıda uzmanlık kuruluşuna da katılım için çaba gösterilmiş, gereken önkoşulların yerine getirilmesi yönünde hazırlıklar yürütülmüştür. BM üyeliğinin ardından Kırgızistan’ın teklifiyle BM çeşitli uluslararası faaliyetlere öncülük yapmıştır. Bunların en başında 2002 yılının Uluslararası Dağ Yılı ve 11 Aralık tarihinin de Uluslararası Dağ Günü olarak kabul edilmesi gelmektedir. Ayrıca 2001 yılında UNESCO tarafından Oş kentinin 3000’nci kuruluş yıldönümünün kutlanması ve dünya kültür mirasına alınması kararı alınmıştır. Kırgızistan Orta Asya’nın nükleer silahlardan arındırılması konulu BM kararına öncülük etmiştir.

Kırgızistan’ın üye olduğu diğer uluslararası örgütler, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü, Kolletkif Güvenlik Teşkilatı ve Şanghay İşbirliği Teşkilatıdır. Bu teşkilatları kısaca iki

ana kategoriye ayırmak mümkündür. İlk grupta geçiş döneminde bulunan Kırgızistan'ın Rusya başta olmak üzere komşu ülkelerle ilişkilerin yeni koşullarda sürdürme amacı taşıyan örgütler gelmektedir. BDT bunların başında yer almaktadır. Teşkilat, eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında işbirliği, dayanışma ve ticari ilişkileri SSCB sonrası döneme taşıma amacıyla oluşturulmuştur. Baltık ülkeleri dışında kalan eski Sovyet Cumhuriyetlerinin üye olduğu teşkilat günümüzde esas itibarıyla Rusya ile ilişkilerin seviyesinin korunması amacı taşımaktadır. Kırgızistan, 1991 Aralık ayında teşkilatın kuruluşundan beri BDT üyesidir ve eski dönemdeki ticari ve ekonomik ilişkilerini yeni koşullarda sürdürme çabası göstermektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü ise bölgede radikalizm veya ırk temelli ayrılıkçı hareketleri önleme amacıyla Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti işbirliği sonucu kurulmuştur. Teşkilata, Türkmenistan harici diğer Orta Asya Devletleri ve doğal olarak Kırgızistan da üyedir.

Kırgızistan'ın üye olduğu bir diğer uluslararası örgüt de Ekonomik İşbirliği Teşkilatıdır (ECO). Türkiye, İran ve Pakistan'ın öncülüğünde 1964 yılında Bölgesel İşbirliği Teşkilatının adı 1985 yılında değiştirilmiştir. Bu teşkilata SSCB sonrası dönemde katılan ülkeler arasında Kırgızistan da yer almıştır. Üye ülkeler arasında ekonomik, teknolojik ve ticari alanlarda işbirliği yapılması suretiyle bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesini amaçlayan örgüt, Kırgızistan'ın dış ticaretinin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır.

Kırgızistan'ın üye olduğu bir diğer örgüt de Avrupa Birliği'nin minyatür bir örneği olarak ortaya çıkan Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) teşkilatıdır. Bölgesel düzeyde ekonomik işbirliği öngören bu teşkilatın kurulma fikri ilk kez Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre, AEB'nin ilk aşamasında gümrük birliği tesis edilecek ardından "ortak ekonomik alan" kurulacaktır. 29 Mayıs 2014'de Kazakistan'ın başkenti Astana'da teşkilatın yeniden yapılandırılması çalışmaları kapsamında Avrasya Ekonomik Birliği Paketi imzalanmıştır. Günümüzde bu teşkilatın üyeleri Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Ermenistan ve Beyaz Rusya'dan oluşmaktadır. (Forbes, 2014).

Küresel ve bölgesel düzeyde uluslararası örgütlere katılım, Kırgızistan'ın bir yandan ekonomik ve ticari ilişkilerinin gelişimine katkı sağlarken öte yandan ülkede parlamenter siyasal sistemin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Kırgızistan, özellikle

BM ve EKO üyeliklerinden olumlu yönde etkilenmiş, ayrıca AGİT ve Avrupa Konseyi ile yakın işbirliği ve dayanışma içerisine girmiştir. Kırgızistan'ın Batı ile ilişkilerinde kaydedilen ilerlemeler, hükümetler dışı uluslararası örgütlerin (NGO) de güçlenmesine neden olmuştur. Günümüzde Green Peace, Uluslararası Af Örgütü, Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü gibi hükümetlerdışı uluslararası örgütler, zaman zaman sıkıntı ile ve kısıtlama ile karşı karşıya gelmiş olsalar da Kırgızistan'da serbest biçimde faaliyet göstermektedirler. Bu örgütlerin görev tanımları ile ilgili oldukları alanlarda hazırladıkları raporlar, siyasi, ekonomik ve çevresel alanlarda Kırgızistan'ın çağdaş dünya standartlarına yönelmesine katkı sağlamıştır.

2.3.1. Kırgızistan'da Yabancı Sermaye Yatırımları

Yabancı sermayeyi bir ülkeden bir başka ülkeye yapılan sermaye transferi olarak tanımlamak mümkündür. Yabancı sermaye yatırımlarını portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları (foreign direct investment) olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Pörföy yatırımları genel olarak menkul kıymet hisselerinin alımı yoluyla yapılmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise bir işletmenin kâr saiki ile ülke sınırları dışında faaliyet göstermesi anlamındadır. Bir başka ifadeyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir başka ülkede şube açılması, fabrika kurulması, taşınmaz mal satın alınması, faaliyet halinde olan bir işletmenin tamamen ya da kısmen satın alınması şeklinde gerçekleşen sermaye hareketleridir. Yabancı sermaye yatırımları günümüzde çok geniş bir yelpazeye içerisine almaktadır. 19 yüzyılda petrol, kauçuk ve yün ile başlayan yabancı sermaye yatırımları günümüzde ilaç, motorlu araçlar, kimya, ulaştırma, savunma sanayii, finans, konaklama hizmetleri, eğitim, sağlık, gıda, turizm ve otomotiv gibi hayatın hemen her alanını kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları genel olarak gelişmiş ülkelerden azgelişmiş ülkelere yönelmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yapılan ülke için hem avantaj sağlamakta, hem de kimi sıkıntılara sebep olmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye katkılarını sermaye açığını gidermek, üretimin arttırılması, istihdam sağlama, teknoloji ve *know how* katkısı, ülkenin dışa açılmasını

ve kapalı modelden kurtulması olarak sıralamak mümkündür. Yabancı sermayenin zararlarını ise ülkeden dışarıya kaynak transferi, yerli sanayinin gelişmesini yavaşlatma veya geciktirme ve son olarak da hükümetler üzerinde etki yaratma ve bürokrasinin dış baskı ile karşı karşıya kalması şeklinde sıralamak mümkündür (Acar, 2016).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları genel olarak siyasal istikrara duyarlıdır. Bu nedenle yatırımcılar siyasal çatışma ve gerilim yaşanan ülkelere yatırım yaparken çekingen davranmaktadır. Yatırımcılar daha çok yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin çağdaş hukuk kurallarını benimseyen devletleri tercih etmektedir. Bununla birlikte risk iştahı yüksek büyük şirketler, çeşitli alanlarda sıkıntı yaşamış olsalar bile pazarı kaybetmemek için yeni yatırım yapabilmektedirler.

Kırgızistan'ın durumu bu açıdan incelendiğinde farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Yabancı sermaye bakımından Kırgızistan gerçekten de büyük potansiyeli olan bir pazar konumundadır. Ülkeyi cazip kılan unsurlar arasında enerji maliyetleri ve işgücü ücretlerinin düşük olması, hidroelektrik kaynakların bol olması, tarım için uygun iklim koşulları, turizm potansiyeli ve uygun yabancı sermaye rejimini sayabiliriz. Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği ile Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKO) üyesi olması da yabancı sermayeyi cezbeden hususlar arasında yer almaktadır.

Kırgızistan'da bağımsızlık kararından hemen sonra sermaye açığını kapatmak için yabancı sermayeyi teşvik eden yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu alanda yapılan düzenlemelerin gerisinde en büyük destekçi olarak liberal ekonomiye inanan ilk devlet başkanı Akayev'in katkıları bulunduğu konusunda genel bir görüşbirliği vardır. Kırgızistan'da siyasi alanda gerilim ve tartışmalar sıklıkla yaşanmış ise de yabancı sermaye yasalarında geriye gitme olmamıştır (UNCTAD, 2015). Yabancı sermaye girişleri siyasal olayların ve ekonomik gelişmelerin bir uzantısı olarak yıldan yıla farklılık göstermiştir. 2016 yılında yabancı sermaye girişi 616 milyon dolar iken bir yıl sonra bu oran 2017 yılında 94 milyon dolara düşebilmiştir. 2018'in ilk yarısında ise doğrudan yabancı yatırım girişi 247 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. (Knews, 2018).

Kırgızistan'daki toplam yabancı sermaye stoku 2017 yılı itibariyle 5.54 milyar dolar seviyesindedir. Yabancı sermaye yatırımlarının büyük kısmı maden üretimi

sektörüne yönelmiştir. İkinci sırada finans ve petrol üretimi gelmektedir. Menşee bakımından incelendiğinde Kırgızistan'a en fazla yatırım yapan ülkeler, UNCTAD'ın Dünya Yatırım Raporu verilerine göre Kanada, Çin, İngiltere, Rusya ve Kazakistan olarak sıralanmaktadır. Yatırım kararında ayrıca yolsuzluklarla mücadele yasaları, ülkenin kabul ettiği yatırım teşvikleri etkili olmaktadır. Sadece 2017 yılı içerisinde Kırgızistan ile Çin arasında toplam değeri 1.81 milyar dolar olan 10'un üzerinde yatırım anlaşması imzalanmıştır. Ülkedeki en büyük yatırımcı Kumtor madenlerine yatırım yapan Kanada kökenli şirkettir. Bu şirketin faaliyetleri konusunda zaman zaman anlaşmazlık ortaya yaşanmakta ise de en son tahlilde işletme ile hükümetin görüş ayrılıklarını gideren yeni bir uzlaşma metni üzerinde mutabakat sağlanabilmektedir. Dünya Bankası tarafından her yıl yayınlanan Doing Business raporuna göre Kırgızistan, 190 ülke içerisinde yabancı sermaye bakımından 77'nci sırada yer almaktadır. Kırgızistan en büyük ticaret ortağı olan Rusya'ya karşı Batı dünyasının 2014 yılından beri uyguladığı yaptırımlardan olumsuz şekilde etkilenmektedir. Ukrayna krizinden kaynaklanan Rusya yaptırımları, Kırgızistan'da kimi sektörleri iflasın eşiğine getirmiş, işsizlik artışı, dış ticaret hadlerinde dengesizlikler ve dış borcun artması gibi yansımaları olmuştur (Berdibaeva, 2018).

Kırgızistan'ın dış dünyaya açılması ve çağdaş normları kabul etmesinde en önemli adım hiç kuşku yok ki, ülkenin 1998 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılmış olmasıdır. Böylece dışa açık büyüme ve çağdaş bir yatırım rejimi kabul edilmesinin önü açılmıştır. Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliğine katılımı da yabancı sermaye yatırımlarını teşvik edici işlev görmüştür (AEB, 2015). Gerçekten de bağımsızlık kararının ardından 10 yıl içerisinde finans, inşaat, gıda ve madencilik gibi sektörlerde dikkate değer oranda yabancı sermaye girişi olmuştur. 2000'li yıllarda yabancı sermaye stoku kümülatif olarak artmıştır. 2003-2007 yılları arasında Kırgızistan'a doğrudan yabancı sermaye girişleri yılda yaklaşık 100 milyon doların altında iken bu rakam 2010'dan itibaren kayda değer oranda yükselmiştir.

Sektörel açıdan incelendiğinde en büyük yabancı sermaye yatırımları madencilik sektörüne yapılmıştır. Bu sektöre yapılan yatırım 2011 yılında 630 milyon doları aşmıştır (Obzor Investitsionnoy Politiki Kyrgyzstan, 2016). Bir araştırmaya göre Kırgızistan'da halen 100'un üzerinde altın maden yatağı bulunmaktadır. Bunların en büyükleri Kumtor, Makmal, Solton-Sarı, Jerüy, Taldı-Bulak Levo-Berejny'dir

(Open.kg, 2014). Kırgızistan'ın yeraltı doğal kaynak rezervleri 2 bin 149 ton altın, 412 bin 940 ton kalay, 189 bin 55 ton tungsten, 548 bin 818 ton alüminyum ve 67 milyar ton kömür şeklindedir. Altın rezervi bakımından Kırgızistan dünyada 122'nci sırada yer almaktadır. BDT ülkeleri içerisinde ise Rusya ve Özbekistan'ın ardından üçüncü sırada bulunmaktadır (Kabar, 2012).

Maden sektörüne yatırım yapan ülke sıralamasında Kanada % 48 oranla ilk sırada yer almakta, bu ülkeyi % 14 ile Çin, % 7 ile İngiltere, % 5 ile Almanya, % 5 ile Kazakistan takip etmektedir. Rusya ve İsviçre'nin maden sektöründeki oranları her biri için % 4 ve ABD'ninki ise % 3 şeklindedir. Türk şirketleri ise daha çok Türk Kırgız Ortaklığı şeklinde faaliyet göstermektedir. Kırgızistanda bu kategoride 300'den fazla ortak şirket bulunmaktadır (Kopytina, 2015: 85). Kırgızistan'a uzun vadeli kredi tahsis finans kuruluşlarının başında Dünya Bankası gelmektedir. Asya Kalkınma Bankası, Avrasya Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası ve Uluslararası Para Fonu ülkeye uzun vadeli kredi tahsis eden diğer kuruluşlardır. Kırgızistan'a en fazla hibe ve kredi tahsis eden ülkeler ise Çin, Rusya, Japonya, İsviçre, Almanya, ABD, İngiltere, Türkiye, Danimarka ve Hollanda olarak sıralanmaktadır (Tazabek, 2018).

Netice olarak yabancı sermaye yatırımları Kırgızistan'da bağımsızlıktan sonra çıkarılan liberal yasalarla teşvik edilmiş, sonraki zamanlarda Dünya Ticaret Örgütü üyeliği ve iktisadi işbirliği öngören uluslararası örgütlere katılım ile yeniden düzenlenmiş ve güçlendirilmiştir. Günümüzde Kırgızistan'ın yaşadığı değişim ve dönüşümün tetikleyici unsurlarından birisi de yabancı sermaye yatırımlarıdır. Ülkede yabancı sermaye stokunun artması bir yandan sermaye girişine, üretim artışına ve yeni yönetim tekniklerinin yaygınlaşmasına yol açarken, öte yandan Kırgızistan'ın yabancı sermaye rejiminin çağdaş seviyeye doğru ilerlemesine zemin teşkil etmektedir. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, yabancı sermaye rejiminin dışa açık bir perspektife sahip olması Kırgızistan'ın dış dünya ile daha yakın ilişki irtibat kurmasını kolaylaştırmıştır. Kırgızistan'ın tüm siyasi ve ekonomik çalkantılarına rağmen, demokratikleşme yolunda ilerlemesine yabancı sermayenin olumlu katkı sağladığını söylemek mümkündür.

2.3.4. Küresel Aktörlerin Etkisi

Dünyanın önde gelen siyasi aktörlerinin ABD, AB ve Rusya olduğu konusunda kuşku bulunmamaktadır. Bunların arasına Çin Halk Cumhuriyetini de eklemek mümkündür. Adı geçen aktörler, Soğuk Savaş sonrasında bir yandan kendi aralarında işbirliğine giderken, öte rekabet ve nüfuz alanları genişletmek için çaba göstermektedirler. Aralarında Kırgızistan'ın da yer aldığı Orta Asya coğrafyası, SSCB sonrası dönemde büyük güçlerin üzerinde hakimiyet mücadelesi verdikleri bir tampon bölge olarak kabul edilmektedir. Eski Sovyet topraklarındaki etki alanı yaratma mücadelesinde Rusya'nın diğerlerine kıyasla daha avantajlı olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Bununla birlikte yeni koşullarda büyük aktörler bu bölgelerde kimi zaman yumuşak güç unsurlarını da kullanarak etki yaratmaktadırlar.

Bu bölümde Kırgızistan'ın dış dünyaya açılmasında ABD, AB ve Rusya'nın etkisi ana hatlarıyla analiz edilecektir. Kırgızistan ve ABD arasında ilk diplomasi ilişkiler 27 Aralık 1991 yılında kurulmuştur. ABD Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkeler arasında yer almış ve Bişkek'de ABD büyükelçiliği de 1 Şubat 1992'de faaliyete başlamıştır. Aynı yıl Washington'da Kırgızistan büyükelçiliği de faaliyete başlamıştır. ABD'nin Kırgızistan üzerindeki nüfuzu ilk yıllarda yumuşak güç unsurlarının öne çıkarılması şeklinde cereyan etmiştir. 11 Eylül 2001 sonrasında ise ABD yönetimleri, Afganistan'a müdahale etmiş, NATO kanalıyla Orta Asya üzerinde askeri nüfuz alanı yaratmaya çalışmıştır. Manas havalimanı yanında “Gansi” bölgesinde Kırgızistan hükümeti tarafından ABD ile sağlanan mutabakat çerçevesinde askeri üs açılmıştır. Bu üssün faaliyetleri 2009 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte üssün faaliyetleri “aktarma üssü” statüsüne çevrilmiş, 2014 yılında ise tamamen kapatılmıştır (Stobdan, 2014: 162-172).

İki taraf arasındaki siyasi diyalog, 2010 yılından sonra daha da güçlenmiştir. Adı geçen yılda ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton sık aralıklarla Bişkek'i ziyaret etmiş, bu ziyaretlere karşılık olmak üzere, o dönemde geçici Cumhurbaşkanı olan Rosa Otunbayeva, Washington'a gitmiş, 2012 yılında ABD Kongresinde bulunan “Demokrasi İçin İşbirliği Komisyonu'na” katılmıştır. İkili düzeydeki işbirliği çabaları çerçevesinde Kırgızistan Parlamentosu ile ABD Kongresi arasında kurulan bağlantı esas alınarak yıllık aralıklarla ziyaretler ve ikili görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Kırgızistan'lı akademisyen Omarov'a göre, ABD'nin Kırgızistan siyaseti ABD'nin dış politika tercihleri temelinde yürütülmektedir. Kırgızistan, nüfus ve temel göstergeleri bakımından büyük ülke olmamasına rağmen ABD tarafından öne çıkarılmış ve sık aralıklarla “demokrasi adası” vurgusu yapılmıştır. ABD, Kırgızistan'daki demokratikleşmenin diğer Orta Asya ülkelerine örnek teşkil etmesi düşüncesini sık sık dile getirmektedir. Bu nedenle Kırgızistan'da parlamenter demokrasi ve hukuk devleti alanlarında kaydedilen gelişmeleri ABD desteklemiş ve aktif katkıda bulunmuştur (Omarov, 2009: 239). ABD'nin yaptığı değerlendirmeye göre demokratikleşme bölge üzerinde Rusya nüfuzunun azalmasına neden olacaktır. Bu genel yaklaşım çerçevesinde ABD, Kırgızistan'da sivil toplum örgütlerini desteklemiş, eğitim programları ve medyanın güçlendirilmesi için bir takım araçları kullanmıştır. ABD'nin yumuşak güç unsurları olarak da adlandırılabilir faaliyetleri kimi kez USAID gibi yardım kuruluşları kanalıyla yahut ikili düzeyde üzerinde mutabakat sağlanan eğitim anlaşmaları ile gerçekleştirilmiştir (Musa kızı, 2016: 112). Özellikle ABD tarafından desteklenen Azatlık Medya Grubunun (Radio Free Europe) ve Medya Derneği'nin faaliyetleri Kırgızistan'da büyük etki yaratmıştır. Basın özgürlüğü, temel hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişletilmesi, hukuk kurallarının bir örnek olarak uygulanması gibi konularda ABD destekli kuruluşlar toplumun aydın kesimini derin biçimde etkilemişlerdir. ABD yönetimlerinin gerek Lale devrimi, gerekse 2010 olaylarında göstericilerin temel hak ve özgürlüklerini dile getiren açıklamalar yapması da dikkat çekici olmuştur (Erhan, 2004).

Avrupa Birliği'nin Kırgızistan politikasını üye devletlerin politikası ve bütünleşme hareketinin politikası olarak iki ana kategoride değerlendirmek gerekir. İngiltere, Fransa ve Almanya gibi önde gelen ülkelerin Bişkek yönetimi ile ilişkilerinde ticaret ve ikili işbirliğinin güçlendirilmesi, yabancı sermaye rejimi gibi konular öne çıkmıştır. AB'nin Kırgızistan'a yönelik politikasının temeli ise SSCB'nin son döneminde imzalanan “İşbirliği ve Dostluk Anlaşması”na dayanmaktadır. AB'nin Kırgızistan politikası çok boyutlu karakter taşımakta ve bölgede demokratikleşmenin desteklenmesini hedeflemektedir. Bu kapsamda ikili düzeyde imzalanan ortaklık ve işbirliği anlaşmalarının yanında eski SSCB ülkeleri ile AB arasında yürütülen yardım programı da etki yaratmıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım (TACIS) adı verilen yardım programı çerçevesinde AB, Baltık ülkeleri dışında

kalan eski Sovyet Cumhuriyetlerine destek sağlamaktadır. TACIS şemsiyesi altında AB'nin Orta Asya Cumhuriyetlerine aktardığı mali kaynak 1.5 milyar Euro'yu geçmiştir. Bu yardım programının ilk aşaması olan 2000-2006 döneminde aralarında Kırgızistan'ın da bulunduğu Orta Asya ülkelerinde yoksulluk oranının düşürülmesi, uzun süreli istikrarın sağlanması, güvenlik tesisi ve ekonominin kalkındırılması için mali kaynak tahsis etmiştir. 2007-2013 dönemini kapsayan aşamada ise demokratikleşme, piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi amacıyla bölge ülkelerinin yürüttüğü faaliyetlere destek sağlanmıştır (Nicklas ve Cornell, 2016: 11).

Bu dönemde yürütülen program ve projelerle Orta Asya Cumhuriyetlerinde sivil toplumun güçlendirilmesi, idari kapasitenin artırılması, temel hak ve özgürlüklerin standartlarının evrensel düzeye yükseltilmesi amaçlanmıştır. Kırgızistan'da sayılan alanlarda yürütülen faaliyetler Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Enstrümanı ismiyle uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda demokrasinin gelişimi için siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları desteklenmiş, yargıda reform yapılması ve çağdaş yargılama yöntemlerinin kabul edilmesi için çaba gösterilmiştir. Ayrıca insan haklarının korunması ve özgür medya faaliyetleri için eğitim programları tertiplenmiştir. AB, adı geçen program bütçesinden ayrıca kadınların ve azınlıkların korunması hususunda farkındalık yaratmak için program ve projeleri desteklemiş, ölüm cezasının kaldırılması için çaba göstermiştir. AB'nin Orta Asya Politikasının üçüncü aşaması ise 2014 yılında başlamış, yeni dönemdeki işbirliğinin amacı stratejik perspektif temelinde Kırgızistan'da insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, çevre, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve güvenlik konuları öne çıkmaya başlamıştır.

Rusya'nın bağımsızlık sonrası dönemde genel olarak Orta Asya, özel olarak da Kırgızistan'a yönelik politikası esas itibarıyla "yakın çevre doktrini" temelinde şekillenmiştir. Bu doktrin eski Sovyet Cumhuriyetlerinde Rusya'nın nüfuzunun yeni dönemde korunması ve daha ileri aşamaya taşınması hedefini gütmektedir. Rusya, 100 yılı aşan hükümlanlığın yarattığı alışkanlıkları, ticari bağlantıları ve Rus dilinin yaygınlığını önemli bir avantaj olarak görmekte ve rakip güçlerin buralarda egemen olmasını engellemeye çalışmaktadır. Rusya'nın Orta Asya Cumhuriyetlerine yönelik politikası bu genel perspektifin uygulaması olarak değerlendirilebilir. Bölge ülkelerinde Rusya'nın en önemli avantajlarından birisi de, SSCB'nin son döneminde yönetici olanların bağımsızlık sonrası dönemde de iktidarlarını korumuş olmalarıdır.

Bu konuda tek istisna Kırgızistan olmuştur. Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın SSCB'nin son dönemindeki yerel komünist parti liderleri bağımsızlık sonrası zamanlarda Devlet Başkanlığı görevini üstlenip uzunca bir süre yahut ömür boyu bu görevde kalmışlardır. Bu durum, Kırgızistan harici ülkelerde Rus nüfuzunun daha güçlü olmasına zemin teşkil etmiştir. Her ne kadar Askar Akayev'den günümüze kadar Kırgızistan'da görev yapan tüm liderler Rusya ile ilişkilere özel bir ehemmiyet vermişler ise de, ikili ilişkiler diğer Cumhuriyetlerden farklı bir seyir takip etmiştir. Rusya, Kırgızistan üzerindeki nüfuz ve etkisini, ticari bağlantılar, bürokrasi ve siyasi ilişkilerle sürdürmeye çalışmıştır (Stobdan, 2014: 162-169).

Kırgızistan, diğer Cumhuriyetlerden farklı olarak demokratikleşmeyi bağımsız hareket etme kapasitesini güçlendiren bir araç olarak algılamıştır. Bu anlamda Rusya'nın Kırgızistan'a yönelik klasik politikaları ülkede çoğulculuğu ve parlamenter sistemi güçlendiren etki ortaya koymuştur. Rusya'nın bu kapsamda başvurduğu diğer araçlar, enerji ve güvenlik alanlarında Kırgızistan'ı kendine bağımlı hale getirme çabasıdır Rusya, neorealist teoriye uygun olarak bölgede hegemonya politikası izlemekte ve Şanhay İşbirliği Teşkilatı gibi örgütleri de araç olarak kullanmaktadır. Kırgızistan'ın parlamenter demokrasi ve özgürlük için verdiği mücadeleyi, bir başka perspektiften Rusya'nın resmi politikalarına tepki olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır (Kamalov, 2011).

Son olarak, Kırgızistan'ın sınır komşusu Çin Halk Cumhuriyeti'nin de bu ülkenin yaşadığı değişim ve dönüşüme pozitif ve negatif etkilerinden bahsetmek gerekmektedir. Gayri safi milli hasıla bakımından dünyanın ikinci büyük gücü olan Çin, Kırgızistan'ın da aralarında yer aldığı Orta Asya coğrafyasını ekonomik ve siyasi yayılma alanı olarak görmekte ve Rusya'yı en yakın rakip olarak değerlendirmektedir. Mao sonrası dönemde tedricen dışa açılan ve günümüzde siyasi bakımdan monolitik, ekonomik bakımdan pazar ekonomisi modelini benimseyen Çin, özellikle sanayi üretim kapasitesi ile dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Bu kapsamda her kalite ve standartta Çin kökenli sanayi ürünleri, Kırgızistan piyasalarını istila etmiş durumdadır. Çin sınırının öte tarafında Uygur Türklerinin bulunması kültürel bakımdan bir yakınlık sağlamakta ve sınır ticaretini kolaylaştırmaktadır.

Çin, Kırgızistan'a stratejik perspektifle bakmakta, bu ülkeyi Yeni İpek Yolu Projesinin ilk durağı olarak görmektedir. Siyasi açıdan bölgedeki terörün ve diğer istikrarsızlık yaratan unsurların yarattığı tehditler, Çin'i Kırgızistan ile işbirliğine sevketmektedir. Şanghay Teşkilatı bu amaca hizmet etmektedir. Çin aynı zamanda Orta Asya coğrafyasını hammadde kaynağı olarak görmekte ve bu kapsamda ticari ilişkileri canlandırmak istemektedir. Bölgede istikrarlı bir yapının tesis edilmesi Çin bakımından hayati ehemmiyet taşımaktadır. Bu sebeple Orta Asya'da ve Kırgızistan'da demokratik olsun olmasın siyasi istikrarı sağlayan yönetimlere karşı olumlu bir tutum içerisinde olmuştur. Çin'in Kırgızistan'a yönelik bir diğer politikası da, bölge üzerinde bölge dışı güçlerin nüfuz alanı yaratmasını engelleme şeklindedir. Bu anlamda Çin, Kırgızistan yönetiminin Manas havalimanında ABD'ye üs tahsis etmesine her zaman muhalefet etmiştir (Erdem, 2011).

2.3.4. Türkiye'nin Etkisi

Türkiye'nin Kırgızistan üzerindeki etkisi, genel Orta Asya Politikasının bir yansıması olarak görülmelidir. Türkiye, 1991 başında SSCB'nin dağılmasından sonra Türk Cumhuriyetleri gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, bağımsızlık öncesi dönemde bu alanda uzun vadeli hazırlık yapmadığı, strateji belirlemediği ve uzman yetiştirmediği için SSCB'nin aniden dağılmasını güncel politikalarla yönetmeye çalışmıştır. Bu alanda ilk büyük adım, 1992 yılında Türk İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın (TİKA) kurulmasıdır. Spesifik olarak Azerbaycan ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri için kurulmuş olmasına rağmen günümüzde TİKA'nın faaliyet alanı ve yapılanması tüm beklentileri aşarak genişlemiştir. TİKA, Balkanlar, Kafkasya ve Afrika'nın tamamına ilave olarak Filipinler, Myanmar ve Tayland gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde ve hatta Amerika kıtasında bulunan Meksika ve Kolombiya gibi ülkelerde ofisler açmıştır. Türk Cumhuriyetleri ile eğitim alanında işbirliği amacıyla 2010 yılında Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) kurulmuştur. Günümüzde bu teşkilat kanalıyla Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilere burs tahsis edilmektedir (TİKA, 2018)

Türkiye, Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biridir. İki ülke arasında ilişkiler başlangıçta eğitim, kültür ve sanat alanında alanlarında

yoğunlaşmıştır. 1992 yılında Bişkek ve Çüy bölgelerinde “Türkiye Günleri” düzenlenmiş ve 1000 Kırgız öğrenciye eğitim bursu sağlanmıştır. Bir yıl sonra benzer bir etkinlik Kırgızistan adına Türkiye’de gerçekleştirilmiştir. “Kırgızistan Günleri” adı altında Ankara’da gerçekleştirilen bu etkinlikler sadece başkentte yapılmamış, diğer kentlerde de düzenlenmiştir. Bu dönemde başlayan ikili ilişkileri geliştiren önemli olaylardan biri de iletişim ve medya alanında işbirliği olmuştur. 1993 yılında TRT Kırgızistan’da yayın hayatına başlamıştır (Çınaliev, 2019).

Türkiye’de SSCB’nin dağılmasından sonra AB ile ilişkilerdeki olumsuzlukların da etkisiyle kimi zamanlarda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile işbirliği ve bütünleşme projeleri gündeme gelmiş ise de bunların teorik aşamadan uygulamaya aktarılması bir insan ömrü içerisinde mümkün gözükmemektedir. Rusya’nın jeopolitikçi bilim adamlarından Nikolay Harov, 1990’ların başında “Pantürkizm” fikrinin bazı kesimler tarafından tartışıldığını ancak güçlü destek bulamadığını öne sürmüştür. Gerçekten de 1995 yılında Manas Destanının 1000’nci yılı kutlamaları büyük coşku yaratmıştır. Türkiye, kutlama faaliyetlerine büyük destek vermiş, bu konuda albüm ve kitaplar yayınlanmıştır. Türkiye’deki 33 üniversitede Manas Destanını tanıtmak için bilimsel etkinlik ve konferanslar tertiplenmiştir. Bu dönemde Kırgızistan hükümeti de Bişkek’teki önemli parklarından birine Atatürk adı verilmiştir (Çınaliev, 2019).

1995 yılında Türkiye ile Kırgızistan arasında sağlanan bir anlaşma mucibince Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi kurulmuştur. Günümüzde Kırgızistan’ın önde gelen yüksek öğretim kurumlarından biri olan Manas Üniversitesi bünyesinde 9 fakülte, 4 yüksekokul, 1 meslek yüksek okulu ve 2 eğitim entitüsü bulunmaktadır. Bu üniversite bünyesinde ön lisans ve lisans düzeyinde 5 bin ve lisansüstü düzeyde 250 öğrenci eğitim görmektedir. (Kırgızistan – Türkiye “Manas” Üniversitesi, 2019). Türkiye’nin 1995’den günümüze Manas Üniversitesine yaptığı yatırımın tutarı 286 milyon dolar seviyesindedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 1 Eylül 2018’de Kırgızistan’a yapmış olduğu son ziyaretinde yeni yapılacak olan “Tıp Fakültesi”nin temel atma törenine katılmıştır (Knews, 2018).

TİKA’nın Kırgızistan’da yürüttüğü projelerin yelpazesi eğitim, kültür, tarihi eserlerin restorasyonu, kırsal bölgelerin kalkındırılması, teknoloji ve bilim alanında

işbirliği gibi geniş alanları kapsamaktadır. Kırgızistan'da TİKA kanalıyla yapılan harcamaların tutarı 16 milyon doları geçmiştir (Ca-new, 2018). TİKA'nın Kırgızistan'da yapmış olduğu projelerden en büyüğü “Kırgız-Türk Dostluk Hastanesi”dir. Bu hastanenin yapımına Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2013'te Kırgızistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında karar verilmiştir. Hazırlıkları devam eden hastane açıldığında Türk Kırgız ortak yönetimi altında faaliyet gösterecektir (Milliyet, 2018).

Kırgızistan–Türkiye arasında kültür ve sanat alanındaki faaliyetler Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) koordinasyonu altında yürütülmektedir. 1993 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrinde bir araya gelen Türkiye, Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın ortak kararıyla kurulmuş olan TÜRKSOY'un üye sayısı zamanla artmış ve günümüzde 14'e yükselmiştir (EurAsiaDaily, 2018).

Türkiye ile Kırgızistan arasında ilişkiler canlı tutan bir başka örgüt de Türk Keneşi veya Türk Konseyi adı verilen uluslararası örgüttür. Konseyin temel kuruluş amacı; Türkçe konuşan bölge ülkeleri arasındaki güven ortamının pekiştirilmesi, siyasi dayanışmanın güçlendirilmesi, ekonomik ve teknik işbirliği imkânlarına ivme kazandırılması, beşeri ilişkilerin sağlıklı yapılara kavuşturulması ve ortak bir tarih ve kültür birikimine sahip bu ülkelerin söz konusu değerlerinin en geniş şekilde kayıt altına alınmasını sağlamaktır. 3 Ekim 2009 tarihinde kurulan Türk Konseyi'nin kurucu ülkeleri Azerbaycan, Türkiye, Kırgızistan ve Kırgızistan'dır. Teşkilatın faaliyetlerine İslam Kerimov'un vefatının ardından Özbekistan da iştirak iştirak etmiştir.

Kırgızistan ile Türkiye arasında diyalog ve işbirliğinin yürütüldüğü bir başka platform da parlamentolar arasında ortak çalışma faaliyetleridir. Bu doğrultuda kurulan ve kısa adı TÜRKPA olan “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi” sadece iki ülke arasında değil bölgedeki Türk Cumhuriyetlerinin parlamentoları arasında önemli faaliyetler gerçekleştirmektedir. “Türk Konseyi”nden sonra bölge ülkeleri arasındaki en etkili kurum TÜRKPA'dır (EurAsiaDaily, 2018). Her iki kurumun da oluşmasında ve faaliyetlerini gerçekleştirmesinde temel yönlendirici ülke Türkiye olmuştur. Kırgızistan'da çok sayıda Türkiye kökenli ticari işletme de faaliyet göstermektedir. Bunların sayısı 200'ün üstündedir. Ayrıca Türk-

Kırgız ortaklığı şeklinde faaliyet gösteren firmaların sayısı 113'dür. Türkiye kökenli firmalar genel olarak eğitim, inşaat, altapı hizmetleri ve gıda alanlarında faaliyet göstermektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi yıldan yıla artmaktadır. Bu rakam, 2000 yılında 88 milyon dolar iken, 2015 yılında 200 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Dış ticaret hacmi 2016 yılında 239 milyon dolara yükselmiştir.

Türkiye'nin Kırgızistan ve Orta Asya üzerindeki etkisi beklentilerin çok gerisinde kalmıştır. Bunun sebeplerinden ilki, soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye'nin ilgi alanının olağanüstü ölçüde genişlemiş olmasıdır. Gerçekten de Türkiye bir yandan Batı bağlantısını sürdürmeye ve korumaya çalışırken, öte yandan Osmanlı ardılı coğrafyalarda meydana gelen gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Balkanlar ve Ortadoğu'ya ilave olarak Kafkasya'daki gelişmeler de Türkiye'nin doğrudan veya dolaylı müdahalesini zorunlu kılmaktadır. ABD, Rusya ve AB gibi küresel güçlerle çok geniş bir coğrafyada rekabet etmek veya çıkarlarını korumanın güçlüğü, Türkiye'nin önceliklerini daimî olarak güncellemesini gerektirmektedir. Bu kapsamda Orta Asya ülkeleri ve Kırgızistan geri planda kalmaktadır. Türkiye'nin ekonomik potansiyelinin sınırlı olması hareket kabiliyetini sınırlandıran bir diğer etkidir. Bir diğeri de Rusya faktörüdür. Türkiye, Orta Asya ve Kafkaslar da doğrudan Rusya ile karşı karşıya gelmekten kaçınmakta, geçiş dönemi olarak kabul edilmesi gereken ara dönemde daha çok yumuşak güç unsurlarına ağırlık vermeyi tercih etmektedir.

Türkiye, resmi ve gayri resmi düzeyde faaliyet gösteren kuruluşları ve sivil toplum faaliyetleri ile Kırgızistan'ın ekonomik bakımdan kendi ayakları üzerinde durması ve güçlenmesi için ekonomik ve teknik destek sağlamaktadır. Ülkedeki siyasal gerilimlere müdahil olmayan Türkiye, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve ilerletilmesinde Kırgızistan'a yardım sağlamaktadır.

SONUÇ

31 Ağustos 1991’de SSCB’nin dağılmasından sonra Orta Asya’da bağımsızlık ilan eden ilk devlet olan Kırgızistan, o günümüze kadar günümüze kadar başarı ve başarısızlıklarla dolu bir demokrasi ve piyasa ekonomisi deneyimi yaşamıştır. Çeyrek yüzyılı aşan bir zaman diliminde ülkede meydana gelen gelişmeler sadece Kırgızistan için değil, aynı zamanda hem bölge ülkeleri, hem de dış dünya için hayati önem taşıyan tecrübe ortaya koymuştur. Zira Kırgızistan’ın yakın tarihte yaşadıkları sadece piyasa ekonomisi ve parlamenter sistemi sürdürme çabaları ile sınırlı değildir. Kırgızistan aynı zamanda 130 yıllık Çarlık Rusyası ve SSCB deneyiminin ardından Rusya ile ilişkileri koparmadan adım adım hareket kabiliyetini ve bağımsızlığını güçlendirmeye çaba göstermiştir. Bunun da ötesinde, ülke ulus inşası ve devlet inşası faaliyetlerinin eş zamanlı yürütülmesi ve ülkenin hızlı bir reform süreci yaşamasının yarattığı sıkıntıları aşmak için bitmeyen bir gayret ortaya koymuştur. 100 yıllık deneyimi bulunan ülkelerin bile parlamenter demokrasi ve piyasa ekonomisi uygulamalarında sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Böyle bir dünyada Kırgızistan’ın SSCB döneminin hemen ardından yaşadığı siyasal çatışma bile uzun vadede ülke demokrasisi için bir kazanım olarak değerlendirilmelidir.

Eski Yunan’dan günümüze demokrasinin tarihsel gelişimi neticesinde şekillenen temel kuralları yöneticilerin seçimle işbaşına gelmeleri, yasaların hem yönetilenler hem de yönetenlere adil biçimde uygulanması, azınlıkların haklarının korunması ve siyasal sistemde temsil edilmeleri olarak sıralayabiliriz. Kırgızistan bağımsızlıktan sonra kabul ettiği 1993 tarihli anayasada güçler ayrılığı, iktidarın sınırlandırılması ve hukuk devleti kurallarını esas almıştır. Zaman içerisinde Akayev ve Bakiyev dönemlerinde bu ilkelere kısmî sapmalar yaşanmış ise de esas yönelim değişmemiştir. İlk Cumhurbaşkanı Akayev’in iktidarının son dönemlerinde 1993 anayasası ile çelişen uygulamalar yapmıştır. Akayev’in siyasal gücünü takviye için yaptığı anayasa değişiklikleri kamuoyunda güven kaybetmesine neden olmuştur. Manas havalimanında ABD’ye üs tahsis edilmesinin ardından yaygınlaşan yolsuzluk iddiaları geniş kitleleri sokağa dökmüş, yönetim karşıtı gösteriler günden güne yaygınlaşmıştır. Anayasada yapılan değişikliklerle kimi alanlarda güçler ayrılığı, hukuk devleti kurallarından sapmalar yaşanmıştır. Bu kategorideki gelişmelerin yaygınlaşması ve süreklilik göstermesi üzerine Akayev, 2005 yılında Lale devrimi ile

iktidardan uzaklaştırılmış ve Moskova'ya sığınmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte 14 yıl devam eden Akayev iktidarında parlamenter yönetim ve piyasa ekonomisi konusunda önemli adımlar da atılmıştır. Kırgızistan'ın liberal bir yabancı sermaye rejimi benimsemesi, mülkiyeti kamuda olan iktisadi kuruluşların özelleştirilmesi ve Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması Akayev döneminin başarıları olarak değerlendirilmelidir. Diğer Orta Asya ülkelerine göre Kırgızistan'da muhalefetin bir kısıtlama ile karşılaşmadan siyasal faaliyetlere katılması ve görece basın özgürlüğü de ülkenin bağımsızlıktan sonra elde ettiği kazanımlar arasında sayılmalıdır.

Lale devrimi olarak anılan 2005 olaylarının ardından Akayev ülkeden ayrılmış ve Moskova'ya yerleşmiştir. Siyasal boşluk olmaması için işbaşına gelen geçici hükümet, anayasada değişikliklerine ilişkin yeni düzenleme yaparak referanduma sunmuştur. Bu arada seçimlerin ardından Cumhurbaşkanlığı görevini Kurmanbek Bakiyev, başbakanlığı ise Felix Kulov üstlenmiştir. Yeni yönetimin amacı, iktidarın tekrar Cumhurbaşkanının tekelinde toplanmasını önlemek olmuştur. Yetkinin Cumhurbaşkanı ve başbakan arasında paylaştırılması ve böylece Meclis'in güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Ne var ki, bu iyimser hava kısa sürmüş, yeni Cumhurbaşkanı Bakiyev'in esas niyetinin iktidarı paylaşmak olmadığı belli olmuştur. Kamuoyunun beklentisi Cumhurbaşkanının otoriter yönetim yapısı ortadan kaldırması ve yolsuzlukla mücadele etmesiydi. Bu alanlarda bir gelişme olmayınca sokak gösteriler yeniden başlamıştır. 2007 yılı başında Bakiyev, Cumhurbaşkanlığı otoritesini daha da güçlendiren anayasa değişikliklerini kabul ettirmiştir. Başbakan Felix Kurov ise bu duruma tepki göstererek görevinden istifa etmiştir. Bakiyev, iktisadi kaynakları kendi kontrolü altına almış, Bakiyev'in oğlu Maksim Bakiyev'in pek çok işletmenin gizli sahibi olduğu şeklindeki söylentilerin yaygınlaşması da, hükümete duyulan güveni ortadan kaldırmıştır. Bakiyev'in Rusya'dan temin edilen kredileri usulsüz kullanması ve bazı kamu ihalelerini Çin'e vermesi, bu arada temel tüketim maddelerine zam yapılması, gösterilerin dış tahriklerin de etkisiyle yayılmasına neden olmuştur. 6 Nisan 2010'da Talas'da valiliğin basılıp yönetime el konulması ile başlayan olaylar kısa sürede diğer kentlere sıçramıştır. Bakiyev'in Cumhurbaşkanlığı sarayında konuşlanan keskin nişancılarla ayakta kalma çabaları da sonuç vermemiş ve kısa bir süre sonra Bakiyev, Beyaz Rusya'ya sığınmak zorunda kalmıştır.

Demokratik yönetim denemesinin ikincisinin de halk isyanı sonucu başarısız olması Kırgızistan'ın bu yöndeki çaba ve gayretlerini sonlandırmamıştır. Roza Otunbeyeva'nın geçici Cumhurbaşkanlık görevini üstlendiği ara dönemde yeni bir anayasa hazırlanmış ve kabul edilmiş, ardından 10 Ekim 2010'da Parlamento seçimleri yapılmıştır. Bu arada ülkenin güneyinde Özbeklerle Kırgızlar arasındaki başlayan çatışmalar daha fazla yayılmadan bastırılmıştır. Genel seçimlerde hiçbir parti hükümeti kuracak çoğunluk sağlayamamıştır. Bu arada Sosyal Demokrat Partinin lideri Almazbek Atambayev, Ekim 2011'de yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Atambayeva'nın görev teslim töreni, Kırgızistan demokrasi tarihinde bir diğer yeniliğin yaşanması bakımından önemlidir. Zira, Cumhurbaşkanlığı devir teslim töreniyle bağımsızlık sonrası Kırgızistan siyasal tarihinde ilk kez iktidar barışçı bir şekilde el değiştirmiştir.

2010 anayasası hükümlerine göre Cumhurbaşkanlığı makamının siyasal ağırlığı azalmış, yeni dönemde yarı başkanlık ve parlamenter demokrasi modeli öne çıkmıştır. Bu arada geleneksel olarak Rusya, Çin ve ABD arasında denge gözeten Kırgızistan'da yeni Cumhurbaşkanı'nın ilk ziyaretini Türkiye'ye yapması dikkat çekmiştir. Atambayev'nın görev süresinin sona ermesi üzerine 15 Ekim 2017 tarihinde Sooronbay Ceenbekov Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kırgızistan'ın demokrasi deneyimi salt lider değişiklikleri ile sınırlı kalmamış, tarihi birikimi olmamasına rağmen, Kırgız toplumu tüm olumsuzluklara rağmen parlamenter demokrasiyi içselleştirmiştir. Vatandaşların taleplerini gösterilerle ortaya koymaları, özgür medya, ekonomi ve ticaret alanında evrensel kuralların kabul edilmesi, sivil toplum kuruluşları ve hukukun üstünlüğü ilkesi, Kırgızistan'daki demokrasi tecrübesinin önemli kazanımları olmuştur.

Netice olarak bu tezin bulguları şu şekilde sıralamak mümkündür: Öncelikle Kırgızistan, Orta Asya Cumhuriyetleri içerisinde parlamenter demokrasiyi seçerek daha başlangıçta diğerlerinden pozitif anlamda ayrılmıştır. Ulusal egemenliğe vurgu yapılması, SSCB'nin son döneminde ülkenin adının Kırgızistan Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi ve başkentin Frunze isminin Bişkek olarak yeniden aslına döndürülmesi çok önemli başlangıç adımları olmuş, gelecekte yaşanacak değişikliklerin ipucunu vermiştir. Askar Akayev'in Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendikten bir süre sonra kabul edilen 1993 anayasası da çok önemli bir başka kilometre taşı olmuştur. Yeni

anayasada klasik parlamenter sistemin temel unsurları olan güçler ayrılığı, fren ve denge sistemi, hukuk devleti ve halkın yönetime katılımına ilişkin temel ilkeler ortaya konulmuştur. Her ne kadar sonradan değişiklikler yapılmak suretiyle, bu anayasa ile getirilen düzenlemelerden kimi konularda geriye giden uygulamalar söz konusu olmuş ise de Kırgız toplumu, yaşanan tüm sıkıntıların ardından parlamenter demokrasi ve özgürlüklerin genişletilmesi lehinde tavır almıştır. İki kez halk ihtilali ile Cumhurbaşkanı devrildiği halde, tüm halkı temsil edebilecek bir siyasi sistem tesis etme ülküsünden geri adım atılmamıştır.

Bu durumu kolaylaştıran bir diğer faktör de Kırgızistan'da bölgecilik ve kabilecilik geleneğidir. Parlamenter sistem, bu anlamda ülkede yaşayan herkesin yönetime doğrudan dolaylı katılımını ve çoğulculuğu teşvik etmiştir. Özelleştirme, yabancı sermaye yatırım rejiminin çağdaş hale getirilmesi de parlamenter demokrasi ile paralel atılan adımlar olması bakımından önemlidir. Kırgızistan'ın demokrasi yolunda ilerlemesini kolaylaştıran dış faktörlerin ilk sırasında Bişkek yönetimlerinin dış politikada Rusya, Çin ve ABD arasında denge gözetmeye itina göstermeleri ve Türkiye ile yakın ilişkiler kurmaya önem verilmesini saymak gerekir. Gerçekten de Kırgızistan, Sovyet ardılı bir ülke olarak Rusya ile ilişkilerini itinalı bir şekilde yürütmeye özen göstermiştir. Günümüzde bir milyona yakın Kırgız vatandaşı Rusya Federasyonunda işçi olarak çalışmaktadır. Ama öte yandan, ABD'nin 11 Eylül sonrasında Orta Asya Cumhuriyetlerinde üs kurmak ve nüfuz alanı oluşturmak amacıyla yürüttüğü faaliyetlere de Kırgızistan ilgisiz kalmamıştır. Kırgızistan sınır komşusu Çin'in piyasaları istila etmesi ve nüfuz alanı yaratmaya çalışmasını, ihtilafa yol açmadan yönetebilmiştir. Çin, Kırgızistan'ın da bulunduğu tüm bir Orta Asya coğrafyasında dev boyutlardaki enerji nakil hatları ve yeni İpek Yolu projesi ile nüfuz alanı yaratmaya çalışmaktadır. Öte yandan, Türkiye'nin TİKA kanalıyla yürüttüğü projeler iki taraf arasında diyalog ve işbirliğini canlandırmış, Türkiye, Kırgızistan'a ekonomik ve teknik destek sağlamış, bu ülkenin parlamenter demokrasi yolunda ilerlemesini teşvik etmiştir. Türkiye'nin aralarında Kırgızistan'ın da bulunduğu Orta Asya Cumhuriyetlerine karşı yürüttüğü politika genel olarak yumuşak güç unsurlarını öne çıkarma ve Rusya ile doğrudan çatışmaya girmeme temelinde şekillenmiştir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer husus da, Kırgızistan'daki geleneksel toplum yapısı, bürokrasi ve sivil toplum kuruluşlarının demokrasiye katkısıdır. Her ne kadar kimi dönemlerde bu durum negatif izlenim bir bırakmış ise de uzun vadede ülkenin çoğulculuğuna katkı sağlamıştır. Kabile ve bölge geleneğinin güçlü olduğu ülkede hem Celal-Abad ve Oş gibi ülkenin güneyinde yaşayanların, hem de başkent Bişkek ve periferisinde yaşayanların yönetimde temsil edilmeleri ve seslerini duyurmaları benimsenen parlamenter demokrasi ile mümkün olmuştur. Nitekim ihtilafların yaşandığı dönemlerin ardından gerçekleşen anayasa değişikliklerinde kabilelerin ve bölgelerin temsil edilmeleri asgari müşterek oluşturmuştur. SSCB döneminde güçlü bir sivil toplum geleneği olmamasına rağmen, halk kurultayları oluşumu, sivil halkın inisiyatif kullanarak organize olması siyasal istikrara katkı sağlamıştır. Ülkede yaşayan Özbekler ve Kırgızlar arasındaki kimi zaman silahlı çatışmaya dönen ihtilafların daha fazla genişlemeden uzlaşa ile sona ermesinde de, ilgili grupların siyasal sistemde temsil edilmeleri rol oynamıştır.

Kırgızistan'ın dış dünya ile ilişkileri demokratikleşmeye katkı sağlamış mıdır? Evveliyetle belirtmek gerekir ki, Kırgızistan hidrokarbon kaynakları bakımından yabancı yatırım çekebilecek potansiyeli bulunmamaktadır. Buna rağmen daha 1990'ların başında ülkede yabancı sermaye teşvik edilmiş ve Bişkek'in "Orta Asya'nın İsviçre'si" olması öngörülmüştür. Yaşanan siyasal olaylar nedeniyle yabancı sermayenin bölgeye intikali beklentilerin çok altında kalmış ise de Kırgızistan gayret ve çabasından vazgeçmemiştir. Kırgızistan'ın bu alanlardaki çalışmaları ABD ve AB tarafından yakından takip edilmektedir. Rusya ile kökenleri Çarlık dönemi ve SSCB'ye kadar giden uzun ilişkilerin yeni dönemde ve yeni parametreler çerçevesinde sürdürülmesini de normal karşılamak gerekmektedir. Kırgızistan bu çerçevede, hem BDT'ye hem de Şanghay İşbirliği Teşkilatına üye olmuş, Avrasya coğrafyasında ekonomik işbirliğinin çok taraflı ilişkilere fayda sağlayacağı düşüncesi ile hareket etmiştir. Kırgızistan'da işbaşına gelen tüm yönetimler Rusya ile yakın ilişkilerin devamına itina göstermişlerdir.

Kırgızistan'ın parlamenter sistem deneyimi ülkede yaşayan diğer milliyet ve azınlıkların temsilini güçlendirmiştir. Günümüzde 6 milyon nüfusa sahip ülkede Kırgızların oranı % 73.5 düzeyindedir. Diğer azınlık ve milliyetlerin oranları Özbekler % 14.7, Ruslar % 5.5, Dunganlar % 1.1 ve bakiye kalan Uygur, Tacik, Türk, Kazak,

Tatar, Ukraynalı, Koreli ve Alman gibi azınlıklar ise % 5.2 seviyesindedir. Parlamenter demokrasi ve temsil sistemi, tüm bu azınlıkların yönetimde temsiline fırsat vermektedir. Ülkede Sovyet kültüründen gelen bir uygulama içerisinde her milliyet kayıt altına alınmakta ve azınlık grupları Halklar Asamblesinde temsil edilmektedir. Ayrıca bu halkların dernek kurma ve kendi dillerinde eğitim veren okullar açma hakkı bulunmaktadır.

Kırgızistan, tüm eski Sovyet Cumhuriyetleri içerisinde Askar Akayev döneminde atılan doğru adımların neticesinde çağdaş dünyaya hızlı bir şekilde uyum sağlama potansiyeli günümüzde de koruyan tek ülkedir. Son çeyrek yüzyılda oldukça sıkıntılı bir siyasal dönüşüm geçirmiş, iki kez Cumhurbaşkanı halk ayaklanması sonrasında devrilmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, Kırgızistan’da günümüzde geleceğin öngörülebileceği bir siyasal sistem kurulmuştur. Benzer ifadeleri diğer Orta Asya Cumhuriyetleri için ileri sürmek kolay değildir. SSCB sonrası dönemde Kırgızistan yönetimi aşırı İslami yorumların ülke genelinde güçlenmesini engellemek için merkezi din işleri teşkilatı oluşturmuştur. Diğer ülkelere kıyasla Kırgızistan’da radikal akımların gücü sınırlıdır.

Netice olarak, bağımsızlıktan günümüze yaşanan tüm sıkıntılara rağmen, günümüzde Kırgızistan “Orta Asya’nın Demokrasi Adası” ünvanını korumaktadır. Ülkede son çeyrek asırda yaşanan gelişmeler, Kırgızistan’da demokrasi ve çoğulculuğu güçlendirmiş, öte yandan da bölgedeki otoriter yönetimler için model ortaya koymuştur. Kırgızistan Orta Asya’daki diğer ülkelere örnek teşkil etmesi sadece parlamenter demokrasi uygulamaları ile sınırlı değildir, aynı zamanda çoğulculuk, piyasa ekonomisini güçlendirmeyi hedefleyen düzenlemeler, sivil toplum kuruluşları, hukuk devleti ve azınlıkların temsili bakımından da geçerliliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Ağaoğulları, M. Ali; Duygu Türk; Ayhan Yalçınkaya; Zafer Yılmaz; Filiz Zabcı. (2015). Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasi Düşünceler. 6. Baskı. İletişim Yayınları. İstanbul.

Ağaoğulları, Mehmet Ali. (2009). Kent Devletinden İmparatorluğa. 6. Baskı. İmge Kitabevi. Ankara.

Akaev A.A (2002). Pamyatnoe desyatiletie. Trudnaya Doroga k demokratii. Moskva: Mejdunarodnie otnoşeniya.

Akunov A.A (1999). Gosudarstvennoe Upravlenie Kırğızstana v tranzitnyy period. Bışkek: İlim.

Aleksandr Knyazev (2007). Gosudarstvennyy Perevorot 24 Marta 2005 g. V Kırğızii. Bışkek: Uçkun.

Anıl, Yaşar Şahin. (2006). Antik Çağda Demokrasinin Doğuşu. 1. Baskı. Kastaş Yayınevi. İstanbul.

Arblaster, Anthony. (1999). Demokrasi. Doruk Yayınları. Ankara.

Aydarkul Kaana.(2002). Mejdunarodnie Otnoşeniya Kırğızov i Kırğızistana. İstoriya i soveremennost. Bışkek: İlim.

Berman, L., Murphy, B. A., & Woshinsky, O. H. (1996). Approaching democracy. Prentice Hall.

Beyşenbiev E.D., Boldjurova İ.M., Djunuşaliev D.D., Mokdının V.P., Ploskih V.M., Sıdıkova L.Ç (2004). Vvedenie v İstoriyu Kırğızskoy Gosudarstvennosti. Bışkek.

Bokoeva J.A., Üküşov M.K (2013). President Kırğızskoy Respubliki. Bışkik.

Caucasus Nicklas Norling, Svante Cornell. (2016) The role of the European Union in democracy-building in Central Asia and the South. Stockholm.

- Dahl, Robert A. (2015). Demokrasi Üzerine. 3. Baskı. Ankara. Phoenix Yayınevi.
- Dahl, Robert. (1993). Demokrasi ve Eleştirileri. Çev. Levent Köker. Yetkin Basımevi. Ankara.
- Davies, J. K. (1993). Democracy and Classical Greece. 2. Edition. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.
- Dix, R. H. (1994). History and democracy revisited. Comparative Politics, 91-105.
- Erdem E(2011), Çin'in Orta Asya Politikası, Ahmet Yesevi Üniv Yayınları, Ankara, 2011.
- Eroğul, C. (2014). Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi (Vol. 202). Yordam Kitap.
- Galieva Z.İ. (2007). Politiceskaya Suverennogo Kırgızstana: Dinamika i Osobennosti. Bişkek: KRSU.
- Göze, Ayferi. (2009). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler. 12. Baskı. Beta Yayınları. İstanbul.
- Guihenno, Jean-Morie. (1998). Demokrasinin Sonu. Dost Kitabevi. Ankara.
- Hikam, M. A. (1996). Demokrasi dan civil society. Lp3es.
- Huntington, Samuel P. (1995). Demokrasinin Üçüncü Dalgası. Yetkin Yayınları. Ankara.
- İskakova G. (2003). Vıborı i Demokratiya v Kırgızstane: Konstitutsionniy Dizayn Prezidentsko-Parlamentskih Otnoşeniy. Bişkek: Biyiktik.
- İstoriya Kırgızskoy Respubliki (2000) (Kırgız Cumhuriyeti Tarihi). Bişkek: İlim.
- Koychuyev T.K. (1994). Kırgızstan: Kakim Budet Put na Zavtra. Bişkek: Biyimtik.
- Koychuyev T.K. (2001). KOR – Obşastvennaya Strategiya. Bişkek: Uçkun.
- Lijphart, Arend. (1986). Çağdaş Demokrasiler. Çev. Ergun Özbudun-Ersin Onulduran. Yetkin Yayınları. Ankara.

- Mayo, Henry. (1964). Demokratik Teoriye Giriş. Çev. Emre Kongar. Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları. Ankara.
- Mercadal, Trudy P. (2014). Oligarchy. Salem Press Encyclopedia,
- Musabayeva A (2011). Issledovaniye «NPO Kyrgyzstana: Segodnya i Zavtra»: Tsentr Sotsial'nih Issledovaniy AUTSA. Bishkek: AUTSA.
- Nozick, Robert. (2006). Anarşi, Devlet ve Ütopya. 2. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Offe, C. (1999). Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. Ed; Kenan Çayır. Kaknüs Yayınları. İstanbul.
- Omarov N.M. (2009). Sovremennie mejdunarodnie otnoşeniya i mirovaya politika. Bişkek: Uçkun.
- Önder, T. (2003). Ekoloji, Toplum ve Siyaset. Odak Yayınevi. Ankara.
- Roper, B. S. (2013). The history of democracy: A Marxist interpretation.
- Roskin, Michael G. (2014). Çağdaş Devlet Sistemleri – Siyaset, Coğrafya, Kültür. 7. Baskı. Ankara. Adres Yayınları
- Sartori, Giovanni. (2014). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş. 2. Baskı. İstanbul. Sentez Yayıncılık.
- Schmidt, Manfred G. (2002). Demokrasi Kuramlarına Giriş. 2. Baskı. Vadi Yayınları. Ankara.
- Soodanbekov S.S., Ukushev M.K (1999). Konstititsionnoe Prava Kirgizskoy Respubliki: (Obşaya i Osobennaya Çasti). Bişkek: İlim.
- Springborg, Patricia. (1984). Karl Marx on Democracy, Participation, Voting, and Equality. Political Theory, Vol. 12, No. 4 (Nov., 1984), pp. 537-556
- Tanilli, Server. (1993). Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş. 7. Baskı. Cem Yayınevi.

Touraine, Alain. (2000). Demokrasi Nedir? 2. Baskı. Çev. Olcay Kunal. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

Uygun, Oktay. (2003). Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları. İnkılâp Kitabevi. İstanbul.

Vera-Zaval, America. (2006). Katılımcı Demokrasi: Dünyadaki Katılımcı Demokrasi Deneyimleri. Çev. Naile Aras. Dipnot Yayınları. Ankara.

Yayla, Atilla. (1998). Siyaset Teorisine Giriş. Siyasal Kitapevi. Ankara.

Makaleler:

Acar, M, (2016), “Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği”, Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:13, s. 92-105.

Akçalı, P, (2012) “Kırgızistan’da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme” Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XII/1 (Yaz 2012), s.193-209.

Akunov A.A (2016). Kırgızistan v Period Avtoritornogo (1990-2002 y.) // Vestnik KRSU. Tom 16. №10. Erişme: <https://www.krsu.edu.kg/vestnik/2016/v10/a25.pdf>

Blohina A.O. (2012). Kirgiziya: Institutı i Efektivnaya Politika // Vestnik Permskogo Universiteta. № 3. s. 125-145. Politologiya.

Erdoğan, M (2011), “AB’nin Orta Asya Politikaları” Bağımsızlıklarının 20’nci Yılında Türk Cumhuriyetleri Raporu, Ahmet Yesevi Üniv Yayınları, Ankara

Erhan Ç (2004), Erhan, Çağrı, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 3 (Güz 2004), s. 123-149.

Gürbüz, Y.E, (2013), Kırgızistan: Çoğul Toplumda Çoğulcu Demokrasi Denemesi, Yeni Türkiye, ss. 1684-1699.

Kamalov, İ (2011), “Rusya’nın Orta Asya Politikaları”, Bağımsızlıklarının 20 nci Yılında Orta Asya Ülkeleri Raporu, Ahmet Yesevi Üniv Yayınları, Ankara.

Kadırbekov A. (1998). Mehanizmi Parlamentskogo Kontrola v Stranah Sentralnoy Azii // Demokratiçeskie Protsessi v Sentralnoy Azii: Opıt i Perspektivi. Bişkek. s. 135-150

Kıdıraliyev B. M. (2018). Formirovaniye i Razvitiye Politicheskikh Partiy v Kyrgyzstane. // Mejdunarodnyy Jurnal Gumanitarnıh i Estestvennih Nauk. № 3. S. 107-110. Bişkek: Biyiktik.

Kopytina A.I. (2015). Gornodobıvayşaya Promışlennost Kırgızstana – Lokomotiv Ekonomiki Stranı // Vestnik KRSU. Tom 15. № 8. s. 80-90 Bişkek: KRSU.

Kurmanov, Zaynidin. Osobennosti Politıçeskogo Razvitiya Kırgızstana v Postrevolytsionnyy Period. Problemy Vıbora Formı Pravleniya. // Santralnaya Aziya i Kavkaz. 2006. - № 2(44). s. 60

Musa kızı Alina. (2016). “Malaya strana” Kırgızstan v Globalnoy politike SŞA // Vestnik KRSU. 16(10) s.111-114. Bişkek: Biyiktik.

Musurmankulov R. Kak Obuzdat Çinovnika // Argumentı i Faktı (Kırgızistan), 2006, № 3. s. 4.

Orlov D. Zarplata i Jizn // Argumentı i Faktı (Kırgızistan), 2006, № 3. s. 8.

Şmagin E. “Rossiya Vsegda Rydom”. İntervyu Posla RF e Kırgızstane // Argumentı i Faktı (Kırgızistan), 2006, № 3. S.15

Üküşov, Murat. Kakoe Gosudarstvo Mı Stroim: Slovo o Konstitutsii // Obşestvennyy Reyting, 2009. – 30 Aprelya № 16 (432). s. 432. Bişkek: Biyiktik.

Zarplata Rastet // Delo №..., 11.01.2006.

Yasalar:

Dekret Vremennogo Pravitolstvo Kırgızskoy Respubliki. (Kırgızistan Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin Kararnamesi). 7 Nisan 2010 tarihli GH № 1

Dekret Vremennogo Pravitolstvo Kırgızskoy Respubliki. (Kırgızistan Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin Kararnamesi). 19 Mayıs 2010 tarihli GH № 40

Erkintoo, 2007 – 16 Ocak - №3

Erkintoo. 2003. – 19 Fevralya. - № 12.

Konstitutsiya Kırgızskoy Respubliki, 1993. (Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası)

Konstitutsiya Kırgızskoy Respubliki, 1996. (Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası)

Konstitutsiya Kırgızskoy Respubliki, 1998. (Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası)

Konstitutsiya Kırgızskoy Respubliki, 2003. (Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası)

Konstitutsiya Kırgızskoy Respubliki, 2007. (Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası)

Konstitutsiya Kırgızskoy Respubliki, 2010. (Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası)

Konstitutsiya Kırgızskoy Respubliki, 2016. (Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası)

O Hovoy Redaksii Konstitutsii Kırgızskoy Respubliki: Zakon Konstitutsii
Kırgızskoy Respubliki ot 9 Noyabrya 2006 goda № 180 – Bışkek: Toktom,
2012.

O Provedenii Feferenduma (Vsenarodnogo Golosovaniya) v Kırgızskoy Respublike:
Ukaz Prezidenta Kırgızskoy Respubliki ot 19 sentyasrya 2007 goda № 410 –
Bışkek: Toktom, 2012.

PROTOKOL o Prisoyedinenii Kyrgyzskoy Respubliki k Marrakeshskomu
Soglasheniyu o Formirovanii Vsemirnoy Torgovoy Organizatsii. Ot 14
Oktybrya 1998 Goda. g.Geneva.

Stobdan, P (2014), Central Asia- Democracy, Instability and Strategic Game in
Kyrgyzstan, Avantika Printers Private Limited., New Delhi.

Ugolovniy Kodeks Kirgizskoy Respubliki (Kirgiz Cumnuryetu Ceza Kanunu). Ot 2 Fevralya 2017 goda №19.

Ukaz Prezidenta (Cumhurbaşkan Kararnamesi). O Naznaçenii Vıbarov Jogorku Keneşa Kirgizskoy Rezipubliki. Korarname Ot 25 İylya 2015 Goda UP №157

Veçerniy Bişkek. 12 aralık. 2005.

Zakon "O Vyborakh Prezidenta Kyrgyzskoy Respubliki i Deputatov Cogorku Kenesha Kyrgyzskoy Respubliki" (Kirgizistan Cumhuriyetinin "Cumhurbaşkanı ve Cogorku Keneş'in milletvekilleri seçim" kanunu). Ot 2 İylya 2011 Goda №68.

Zakon Kyrgyzskoy Respubliki "O Gosudarstvennoy Grazhdanskoy Sluzhbe i Munitsipal'noy Sluzhbe" (Kirgiz Cumhuriyetinin "Devlet memurluğu ve belediye hizmetleri hakkındaki" kanunu). Ot 30 Maya 2016 Goda №75.

Zokon Kirgizskoy Respubliki O Prinyytii Konstititsii Kirgizskoy Respubliki: Zokon Kirgizskoy Respubliki ot 5 Maya 1993 Goda № 1185 – XII. Bişkek.

Zokon Kirgizskoy Respubliki. O Vnesenii İzmenenii i Dopalneniy v Konstitutsiyu KR: ot 16 Fevralya 1996 Goda № 1. // Svobodnie Gori. 1996. – 17 Fevralya.

Raporlar:

AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu. Missiya OBSE/BDİPÇ po Nablydeniyu za Viborami Zaklyçitelny Otçet. Varşova, 28 Ocak 2016.

Freedom House, Norwegian Helsinki Committee, Pravozaşıtniy Sentr «Memorial» (2012). Hronika Nasiliya: Sobıtiya İynya 2010 g. Na Yuge Kirgizstana (Oşskiy Region). Doklad № 2.

Kratkiy Obzor Grajdanskogo Obşestva v Kirgizistane (2011). Asian Development Bank. Noyabr 2011 goda.

Natsionalniy Doklad o Çeloveçeskom Razvitii (2012). “Çeloveçeskoe Razvitie v Fokuse Mestnogo Samoupravleniya: Zdes i Seyças!” Bişkek.

Niyazova A., Temirbekov A., Hasanova S (2016). Natsionalniy Doklad o Çeloveçeskom Razvitii. Bişkek.

OBSE Doklad. Smertnaya Kazn v Regione OBSE (2004). Erişim:
<https://www.osce.org/ru/odihr/13975?download=true> Oktyabr, 2004.

Obzor İnvestitsionnoy Politiki Kyrgyzstan (2016). Konferentsiya Organizatsii Obedinennih Natsii Po Torgovle i Razvitiyu YNKTAD. UN, New York ve Geneva.

Shishkarayeva E (2006). Rukovoditel' Avtorskoy Gruppy. “Obzor İstorii Stanovleniya i Razvitiya Sektora Nepravitel'stvennih organizatsiy v Kirgizstane”. Fond «Soros Kyrgyzstan», Assotsiatsiya TSPGO, «Allavida», Bishkek,

UNCTAD Report (2015), Foreign Direct Investmen in Krygystan, New York,
https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diaepcb2015d3_en.pdf

Venice Commission. Zaklyçenie Po proektu Konstitutsii Kirgizskoy Zespubliki. 21 Mayıs 2010 yıl. – Strasburg 2010. № 582/2010

Volker, Nil. Kirgizistan: Usposhaya Strana Uspeşnaya Strana.

Zakon Kyrgyzskoy Respubliki «O Nekommercheskikh Organizatsiyakh» (Kirgiz Cumhuriyetinin “Ticari Olmayan Kuruluşlar” hakkındaki yasası). Ot 15 Oktyabrya 1999 Doda №111.

Elektronik Kaynaklar:

24.kg (17.08.2017). Erişme:

https://24.kg/obschestvo/53761_delo_omurbeka_tekebaeva_hronika_sudebno_go_protssessa_chast3/ 15.09.2018

24.kg (20.12.2017). Erişme: [https://24.kg/archive/ru/politic/29123-](https://24.kg/archive/ru/politic/29123-2007/12/20/71897.html/)

[2007/12/20/71897.html/](https://24.kg/archive/ru/politic/29123-2007/12/20/71897.html/) 05.12.2018.

24.kg. (17.02.2016) Erişme:

https://24.kg/vlast/45400_protiv_deputata_almambeta_shyikmamatova_vozb_ujdeno_ugolovnoe_delo/ 15.10.2018

Abduvaitova, Aidana (04.09.2017). TSIK Ne Dopustila Omurbeka Tekebayeva k Uchastiyu v Vyborakh .Veçerniy Bişkek. Erişme:

https://www.vb.kg/doc/365759_cik_ne_dopystila_omurbeka_tekebaeva_k_yc_hastiu_v_vyborah.html 15.10.2018

Abduvaitova, Aidana (15.09.2017). Fraktsiya "Kyrgyzstan" Podderzhit Na Vyborakh Sooronbaya Jeenbekova. Erişme:

https://www.vb.kg/doc/366346_frakciia_kyrgyzstan_podderjit_na_vyborah_s_ooronbaia_jeenbekova.html 15.10.2018

Abrıraimov, İrisbay (10.04.2012). Oppozitsiya Trebuet Formirovanii Novogo Pravitelstvo. Radiyo Azattık. Erişme:

https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan_jalal_abad/24543090.html 29.09.2018

Akaev, Janarbek, Toktaliev Mirlan (21.10.2013). Radio Azattık. Erişme:

https://rus.azattyq.org/a/kyrgyzstan_politics_protest_action_keldibekov/25175688.html 29.09.2018

Akipress (31.10.2017): Erişme: <http://akipress.org/elections/president2017/results/> 03.10.2018

Akipress (4.09.2010). Erişme: http://mnenie.akipress.org/unews/un_post:472 28.10.2018

Akişev, Ulugbek (11.02.2015). Kloop. Salyanova Zayavila o Vinujdennoy Otstavke iz-za Poteri Podderjki so storonı Atambaeva. Erişme:

<https://kloop.kg/blog/2015/02/11/live-press-konferentsiya-eks-genprokurora-aidy-salyanovoj/> 29.09.2018

Akişev, Ulugbek. Kloop (12.11.2011). Vıborı - 2011: TSİK Priznal Pobedu Atambayeva. Erişim: <https://kloop.kg/blog/2011/11/12/vy-bory-2011-tsik-priznal-pobedu-atambaeva/> 29.09.2018

Arıkbaev, Eldiyar (13.12.2011). Keldibekov Slojil Polnomoçiya Spikera Parlamenta. Kloop. Erişme: <https://kloop.kg/blog/2011/12/13/keldibekov-slozhil-polnomochiya-spikera-parlamenta/> 29.09.2018

Asanov, Bakıt (18.08.2017). Tekebayev Sdal Testirovaniye v SIZO .Radio Azattyk. <https://rus.azattyk.org/a/28684452.html> 15.10.2018

Avazova, Guliza (06.02.2017). Tekebayev: Ne Tolko Menya, No i Atambayeva Kormit Jena. Veçernıy Bıshek. Erişme: https://www.vb.kg/doc/354934_tekebaev:_ne_tolko_menia_no_i_atambaeva_kormit_jena.html. 15.09.2018

Avrasya Ekonomik Birliğı'nin (AEB) Gümrük kanunu. Erişme: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_215315/d23399aa3541e29b71ad2af104fe874c3519f801/

Avrasya Ekonomik Birliğı'nin (AEB)resmi internet sitesi (12.08.2015). Erişme: <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/12-08-2015-1.aspx> 01.12.2018.

Avrupa Konseyi'nin (AK) resmi internet sitesi. Erişme: https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_Presentation&lang=RU

Baktıbaev, Zairbik (21.08.2012) . “Loşadinnıy Skandal” Vızval Poliçeşkiy Krizis. Radio Azattık. Erişme: https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan_babano_horse/24682483.html 29.09.2018

Bayburuna, Yana (19.07.2017). Delo Tekebayeva: Svidetel' Zayavil, Chto 13 Maya 2010 Goda Chotonov Byl v Oshe. Knews: Erişme:

<https://knews.kg/2017/07/19/delo-tekebaeva-svidetel-zayavil-chto-13-maya-2010-goda-chotonov-byl-v-oshe/> 12.09.2018

BBC Russian (09.04.2010). Erişme:

https://www.bbc.com/russian/international/2010/04/100408_kyrgyz_opposition_government 01.10.2018

BBC Russian (13.06.2010). Erişme:

https://www.bbc.com/russian/international/2010/06/100612_kyrgyz_russia_pacekeepers_request.shtml 01.10.2018

Bengard, Anastasiya. Skol'ko Deneg Pereveli Pyrgyzskiye Migranty Na Rodinu v 2017 Godu. (05.12.2017). Erişme:

https://24.kg/ekonomika/70068_skolko_deneg_pereveli_kyrgyzskie_migranti_narodinu_v2017_godu/ 01.12.2018.

Berdibaeva, Aziza. Kak Povliyayut Amerikanskiye Sanktsii Na Ekonomiku Kyrgyzstana?. (14.05.2018). Erişme:

<https://www.akchabar.kg/article/economy/kak-povliyayut-amerikanskie-sankcii-na-ekonomiku-kyrgyzstana/> 01.12.2018.

Beyşenbek kızı, Eleonora (05.02.2016). Erişme:

<https://rus.azattyk.org/a/27534118.html> 28.10.2018

Ca-news (14.02.2018). Erişme: <https://who.ca-news.org/company:45> 08.12.2018

Çınaliev M (01.01.2018). Kulturnoye Sotrudniçestvo Kyrgyzstana i Turtsii .

<http://polpoz.ru/umot/m-chinalieva-kuleturnoe-sotrudnichestvo-kirgizstana-i-turcii/> 08.12.2018

Dış İşleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesi. Erişme:

<http://mfa.gov.kg/contents/view/id/99>

Djumagulov, Metin (11.04.2017). Protiv Babanova Vozbudili Ugolovnoye Delo Za «Prizyvy k Razzhiganiyu Mezhnatsional'noy Rozni» . Kloop. Erişme:

<https://kloop.kg/blog/2017/11/04/genprokuratura-vozbudila-ugolovnoe-delo->

protiv-babanova-za-prizyvvy-k-razzhiganiyu-mezhnatsionalnoj-rozni/
18.07.2018.

Donors (10.01.2018). Erişme: <http://www.donors.kg/ru/agentstva/90-tica#.XDcSMFUzbIU> 08.12.2018

Eraliev, Sancar (24.08.2017). HRW obespokoyena polozheniyem SMI v KR. Azattık Radiosu. <https://rus.azattyk.org/a/28694509.html> 15.10.2018

EurAsiaDaily (03.09.2018). Erişme:
<https://eadaily.com/ru/news/2018/09/03/prezident-kazahstana-predlozhil-likvidirovat-tyurkpa> 08.12.2018

Euronews (26.02.2017). Erişme: <https://tr.euronews.com/2017/02/26/kirgizistan-da-ana-muhalefet-partisi-lideri-gozaltina-alindi> 15.10.2018

Fergana (01.03.2017). Erişme: <https://www.fergananews.com/news/26079>
01.10.2018

Fergana (07.04.2010). Erişme:
<https://www.fergananews.com/news.php?id=14407&mode=snews>
08.09.2018

Fergana (07.04.2010). Erişme:
<https://www.fergananews.com/news.php?id=14410&mode=snews>
08.09.2018

Fergana (08.04.2010). Erişme:
<https://www.fergananews.com/news.php?id=14429&mode=snews>
08.09.2018

Fergana (12.02.2007). Erişme: <https://www.fergananews.com/news/5121> 21.09.2018

Fergana (17.03.2010). Erişme: <https://www.fergananews.com/news.php?id=14241>
08.09.2018

Fergana (27.12.2007). Erişme: <https://www.fergananews.com/articles/5538>
08.09.2018

Fergana (29.03.2013). Erişme: <https://www.fergananews.com/news/20435>
29.09.2018

Fontanka (07.04.2010): Erişim: <https://www.fontanka.ru/2010/04/07/027/>
08.09.2018

Forbes (29.05.2014). Erişme:
https://forbes.kz/finances/integration/dogovor_o_evraziyskom_ekonomichesk_om_soyuze_podpisan_v_astane/ 05.12.2018

Gazeta.ru (31.01.2011). Erişme:
https://www.gazeta.ru/politics/2011/10/31_a_3817622.shtml?updated

Gumanitarnie Tohnologii (03.11.2011). Erişme:
<https://gtmarket.ru/news/state/2011/11/03/3705> 15.11.2018

Haberler.com (05.10.2012). Erişme: <https://www.haberler.com/kirgizistan-da-devrime-girisen-vekillere-buyuk-3992193-haberi/> 29.09.2018

Hohlova, Elena (14.03.2017). Assotsiatsiya IFEX Prizyvayet Prekratit' Presledovaniye SMI v Kyrgyzstane. 24.kg. Erişme:
https://24.kg/obschestvo/78424_assotsiatsiya_IFEX_prizyivaet_prekratit_pre_sledovanie_smi_vkyrgyzstane/ 15.10.2018

İm, Regina (06.07.2017). TSIK: Atambayev Dolzhen Byt' «Maksimal'no Neytralen» Vo Vremya Agitatsii Kandidatov v Prezidenty. Erişme:
<https://kloop.kg/blog/2017/07/06/tsik-atambaev-dolzhen-byt-maksimalno-nejtralen-vo-vremya-agitatsii-kandidatov-v-prezidenty/> 28.10.2018

İm, Regina (21.07.2017). Delo Tekebayeva: Chetyre Samykh Spornykh Momenta Prostym Yazykom. Erişme: <https://kloop.kg/blog/2017/07/21/delo-tekebaeva-tri-samyh-spornyh-momenta-prostym-yazykom/> 25.10.2018

İspolnitelnyy Komitet SNG (09.10.2010): Erişme:
<http://www.cis.minsk.by/page.php?id=17538> 01.10.2018

İtar-Tass (14.06.2016). Erişme: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3355240>
05.12.2018

Joldoşev, Kubaniçbek (17.10.2016). “Belizgeyt” pravda ili vııısel?. Radio Azattık.
Erişme: <https://rus.azattyk.org/a/28122304.html> 15.09.2018

Joldoşev, Kubaniçbek (23.04.2018). Skandal Vokrug TETS: Neuchtennaya
Otvetstvennost'. Erişme:
https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan_korruptiya_tez_parlament/29186746.html
1 25.10.2018

Kabar (3.10.2012). Erişme: <http://old.kabar.kg/rus/economics/full/41580> 01.12.2018.

Kabarlar.org (21.01.2015). Erişme: <http://kabarlar.org/news/39451-zhogorku-kenesh-prinyal-otstavku-aidy-salyanovoy.html> 29.09.2018

Kaktus Media (21.11.2017). Erişme:
https://kaktus.media/doc/366448_verhovnyy_syd_kyrgyzstana_ostavil_v_sile_prigovor_tekebaeva_i_chotonova.html 11.10.2018.

Kaktus Media (27.06.2017). Erişme:
https://kaktus.media/doc/359634_v_syd_po_tekebaevy_prishel_zaiavitel_leonid_maevskiy_obnovliaetsia.html 20.09.2018

Kaktus Media(27.11.2017). Erişme:
https://kaktus.media/doc/366662_otynbaevy_ne_priglasili_na_inaygyraciu_e_to_pravilno_ili_net.html 25.10.2018

KaktusMedia (27.12.2016). Erişme:
https://kaktus.media/doc/349934_za_cho_na_aidy_salianovy_vozbydili_ygol_ovnoe_delo_i_kakoy_srok_ey_grozit.html 18.11.2018

Kapuşenko, Anna (13.07.2017). Otunbayeva i Chleny Byvshego Vremennogo
Pravitel'stva Dali Pokazaniya v Pol'zu Tekebayeva. Erişme:
<https://kloop.kg/blog/2017/07/13/live-svideteli-zashhity-dayut-pokazaniya-v-polzu-tekebaeva-2/> 15.09.2018

Katargin V (20.03.2006). M. Bushuev. Rıspek Akmatbaev Hoçet stat
Neprikosnovennım. Erişim: <https://www.dw.com> 21.09.2018

Kazakistan Cumhuriyet Başkanının Resmi Sitesi (19.09.2017): Erişme:
http://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/astana_other_events/vstrecha-s-kandidatom-v-prezidenty-kyrgyzstana-omurbekom-babanovym
01.09.2018.

KC'nin Saçım Kanunu. O Vyborakh Prezidenta Kyrgyzskoy Respubliki i Peputatov
Jogorku Keneş'a Kyrgyzskoy Respubliki (2011). Erişme:
https://shailoo.gov.kg/ru/konstitucionnye-zakony-kr/konstitucionnye-zakony-kr/O_vyborah_Pr-1913/ 31.06.2018

Kırgız – Türk “Manas” üniversitesinin resmi internet sitesi (01.12.2018): Erişme:
<http://manas.edu.kg/index.php/kg/%D0%BC%D0%B5%D0%BA%D0%B5%D0%BC%D0%B5/%D1%82%D0%B0%D0%B0%D0%BD%D1%8B%D1%82%D1%83%D1%83> 08.12.2018

Kırgız Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığının (DİB) resmi internet sitesi (23.12.2016).
Erişme: <http://mfa.gov.kg/contents/view/id/344> 01.12.2018.

Kırgızistan – BM resmi sitesi. Erişme:
<http://www.kyrgyzmission.net/index.php/postoyannoe-predstavitelstvo/kyrgyzstan-oon>

Kırgızistan 7/24 (04.12.2017). Erişme:
<http://724.kg/gundem/1444/k%C4%B1rg%C4%B1zistan-kazakistan-aras%C4%B1ndaki-s%C4%B1n%C4%B1r-meselesi-coz%C3%BCld%C3%BC> 21.10.2018

Kırgızistan Sosyal Demokratik Partisinin (KSDP) resmi internet sitesi. Erişme:
http://www.sdpk.kg/ru/partiya/istoriya_partii

Kırım haber ajansı (28.11.2017): Erişme: <http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/kirgizistan-ile-kazakistan-arasindaki-sinir-krizinde-50-gune-girildi/162439/> 21.10.2018

Kloop (06.04.2010). Erişme: <https://kloop.kg/blog/2010/04/06/srochno-v-talase-zaxvacheno-zdanie-oblastnoj-administracii/> 08.09.2018

Knews (01.09.2018). Erişim: <https://knews.kg/2018/09/01/prezident-turtsii-redzhetajip-erdogan-pribyl-v-kyrgyzstan-s-dvuhdnevny-m-ofitsialnym-vizitom/> 08.12.2018

Knews (01.09.2018). Erişme: <https://knews.kg/2018/09/01/pritok-inostrannyh-investitsij-v-kyrgyzstan-sokratilsya-na-33/> 01.12.2018.

K-News (06.02.2017). Erişme: <https://knews.kg/2017/02/06/belizgejt-tekebaeva-i-segizbaeva-polnyj-spravochnik/> 29.09.2018

K-News (16.08.2012). Erişme: <https://knews.kg/2012/08/16/genprokuratura-vozbudila-novoe-ugolovnoe-delo-protiv-narimana-tyuleeva/> 29.09.2018

Knews (20.09.2017). Erişme: <https://knews.kg/2017/09/20/vitse-premer-kr-zilaliev-agitiroval-za-zheenbekova-prosil-naselenie-podderzhat-kandidata/> 28.10.2018

Kocobaeva, Zamira (30.08.2017). Zayavleniya Atambayeva v Uzgene Vyzvali Diskussii. Radio Azattyk. Erişme: <https://rus.azattyk.org/a/28704597.html> 10.10.2018.

Komsomolskaya Pravda (13.06.2010). Erişme: <https://www.kp.kg/online/news/684478/> 01.10.2018

Korrespondent (17.12.2010). <https://korrespondent.net/world/1150437-v-kyrgyzstane-utverdili-novoe-pravitelstvo> 01.10.2018

Kostenko, Ylya (30.12.2016). Kakiye Popravki v Konstitutsiy Vstupyat s 1 Dekabrya 2017 Goda. 24.kg https://24.kg/vlast/42628_kakie_popravki_v_konstitutsiyu_vstupyat_s_1_dekabrya_2017_goda/ 15.09.2018

Kostenko, Ylya(16.11.2016). Sekretar Verhovnogo suda Bezila Ne Znaet o Soderzhanii Poluçennih Bışkekom Trassovih Dokumentov. 24.kg Erişme:

[//24.kg/obschestvo/39927_sekretar_verhovnogo_suda_beliza_ne_znaet_o_so_derjanii_poluchennyih_bishkekom_trastovyyih_dokumentov/](https://24.kg/obschestvo/39927_sekretar_verhovnogo_suda_beliza_ne_znaet_o_so_derjanii_poluchennyih_bishkekom_trastovyyih_dokumentov/) 15.09.2018

Kostenko, Yulya (29.02.2018). Na TETS Bishkeka Proizoshla Yeshche Odn

Avariya. 24.kg. Erişme:

https://24.kg/proisshestvija/74462_natets_bishkeka_proizoshla_esche_odna_a_variya/ 25.10.2018

Lenta.ru (06.04.2010). Erişme: <https://lenta.ru/news/2010/04/06/alternative/> 08.09.2018

Lenta.ru (08.04.2010). Erişme: <https://lenta.ru/news/2010/04/07/cabinet/> 08.09.2018

Lenta.ru (16.04.2010). <https://lenta.ru/news/2010/04/16/itsokay/> 01.10.2018

Mamontova D. (16.02.2012). Turtsiya Zanimayet Pyatoye Mesto Po Obyemu Investitsiy v Kyrgyzstan. Erişim: <https://knews.kg/2012/02/16/turtsiya-zanimaet-pyatoye-mesto-po-obyemu-investitsiy-v-kyrgyzstan/> 08.12.2018

Masalieva, Jazgöl (11.08.2017). Delo Tekebayeva. Khronologiya 13 Maya 2010

Goda Po Versii Podsudimogo. Erişme:

https://24.kg/obschestvo/59907_delo_tekebaeva_hronologiya_13maya_2010_goda_poversii_podsudimogo/ 25.10.2018

Merkez Seçim Kurulu (22.12.2016). Erişim:

https://shailoo.gov.kg/ru/ReferendumReferendum/rezultaty_referenduma_vse_narodnogo_golosovaniya_Kyrgyzskoy_Respubliki_ot_11_dekabrya_2016_goda/ 18.11.2018

Merkez Seçim Kurunun resmi internet sitesi. Erişim:

https://shailoo.gov.kg/ru/Kandidaty_Talapkerler/Spisok_kandidatovTalapkerlerdin_tizmesi/Spiski_kandidatov_v_deputaty_JK_KR/

Merkez Seçim Kurunun resmi internet sitesi. Spisok Politicheskikh Partiy

Kyrgyzskoy Respubliki. Erişme:

https://shailoo.gov.kg/ru/Kandidaty_Talapkerler/Spisok_kandidatovTalapkerlerdin_tizmesi/Spisok_politici/

Milliyet (01.09.2018). Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/emine-erdogan-biskek-kirgiz-turk-gundem-2734740/> 08.12.2018

Milliyet (09.04.2018). Erişme: <http://www.milliyet.com.tr/tarihi-ziyaret-kirgizistan-siyaset-2644397/> 21.10.2018

Milliyet.tv (01.08.2018). Erişme: <http://www.milliyet.com.tr/Milliyet-Tv/video-izle/otoyolda-can-pazari-0RKzaHVdz9VF.html> 21.10.2018

Mir24 (19.06.2017). Erişme: <https://mir24.tv/news/16237289/eks-premera-kyrgyzstana-vydvynuli-na-post-prezidenta> 18.11.2018

Mir24 (21.12.2018). Erişme: <https://mir24.tv/news/16340611/zheenbekov-predlozhl-ne-menyat-konstituciyyu-do-vyborov-v-parlament> 21.10.2018

Nastoyash'ee Vremya (22.03.2017). Erişme: <https://www.currenttime.tv/a/28384332.html> 15.10.2018

News.tut (01.03.2017). Erişme: <https://realty.tut.by/news/offtop-realty/534606.html?crnd=84893> 01.10.2018

News.tut (20.04.2010). Erişme: <https://news.tut.by/politics/167584.html?crnd=85337> 01.10.2018

Newsru (20.02.2005). Erişme: <https://www.newsru.com/world/20feb2006/kirgizia.html> 21.09.2018

Newsru (20.10.2005). Erişme: <https://www.newsru.com/world/20oct2005/zeki.html> 21.09.2018

Newsru (27.02.2006). Erişme: <https://www.newsru.com/world/27feb2006/tekebaev.html> 21.09.2018

Novosti.tut (27.06.2007). Erişim: <https://news.tut.by/world/90182.html?crnd=50899> 15.11.2018

Open.kg (20.03.2014). Erişme: <https://www.open.kg/about-kyrgyzstan/nature/soil-and-minerals/237-metallicheskie-poleznye-iskopaemye.html> 01.12.2018.

Otrk (06.10.2016). (Obshchestvennaya teleradioveshchatel'naya korporatsiya Kyrgyzskoy Respubliki) Erişme: <http://www.ktrk.kg/post/7395/ru> 15.10.2018

Önüktürüü Sayasat İnstitutu (2012). Erişme: <http://dpi.kg/ru/activities/nat-report-lsg/>. 25.11.2018

Palkina, Yulya (02.07.2017). Omurbek Babanov Podal Zayavleniye v TSIK Kak Samovydvizhenets . <https://www.kp.ru/online/news/2794158/> 15.10.2018

Palkina, Yulya (10.08.2017). Omurbek Tekebayev Ne Budet Sdavat' Test Po Kyrgyzskomu Yazyku. Komsomolskaya Pravda. Erişme: <https://www.kp.ru/online/news/2833873/> 15.10.2018

Podolskaya, Darya (15.10.2015). TSIK Oglasila Ofitsialniye İtogi Vıbarov v Parlament (İnfografika). 24.kg. Erişme: https://24.kg/vybory/20917_tsik_oglasil_ofitsialnyie_itogi_vyiborov_v_parlament_infografika/ 15.09.2018

Podolskaya, Darya (18.08.2016). Deputat Almambet Şıkmamatov Obratilsya v Venetsianskuyu Komissiyu po Voprosu Konstitutsii. 24.kg. Erişme: https://24.kg/vlast/35933_deputat_almambet_shyikmamatov_obratilsya_v_venetsianskuyu_komissiyu_po_voprosu_konstitutsii/ 15.09.2018

Podolskaya, Darya (26.09.2016). Nedvizhimoye Napokaz: Omurbek Tekebayev Provel Ekskursiyu Po Svoim Domam i Ofisam. 24.kg. Erişme: https://24.kg/reportazhi/37355_nedvijimoe_napokaz_omurbek_tekebaev_provel_ekskursiyu_po_svoim_domam_i_ofisam/ 15.09.2018

Podolskaya, Darya (31.08.2016). Venetsianskaya Komissiya: Predlagayemye Popravki v Konstitutsiyu KR Mogut Negativno Povliyat' Na Balans Vlastey. 24.kg. Erişme: https://24.kg/vlast/36355_venetsianskaya_komissiya_predlagaemyie_popravki_i_v_konstitutsiyu_kr_mogut_negativno_povliyat_na_balans_vlastey/ 15.09.2018

Pravda.ru (28.02.2006). Erişim: <https://www.pravda.ru/news/world/27-02-2006/77617-0/> 08.09.2018

Praym – Tass (12.04.2010). Erişim: <http://archive.li/KpS9L#selection-1419.221-1419.231> 08.09.2018

Radio Azattık (02.09.2012) . Erişme: https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan_babanov_bishkek/24695205.html/ 29.09.2018

Radio Azattık (07.09.2006). Erişim: <https://www.svoboda.org/a/263287.html> 21.09.2018

Radio Azattık (08.04.2010). Erişim: https://rus.azattyq.org/a/kyrgyzstan_opposition_government/2006020.html 01.10.2018

Radio Azattık (08.09.2006). Erişim: <https://rus.azattyk.org/a/2442293.html> 21.09.2018

Radio Azattık (13.04.2018). Erişme: <https://rus.azattyq.org/a/29158424.html> 21.10.2018

Radio Azattık (17.07.2018). Erişme: <https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan-sdpk-goverment/29371817.html> 28.10.2018

Radio Azattık (17.08.2017) . Erişme: <https://rus.azattyk.org/a/28652251.html> 15.09.2018

Radio Azattık (20.10.2014). Erişme: <https://rus.azattyk.org/a/26645851.html> 28.10.2018

Radio Azattık (21.06.2018). Erişme: <https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan-corruption-arrests/29307968.html> 21.10.2018

Radio Azattık (31.03.2018). Erişme: <https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan-sdpk-atambaev/29136893.html> 21.10.2018

Radio Azattık (31.08.2016). Erişme: <https://rus.azattyk.org/a/27956499.html>
18.11.2018

Radio Azattık (31.08.2016). Erişme: <https://rus.azattyk.org/a/27957680.html>
18.11.2018

Radio Svoboda (11.07.2005). Erişme: <https://www.svoboda.org/a/107626.html>
21.09.2018

Radio Svoboda (17.12.2010). Erişim: <https://www.svoboda.org/a/2250987.html>
01.10.2018

Rbk (17.03.2007). Erişme:
<https://www.rbc.ru/politics/17/12/2007/5703ca5c9a79470eaf768552>
28.10.2018

Rbk. Erişme (15.04.2010):
<https://www.rbc.ru/politics/15/04/2010/5703d9679a79470ab501fa1f>
01.10.2018

Regnum (07.06.2010): Erişim: <https://regnum.ru/news/1271360.html> 08.09.2018

RİA novosti (20.05.2005). Erişim: <https://ria.ru/20050520/40386171.html>
21.09.2018

Ria Novosti (28.01.2015). Erişme: <https://ria.ru/20150128/1044652438.html>
15.09.2018

ROGATKİN Aleksandr (04.04.2010). Akaev izvinilsya iz Moskvı. Erişim:
https://www.vesti.ru/doc.html?id=108159&photo_id=92843&p 08.09.2018

Sabah (06.03.2017). Erişme:
<https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/03/06/kirgizistanda-gozaltindaki-parti-lideri-cumhurbaskani-adayi-oldu> 15.10.2018

Sabah (27.02.2017). Erişme:
<https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/02/27/kirgizistanda-ana-muhalefet-partisi-lideri-tutuklandi> 15.10.2018

Sarıguloğlu, Burulkan (17.08.2017). Erişme: <https://rus.azattyk.org/a/28681842.html>
28.10.2018

Sputnik Kazakistan (20.09.2017). Erişme:
<https://ru.sputniknews.kz/politics/20170920/3285162/bishkek-vyrazil-protest-posle-vstrechi-nazarbaeva-s-kandidatom-v-prezidenty.html> 18.11.2018

Sputnik Kırgızistan (04.10.2017). Erişme:
<https://ru.sputnik.kg/politics/20171104/1036159543/babanov-pro-vyskazyvanie-vo-vremya-agitacii.html> 18.11.2018

Sputnik Kırgızistan (05.07.2017). Erişme:
<https://ru.sputnik.kg/politics/20170715/1034297486/sdpk-vydvinula-premera-zhehehnbekova.html> 18.11.2018

Sputnik Kırgızistan (08.02.2018). Erişme:
<https://ru.sputnik.kg/politics/20180208/1037654596/antikorrupcionnye-organy-sami-pogryazli-v-korrupcii-zhehehnbekov.html> 25.10.2018

Sputnik Kırgızistan (14.09.2018). Erişme:
<https://ru.sputnik.kg/economy/20180914/1041092811/migranty-perevody-russia-kyrgyzstan-2018-god.html> 01.12.2018.

Sputnik Kırgızistan (17.02.2017). Erişme:
<https://ru.sputnik.kg/politics/20170217/1031809685/shykmamatov-ob-ugolovnom-dele.html> 18.11.2018

Sputnik Kırgızistan (19.07.2018). Erişme:
<https://ru.sputnik.kg/incidents/20180719/1040251593/kyrgyzstan-albek-ibraimov-zaderzhanie-gkn.html> 25.10.2018

Sputnik Kırgızistan (22.11.2016). Erişme:
<https://ru.sputnik.kg/politics/20161122/1030408709/ata-meken-nachal-rabotu-nad-impichmentom-atambaeva.html> 18.11.2018

- Sputnik Kırgızistan (26.02.2016). Erişme: <https://ru.sputnik.kg/politics/20161226/1030989793/v-otnoshenii-ehks-genprokurora-aidy-salyanovoj-vozbuzhdeno-ugolovnoe-delo.html> 18.11.2018
- Starlife.kg (23.01.2010). Erişme: <http://starlife.kg/2573-sotovye-operatory-kyrgyzstana-vvodyat-platu-za.html> 08.09.2018
- Tazabek. (21.11.2018). Erişme: <http://www.tazabek.kg/news:1482065> 01.12.2018.
- Temir, Elvira (15.09.2016). Omurbek Tekebaev Zainteresovalsy Stroitelstvom Çastnogo Doma Dlya Prezidenta Stranı. Erişme: https://24.kg/vlast/36889_omurbek_tekebaev_zainteresovalsya_stroitelstvom_chastnogo_doma_dlya_prezidenta_stranyi/ 18.11.2018
- Tengrinews (18.07.2017). Erişme: <https://tengrinews.kz/sng/chetyre-partii-kyrgyzstana-vyidvinuli-svoih-kandidatov-192844/> 15.08.2018
- Tengrinews (24.12.2011): Erişme: <https://tengrinews.kz/sng/novyim-premer-ministrom-kyrgyzstana-izbran-omurbek-babanov-204483/> 29.09.2018
- Tınaeva, Nurzada (01.09.2016). Omurbek Tekebaev Zastupilsy Za Otunbaevu v Jogorku Kenеше. Erişme: <https://knews.kg/2016/09/01/omurbek-tekebaev-zastupilsya-za-rozu-otunbaevu-v-zhogorku-keneshe/> 18.11.2018
- Timetürk (18.08.2017). Erişme: <https://www.timeturk.com/kirgizistan-da-ana-muhalefet-liderine-hapis/haber-701886> 28.10.2018
- Titova, Alexandra (27.08.2017). «Sentyabr» Budet Veshchat' v İnternete Kak «Jalbyrak TV». Erişme: <https://kloop.kg/blog/2017/08/28/sentyabr-budet-veshhat-v-internete-kak-zhalbyrak-tv/> 15.10.2018
- Tsay, Vladimir (15.10.2015). İtogi Vyborov-2015: Shest' Partiy Prokhodyat v Parlament . Erişme: <https://kloop.kg/blog/2015/10/15/live-tsentrizbirkom-oglasheet-rezultaty-parlamentskih-vyborov/> 28.10.2018
- Turhan, Şebnem. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/insani-gelistik-40956774> 15.09.2018

Veçernıy Bışkek (05.11.2015) . Erişme:

https://www.vb.kg/doc/328105_abdil_segizbaev_naznachen_predsdatelem_gknb.html 15.09.2018

Vedomosti (24.03.2015). Erişim:

<https://www.vedomosti.ru/library/articles/2005/03/25/io-prezidenta-kirgizii-stal-kbakiev> 08.09.2018

Vesti (17.03.2007). Erişme: <https://www.vesti.ru/doc.html?id=152576> 28.10.2018

Vesti.ru (11.04.2005). Erişim: <https://www.vesti.ru/doc.html?id=117400&tid=29009> 21.09.2018

WorldFactbook (12.12.2018), Erişim <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>

Zakon.kz (13.06.2016). Erişme: <https://www.zakon.kz/4799166-venecianskaja-komissija-utverdila.html> 05.12.2018

IA «24.kg» (23.10.2017). Erişim: <https://24.kg/archive/ru/politic/26283-2007/10/23/66217.html/> 08.09.2018

ÖSGEÇMİŞ

Bektur BAZAKECHOV, 1993 yılında Kırgızistan'ın Talas bölgesinin Bala-Saruu köyünde doğdu. İlk, orta ve öğrenimini Bala-Saruu'da tamamladı. 2010 yılında girdiği Cusup Balasagun Kırgız Milli Üniversitesi Tarih ve Bölge Araştırma Fakültesi Tarih bölümü'nden 2015 yılında mezun oldu. 2015 yılında Türkiye Bursları Programı ile Türkiye'ye geldi. 2015-2016 yılları arasında, Kocaeli Üniversitesi'nde Türkçe Dil hazırlığında okudu. 2016 yılından beri Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasi Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans yapmaktadır.

Aynı zamanda, 2013 yılından başlayıp şimdiye kadar Kırgız Parlamentosu Milletvekili'nin toplum yardımcısı olarak çalışmaktadır.